

B

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

1999. 2. szám
JÚNIUS

Z

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja a Büntetés-végrehajtás
Országos Parancsnokságának
Sajtóirodája

Megjelenik negyedévenként * Tizennyolcadik évfolyam, 2. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök:

DR. BÖKÖNYI ISTVÁN

Tag:

CSÓTI ANDRÁS
DOBOS ISTVÁN
FEJES IMRE
MEZŐ LÁSZLÓ
PADOS JÓZSEF
SCHNEIDER GYULA
DR. NAGY FERENC
DR. VÓKÓ GYÖRGY
DR. FARKAS ÁKOS

Főszerkesztő:

DR. FARKAS TIBOR

Szerkesztő:

TURBÓK ATTILA

Rovatvezető:

dr. Boros János, Huszár László,
Garami Lajos, dr. Csordás Sándor,
dr. Lőrincz József, Szondi Miklós,
Turbók Attila

A szerkesztőség címe:

**1054 Budapest V.,
Steindl Imre utca 8.**

**Telefon és telefax:
312-0090**

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Cser Gyula, főiskolai adjunktus a Rendőrtiszti Főiskola büntetés-végrehajtási tanszékén; *dr. Dávid Ibolya* igazságügy-miniszter; *Deák Ferenc*, az országos parancsnokság szakkönyvtárosa; *dr. Erdődi Ákos*, doktorandusz az ELTE-ÁJTK kriminológiai tanszékén; *dr. Erdős István*, a Rendőrtiszti Főiskola társadalomtudományi tanszékének tanára; *Garami Lajos*, az országos parancsnokság módszertani igazgatóságának igazgatója; *Hajnal László Gábor* író-újságíró; *Illés Tiborné*, hivatásos pártfogó a Bács-Kiskun Megyei Bíróságon; *dr. Kisida Erzsébet*, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma főtanácsosa; *dr. Nacsády Péter Imre*, a Pest Megyei Ügyészségi Nyomozóhivatal ügyésze; *dr. Nagy Ferenc*, a szegedi JATE állam- és jogtudományi karának tanszékvezető egyetemi tanára; *Oláh Miklós*, főelőadó a Szegedi Fegyház és Börtön humánpolitikai osztályán; *dr. Vókó György*, osztályvezető ügyész a Legfőbb Ügyészségen.

*

A fotókat *Csatorday Zoltán* készítette.

**A folyóirat előfizethető a Bv. költségvetési elszámolási számláján
(10023002 01393008) vagy a szerkesztőségben.**

ISSN 1417-4758

Előfizetési díj egy évre 400 forint

Az előkészítés és tördelés a BVOP Sajtóirodáján készült

A nyomdai munkákat a Duna-Mix Nyomda végezte

Felelős vezető: Garami Antal

Átláthatóság

Stratégia a korrupció ellen

A 8. nemzetközi biztonsági, védelmi, informatikai, közlekedésbiztonsági szakkiállítás és konferencia rendezvényein, közismert nevén a Kriminalexpo 1999-en kiemelt témaként szerepelt a korrupció elleni küzdelem. A rendezvény rangját, a fennivalók sokrétűségét jelzi, hogy az eseményen részt vett Pino Arlacchi, az ENSZ főtítkárhelyettese, valamint a nemzetközi és hazai politikai élet, illetve a bűnüldözés és az igazságszolgáltatás jó néhány jeles képviselője. A konferencián dr. Dávid Ibolya igazságügy-miniszter arról tartott előadást, milyen távlatos tennivalók szükségesek az elburjánzott magyarországi korrupció visszaszorításához. Előadásának szerkesztett változatát ajánljuk a Börtönügyi Szemle olvasóinak figyelmébe.

A Kriminalexpo szervezőinek ismételen sikerült olyan kérdést állítani a konferencia középpontjába, amely nemcsak a közvélemény egy része, nemcsak a kormányzat, hanem a társadalom egésze számára fontos. Mindannyian érezzük azt a kockázatot, amit a korrupció nemzeti és nemzetközi szinten jelent. A korrupció képes a társadalmak stabilitásának és biztonságának veszélyeztetésére, fenyegeti a szociális, gazdasági, politikai fejlődést, és aláássa a demokratikus és morális értékeket. A globalizálódó világban az illegális tevékenységek is nemzetközivé válnak, és kíméletlen, de valljuk be őszintén, racionális logikával szerveződnek. A legnagyobb kockázatot épp ez, a bűnözés megszervezése jelenti, és a korrupció nem más, mint eme szervezésnek az egyik – de alighanem a legfontosabb – eszköze.

Sokan csak azt tartják korrupciónak, amikor egy közhivatalnok a maga döntési jogát nem a közérdek, hanem saját magánérdeke javára gyakorolja. A korrupció fogalma azonban ennél tágabb, korrupciót követ el mindenki, aki – akár közvetett, akár közvetlen önértékből – megszegi azt a szabályrendszert, amelynek érvényesítéséért ő a felelős.

Nemcsak a közhivatalnokok lehetnek korrumpáltak, hanem mindenki, aki pozíciója révén dönthet bizonyos javak elosztásáról, kiosztásáról. És nem pusztán anyagi javakról (ritka árukról, fizetésemelésekről, jutalmakról) lehet szó. Ide tartozik a szolgáltatásoknak (a betegellátásnak, a vendéglátásnak, a szállításnak, a javításnak), az engedélyeknek, kedvezményeknek (adókedvezménynek, építési engedélynek, soronkívüliségnek, vélemé-

nyezésnek, üzleti koncesszióknak, külföldi utaknak), a pozícióknak (állásoknak, kinevezéseknek, kedvező munkabeosztásoknak, felvételiknek, minősítésnek), bizonyos viselkedésformáknak (engedelmességnek, lojalitásnak, politikai szavazatnak), az autonóm emberi élet feltételeinek (a félelemmentességnek, a biztonságérzetnek, a szabadságjogoknak, az emberi lehetőségeknek) a biztosítása is. Mivel lehet e javak elosztásában részt vevőket korrumpálni? Ugyanezekkel az említett „árucikkkel”.

Nem a korrupció ténye a kérdés, hanem a mértéke, és az, hogy milyen területeken jelenik meg. Azt lehet gondolni, hogy a piacgazdaság mentes a korrupciótól, mert a javak cseréjét itt kizárólag a piaci mechanizmusok szabályozzák. Elvben ez így is van. Ugyanakkor a piacgazdaság tiszta formájában még nem jött, s valószínűleg nem is jöhet létre; konkrét történeti megvalósulásaiban pedig mindig keveredik redisztribúciós mechanizmusokkal. Azt lehet mondani, hogy a tervutasításos politika által vezérelt gazdaságban inkább a hivatalnoki korrupció van jelen, míg a piacgazdaságban az üzleti és politikai korrupció lehetőségei erősödnek fel. Nem a politikai berendezkedés, hanem a korrupció természete az, amely a kockázatot jelenti.

Nemzetközi előzmények

Tény, hogy a korrupció térhódítása szükségessé tette a nemzetek cselekvését. Nem véletlen, hogy a nyolcvanas évektől kezdve a különböző nemzetközi szervezetek intenzíven foglalkoznak a jelenséggel. Az elmúlt tíz évben több olyan világméretű konferenciát rendeztek, amely a kor-

rupcióval foglalkozott. Legutóbb 1999. februárjában Washingtonban. 1996-ban az ENSZ-közgyűlés 51. ülészsaka is foglalkozott ezzel a kérdéssel, és határozatot fogadott el a korrupcióval szembeni fellépésről. Ennek melléklete a köztisztviselők részére szóló nemzetközi magatartás-kódex.

A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD), amely tevékenysége során a nemzetközi üzleti tranzakciókban való vesztegetésekkel szembeni fellépésre koncentrált, a kilencvenes években több ajánlást fogalmazott meg.

Az Európa Tanács és az Európai Közöségek Bizottsága 1996 májusában (OCTOPUS-projekt néven) közös programot indított a kelet- és közép-európai államok segítésére, a korrupció és a szervezett bűnözés elleni küzdelem támogatása érdekében. Magyarország is részt vesz ebben a programban, és a program első szakaszát lezáró ajánlásokat a tavalyi év végén megkaptuk.

Általános jelenség az is, hogy a nem kormányzati szervezetek, civil szervezetek egyre nagyobb érdeklődést mutatnak a korrupció visszaszorítása, a kormányzati munka átláthatóságának erősítése iránt. Itt említem meg a nemzetközi korrupcióellenes szervezet, a Transparency International megalakulását, amelynek magyar tagozata 1996 októbere óta működik.

A közelmúlt történései közül figyelmet érdemel, hogy Magyarország 1997 decemberében aláírta, az Országgyűlés pedig 1998 szeptemberében megerősítette az OECD-nek a külföldi hivatalos személyek megvesztegetése elleni küzdelemről szóló egyezményét. Ennek büntetőjogi konzekvenciáit az 1999. március elsején hatályba lépett Btk.-módosítás már levonta. Magyarország 1999 áprilisában aláírta az Európai Tanács korrupció elleni bünte-

tő jogi egyezményét. A kormány 1999 áprilisában a parlament elé terjesztette a csatlakozásról szóló javaslatot az Európai Tanács „korrupció elleni államok csoportjához” (a GRECO-hoz). Ebbe a sorba illeszkedik az ENSZ által kidolgozott korrupció elleni globális program, illetve az abban való magyar részvétel. A cél nem lehet más, mint mindezt a sok nekifeszülést, törekvést kamatoztatni.

Politikai elszántság

Magyarországon is világossá kell tenni, hogy nem lehet a nagypolitikát érintő korrupció lehetőségét figyelmen kívül hagyni. Azon egyszerű oknál fogva sem, mert az ez elleni fellépés sugárzik ki leginkább a legegyszerűbb színtig. Világos és hiteles beszédre van szükség. Akiben igazi politikai hivatás él, annak van ethosza, és ennek fő jegye az önzetlenség. A politikus jellemében mindenkor legfontosabb az az arány, amely megmutatja, hogyan vegyül benne az önzetlenség és az önzés. Közgazdasági metaforával szólva, mekkora az erkölcsi mérlegképessége.

A rómaiak az államot nem a status szintelen szavával illették, hanem sokkal kifejezőbben res publicának, közügynek hívták, ami mindenkire vonatkozik. Bűnt követ el az állam ellen, aki a res publicát res privatává, magánüggvé akarja a maga céljára átalakítani.

Az egyes embernek, akármilyen hatalmas politikus, nem szabad a res publicát, ennek intézményeit, vagyonát a maga magánelőnyére fordítani. Hasonlóképpen a pártoknak sem. Bűnös az a politikai párt, amely az államot pártállammá fokozza le, s közintézményeket, közvagyonot, közhatalmat saját (párt)célra használ fel.

A szerzési, birtoklási ösztön, az „enyém” öröme, a gyűjtés gyönyöre egyi-

ke az emberi élet legnagyobb hajtóerőinek, amelynek legyőzéséhez hatalmas önuralom kell. Ez az ösztön elementárisan tör ki a gyermekből, aki mindent magáénak akar. S ez a sarkalló erő kifinomodva sírjáig kíséri az embert. Ebben az ösztönben rejlik a politikai hatalommal és befolyással való gazdasági visszaélések, panamáik, a megvesztegethetőség pszichológiai gyökere.

Mivel a politikus a res publicát szolgálja, s ethoszának fő jegye az önzetlenség, sohasem kapcsolhatja össze a politikát és az üzletet. Sőt, éppen neki egyik fő feladata küzdeni a magánérdek és a korrupció ellen, különösen ma, amikor a parlamenti rendszerrel mintegy együttjár, hogy a képviselő a választók külön érdekeinek ügynöke.

A politikus nem gazdagodhat vagyonát, hivatali állásának tekintélyét felhasználva. Törekedhet hatalomra eszményei érdekében, de vagyonra nem. A politikus meggyőző erejének fő forrása a becsületességébe, megvesztegethetetlenségébe vetett hit. A történelem egy sereg példát mutat arra, hogy a hatalomvágyat, a szellemi önzést, a politikai pálfordulást a nép a politikusnak megbocsátja. De ha a politikából gazdagszik, azt meg nem bocsátja, akkor oda a meggyőző erő. Mindezt egyetlen politikus sem tévesztheti szem elől. A kormány pedig elszánt abban, hogy ezt az eszményt közvetítse.

A magyar stratégia

A mostani alkalom lehetőséget biztosít arra, hogy tájékoztassam önöket a magyar stratégia kidolgozásának helyzetéről. Hiba lenne, ha a korrupcióval szembeni fellépés kizárólag az állami cselekvés lehetőségeiben merülne ki. Még nagyobb hiba lenne

azonban az, ha a kormányzat nem készítené elő olyan programot, amely a társadalom számára is egyértelművé teszi a teendők körét. A magyar kormány hivatalba lépésétől kezdve kiemelten kezeli a korrupció visszaszorítását, és bejelenthetem, hogy mára elvégeztük azt a helyzetértékelést, ami kiindulópontját képezheti a magyar stratégia kidolgozásának. Szeretném azt is egyértelművé tenni, hogy a kormányzat nem utólag kívánja ez ügyben megszólítani mind a közvéleményt, mind a hazai szakértői bázist, hanem a stratégia kidolgozásának folyamatában felajánlja, kéri az együttműködést.

A köz- és üzleti élet tisztasága érdekében való fellépés az első demokratikus választást megelőzően szinte minden párt programjában megjelent és azóta is folyamatosan jelen van a választásra készülő pártok üzeneteiben. De mindig csak később, a kormányzati ciklust követően lehet eldönteni, hogy az adott párt esetében mi dominált: csupán az ígérettel megnyerhető szavazatok száma, avagy az ígéret beváltása iránti elszántság.

A korrupció kérdése nem igényel ideológiai vitákat, és úgy gondolom, hogy a vele szembeni fellépés körében fenntartásoknak sem lehet helye. Ezért sem tűnik megoldhatatlannak a feladat.

A rendszerváltozást követő korábbi kormányok a jogalkotás terén tettek előrelépéseket. Ezek között kell megemlíteni a közbeszerzési törvény elfogadását, s ennek nyomán a Közbeszerzések Tanácsának felállítását, az országgyűlési képviselők összeférhetetlenségi kérdéseit rendező törvényt, a köztisztviselők, közalkalmazottak és a hivatásos szolgálatot teljesítők jogállásáról szóló törvényeket, a verseny-, a vám- és a biztosítási törvényeket, a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény megalkotását.

Ugyanakkor tény az, hogy további teendők vannak. A tapasztalatok alapján azt lehet mondani, hogy szükséges a politika egyértelmű elkötelezettsége a korrupcióval szembeni harc felvételére, következetes reformokat kell végrehajtani a szabályozási és adórendszerben, az állami szolgáltatásokat közelebb kell vinni az ügyfélhez, bővíteni kell a nyíltság és a felelősségre vonás lehetőségeit. Világossá kell tenni, hogy a korrupciót nem szabad csupán bűncselekményként megvalósítható korrupcióként kezelni, vagyis nem elegendő csak a „bűnös korrupcióra” stratégiát kidolgozni; lehet ugyanis korrupcty gyakorlat is, amely a jog betűje szerint még nem bűncselekmény, de mi, polgárok, már ekként ítéljük meg.

Nemzetközi megítélésünk

Hazánk nemzetközi megítélésére nézve időről időre különböző felmérések látnak napvilágot. Ezek értéke az, hogy a kormánytól függetlenül számolnak be a helyzetről. A Transparency International nem hivatalos, de nemzetközi szinten elfogadott, a korrupció elterjedtségét rangsoroló listái alapján jól nyomon követhető Magyarország helyzete.

Az üzletemberek körében végzett felmérések alapján összeállított legutóbbi (1998-ban közzétett, és 85 országra kiterjedő) rangsor alapján Magyarország a legtisztább országhoz, Dániához képest a középmezőnyben (a 33. helyen) található. (A közép- és kelet-európai országok közül egyedül Észtország előzi meg a rangsorban, mint a korrupcióval kevésbé fertőzött ország).

Más módszertannal, így a korrupció polgárok általi érzékelését, illetve megíté-

lését alapul véve, ugyancsak készülnek felmérések. Ezek között említeném meg a UNICRI felmérését, illetve itthonról az Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet által készített kutatás eredményét. Természetesen a korrupció elleni fellépés kérdése nem pontozásos versenyben dől el. A magyar korrupciós helyzet, vagy annak megítélése pedig nem jelentheti azt, hogy nincs teendő. A kormány számára nem lehet közömbös, hogy milyen az ország képe akár kívülről, akár belülről szemlélve, ezért figyelemmel vagyunk az ilyen felmérések eredményeire.

A kormány nem a jelenlegi helyzetet kívánja stabilizálni, hanem hosszabb távra akar egyértelmű cselekvési programot adni. (Ezért korrupcióellenes nemzeti stratégiát dolgoz ki.) A kormány szándéka egybevág mind az Európai Unió, és az Európa Tanács, mind az ENSZ törekvéseivel, és a nemzetközi törekvések kifejezetten segítik a hazai szándékok megvalósítását. Az országoknak különböző korrupcióellenes stratégiáik vannak, ugyanakkor az együttműködés és a sikeres gyakorlati tapasztalatokra vonatkozó információcserék egyre nagyobb lehetőségei nyílnak. Az ENSZ-szel aláírandó megállapodás e lehetőségek kiaknázását jelenti.

A hazai stratégia kidolgozása során abból indulunk ki, hogy a korrupció elleni harc két legfontosabb eleme a törvényesség keretei közötti átláthatóság és az elszámoltathatóság biztosítása. A hazai stratégia tervezett irányai átfogják a korrupció három fő fajtáját, a hatósági korrupciót (vagyis az úgynevezett „utcai szintű korrupciót”, ami az állampolgárok, a közigazgatással, a helyi engedélyezési hivatalokkal, a rendőrséggel, a vámszervekkel, az ellenőrökkel való kapcsolata tapasztalatán alapul), az üzleti korrupciót (ami a középszintű üzleti vállalatok tapasztalatain alapul), és a leg-

felső szintű politikai-igazgatási-pénzügyi korrupciót. A hazai stratégia kiemelt figyelmet fordít. 1. A megelőzésre, ezen belül a közvélemény figyelmének felhívására, és toleranciájának felmérésére, illetve ez utóbbi lehetséges csökkentésére; a tömegkommunikáció szerepére, a folyamatos tájékoztatásra. A felnövekvő nemzedék felfogásának formálására. Az etikai kódexek megalkotásának szorgalmazására. Az egyes szabályozó mechanizmusok áttekintésére, átláthatósági szempontból való felülvizsgálatára.

2. Az ellenőrzésre és a törvényességre, ezen belül a hatósági jogosítvány gyakorlásával járó tevékenységekre, az ellenőrzési gyakorlat felülvizsgálatára, a korrupcióellenes jogalkotási teendők felmérésére, ideértve a gazdasági jog és a büntetőjog területét egyaránt. A stratégia koordinált végrehajtását biztosító működési mechanizmus kialakítására, amelyben terveink szerint a kormányzati szervek mellett nem kormányzati szervek és gazdasági szervezetek is szerepet kapnak.

Hosszú távú és rövid távú stratégiára egyaránt szükség van. Hosszú távon a fő feladat a közvélemény pozitív irányba való terelése. Ez igen komoly, évekig tartó munkát jelent, magában foglalja a már felnőtt korosztály és a felnövekvő új generáció véleményének formálását. Elsődleges célként olyan generáció felnevelését kell kitűzni, amelynek tagjai, „egyes emberei” megvetik a korrupciót, ők maguk nem lehetnek céltáblái a korrupciónak, és nem is használják azt eszközként. E téren az oktatásügyi kormányzattal szoros együttműködve kívánjuk a programokat kialakítani.

A második teendő a már felnőtt lakosság véleményének új irányba terelése. Legfontosabb annak tudatosítása a lakos-

ságban, hogy a kormány fontosnak érzi a korrupció elleni határozott fellépést. Határozottan képviselni kell, hogy nem kampányjellegű munkáról van szó, hanem hosszú távon kíván a kormány ezzel foglalkozni. A stratégia kidolgozásával kapcsolatos minden részeredményről rendszeresen tájékoztatni kell a közvéleményt, hogy a feladat fontossága az egyes ember életvitelében is tudatosuljon. Rendszeres tájékoztatás szükséges a korrupciós bűncselekmények miatti nyomozások megindításáról, annak folyamatáról és eredményéről.

Azt gondolom, a belső ellenőrzés megerősítésén, az átlátható, nyomon követhető döntéshozatali mechanizmus megvalósításán túl legfontosabb a nyilvánosság szerepe. Azé a nyilvánosságé, amely nemcsak „felkap” egy-egy ügyet, de a végeredményről is tájékoztat. (Nem mondok újat, amikor Thomas Jeffersont idézem, aki azt mondta, hogy „a sajtószabadság az örök éberség, amely a kormányt a korrupcióval szemben védi”.)

Beszélni kell tehát a korrupcióról. Az állami fellépés mozgatója mindig az, hogy a társadalomban kialakult-e az érzékenység a korrupcióval szemben. A korrupciót többen hasonlították már az AIDS-hez. Van benne igazság, az AIDS az emberi szervezet immunrendszerét fertőzi meg, a korrupció pedig a társadalom immunrendszerét gyengíti le.

A társadalom pedig szinte észrevétlenül érzéketlenné, ezzel együtt megbocsátóvá válik a korrupcióval szemben. A veszély az, hogy így könnyen megnőhet a korrupcióra való hajlandóság is. Ugyanakkor azt is egyértelművé kell tenni, hogy nem várható egyik napról a másikra eredmény. Lassú és hosszadalmas munkáról van szó, melyhez a polgárok segítségét kell kérni. Ezért is gondoljuk úgy, hogy

széles kört vonunk be a stratégia kidolgozásába. A rövid távú stratégia kialakításakor konkrét lépéseket tervezünk.

Lényeges előjáróban megemlíteni, hogy elsősorban nem (illetve nem csak) a büntetőjog eszközeivel kívánunk eredményt elérni, hiszen számos más, az egyes területeket szabályozó, jogszabályokba beépített gátló megfogalmazások is akadályai a korrupciónak. A kiskapuk bezárása, a hatósági jogok szigorú körbehatárolása is ahhoz vezet, hogy visszaszorítható legyen a korrupció. Ezért a stratégia egyik lényeges pontja annak meghatározása, milyen jogszabályok felülvizsgálata szükséges. E körben nyilvánvalóan át kell tekinteni az összeférhetetlenségi szabályok körét, a gazdasági jog területét, és mindazon jogszabályokat, amelyek a hatósági jogosítványok gyakorlását befolyásolják, különösen az ellenőrzési, végrehajtási területeken. Át kell tekinteni a közbeszerzésekkel kapcsolatos szabályokat is.

Nem tartom indokolatlannak azt sem, hogy foglalkozni kell az úgynevezett lobbitorvény gondolatával. Egy ilyen törvénynek a magyar jogrendszerbe való beillesztése akkor indokolt, ha a meglévő jogi szabályozásokhoz képest új tartalmat tud megjeleníteni. Úgy gondolom, ezt a kérdést napirenden kell tartani, és a részletek kidolgozása során vissza kell rá térni.

Nem lehet eltekinteni attól a felülvizsgálattól sem, amelynek célja egy erkölcsileg és anyagilag megbecsült, teljesítménye által differenciált bérezésű köztisztviselői kar kialakítása. Olyan mechanizmus kialakítása indokolt, amely koordinálja a korrupció megelőzésére és ellenőrzésére irányuló nemzeti szintű politikát. A jogi kérdések alapvetően nem büntetőjogiak, hanem a büntetőjogi szabályozás háttérében levő szabályozások megbízhatóságát kell megteremtteni. Ugyanakkor látni kell,

és ki kell mondani azt is, hogy a bűncselekménynek minősülő korrupciós cselekményeknek csak elenyésző hányadára derül fény. Hasonlóan a külföldi tapasztalatokhoz, e bűncselekményi körben Magyarországon is magas a látencia. Számont kell vetni azzal, hogy a korrupció különböző pólusán levők érdekei azonosak, ez pedig a tevékenység titokban tartása. Általában e cselekményeknek nincs közvetlen sértettje, és tárgyi bizonyítási eszközök sincsenek. Ugyanakkor azonban meglehetősen pontossággal lehet megállapítani, hogy az élet mely területén jelentkezik a korrupció. Felveti a fejét ott, ahol jóval „több az eszkimó, mint a főka”, vagyis ahol kevesebben tudnak hozzáférni bizonyos javakhoz, lehetőségekhez, mint ahányan szeretnének (ilyen volt például korábban az építőanyag, ma pedig ilyen lehet a banki hitel ügye), ahol a kérelmek elintézése elhúzódik (például bizonyos bejegyzések, engedélyek ügye), ahol a döntési mechanizmus nehezen látható át.

Úgy gondolom, a felderítési nehézségek ellenére, ha világos képünk van a korrupcióra érzékeny területekről, akkor nem lehetetlen a korrupció elleni fellépés. A gyors helyzetértékelés elvégzése ezért a ma aláírandó megállapodásnak fontos részét képezi. A mai alkalom arra is példa tehát, hogy tovább kívánjuk erősíteni a nemzetközi együttműködést, amely lehetőséget biztosít a más országok tapasztalatainak folyamatos figyelemmel kísérésére, és a nemzeti sajátosságaink ismeretében azok hazai szinten való hasznosítására.

Világszerte újra és újra felmerül a kérdés – hol az egyik, hol a másik országban –, hogy tűzzel-vassal és drákói rendszabályokkal irtsák-e ki a korrupció minden formáját. A magyar társadalom sem mentes e meg-megújuló kísértéstől.

A korrupció ugyanis – bár alapvetően kártékony s pusztító betegség – parazita-ként nemcsak a társadalmi gyakorlat gyenge, beteg szöveteire, hanem egészséges, hasznos hajtásaira, törekvéseire is rátelepszik; ha tűzzel-vassal, drákói rendszabályokkal esünk neki, e hasznos hajtásokban s törekvésekben is súlyos kárt tehetünk. Az egyetlen lehetséges jó megoldás az, ha a korrupció előfeltételeit s okait tárjuk fel, s ezek ismeretében dolgozzuk ki azokat a gazdasági, jogi és társadalmi lépéseket, intézményeket, amelyek feleslegessé és lehetetlenné teszik a korrupciót.

A korrupció nem statikus, hanem dinamikus, értékváltó jelenség; általában gazdasági és társadalmi folyamatokhoz kötődik, s e folyamatok kezdeti szakaszában viszonylag sok pozitív, későbbi szakaszaiban viszont egyre több negatív mozzanattal szövődik össze, és hatása is egyre kártékonyabb lesz. Egy bizonyos ponton túl azután elszabadul a korrupció láncreakciója, s ekkor már igen nehéz megállítani a folyamatot.

Szükséges a politika egyértelmű elkötelezettsége a korrupcióval szembeni harc felvételére, a következetes végrehajtás a nyíltság és felelősségre vonás lehetőségeinek bővítésével.

A korrupcióval szembeni fellépés kérdése nem oszthatja meg a pártokat. Az pedig, hogy most a cselekvés a polgári kormányzat kezében van, nem jelent mást, mint felelősségvállalást. Nem példa nélküli a történelemben – és Disraeli óta az angol közéletnek szinte hagyományává vált –, hogy a liberális pártok által követelt, társadalmi kérdéseket érintő intézkedéseket a konzervatív értékeket valló kormányok valósítják meg. Ugyanakkor arra is van példa, mind a régmúlt magyar történelemből, mind pedig a közelmúlt történéseiből, hogy mégoly hasznos elképze-

lések is csak akkor tudnak megvalósulni, ha azokban az ellenzék nem ostromgépet lát. Bizakodó vagyok a tekintetben, hogy ebben az ügyben a kormány a magyar politikai élet minden szereplőjében partnerre talál.

A korrupció ellen csak rendkívül világos és egyértelmű korrupcióellenes politikával lehet fellépni. A legfontosabb célnak az átláthatóság és ellenőrizhetőség törvényes, alkotmányos keretek közötti biztosítását tartom. Ne alakulhassanak ki féltreérthető helyzetek sem a közigazgatásban, sem az üzleti, sem pedig a politi-

kai életben, és ne lehessen bízni abban, hogy az ilyen helyzetekben levők elkerülhetik a nyilvánosságot.

Az Arlacchi úrral ma aláírandó megállapodás nemcsak segíteni fogja a kölcsönös tapasztalatcserét, hanem éberen fogja tartani az általam elmondott elképzelések megvalósulásának szándékát. Én mind a kettőnek jelentőséget tulajdonítok.

Piacgazdaságban azt szokták mondani, hogy mindent szabad, amit törvény nem tilt, én inkább úgy fogalmazok, hogy mindent lehet, de csak a jót (az etikusat) szabad.

Megjelenik péntekenként! Keresse az újságárusoknál!

BÖRRIÖN
ÚJSÁG

Ora et labora

*A börtönpasztoráció és a büntetés-végrehajtási jog egyes kérdései**

Előjáróban leszögezhető, hogy a címben megjelölt témakör tárgyalása, a vele való foglalkozás a hazai „világi” büntetés-végrehajtási szakirodalomban elhanyagoltnak, súlyával és jelentőségével arányban nem állónak tekinthető.

A börtönpasztoráció, a vallási, lelki gondozás fogalma átfogóan értelmezendő és értendő. Nem korlátozódhat csupán a kultikus eseményeken (például istentiszteleten) való részvételre, hanem vonatkozik és kiterjed az élet- és értékorientációs, életvezetést segítő emberi szolgálatra, a személyes beszélgetéstől a karitatív, diakónikus gondozáson át az utógondozást támogató közreműködésig.

Feladata, jótékony hatása több irányú lehet, amely egyaránt a végrehajtási feladat és cél megvalósítását szolgálja, ahhoz járul hozzá. A fogvatartott szemszögéből – egyebek mellett – a lelki teher oldása, vigasz nyújtása; a feszültség, a stresszhelyzet enyhítése, a nehéz börtönkörülmények előli menekülési vágy és az indulatok mérséklése, az egymáshoz és a családhoz való viszony javítása; a rossztól való kiüresedés elősegítése; a bosszúvágy helyett a megbocsátásra ösztönzés, a börtönártalmak csökkentése;

*A szegedi nemzetközi börtönpasztorációs konferencián, 1999. április 10-én elhangzott előadás szerkesztett és bővített változata

remény nyújtása, a kiút mutatása, a belső nyugalom megteremtése, láthatatlan és látható támasz nyújtása.

Az állam, illetve a végrehajtási intézet szemszögéből nézve is a börtönpasztoráció egyértelműen pozitív hatású, emiatt állami érdekek is minősíthető, amely feladat mindenképpen pozitív állami cselekvést is igényel. (Emellett pozitív hatást gyakorol a társadalmi közvéleményre is.)

A történeti visszapillantás azt mutatja, hogy a vallás szolgái ősidőktől fogva egyik fontos feladatuknak tekintették a börtönmissziót, vagyis a börtönbe került hitsorsosaiknak vallási vigaszban részesítését s a hitetlen vagy cinikus lelkületű raboknak a vallás fegyvereivel való megtérítését és a javulás útjára vezetését – al-lapította meg *Finkey Ferenc* 1933. évi könyvében. A fogvatartottak vallási-lelki gondozása az újkori büntetés-végrehajtás kezdete óta fontos szerepet játszott, illetve játszik. A korai fenyítőházakat nem ritkán szekularizált kolostorokban helyezték el. Ennek megfelelt az akkori reformerek alapvető javítási koncepciója, vagyis a kemény munka és a belső megtisztulás kombinálása, együttese. A szerzetesek régi vezérlő elvét (a 12. századtól a bencés rend jelmondatát) az „ora et labora” (imádkozzál és dolgozzál) jelszavát az újkorban a bűnelkövető elítélt megtisztításának eszméjévé szekularizálták: belső magába szállással egyidejűleg (együtt) kemény munka végzése, végeztetése érvényesült.

Az „ora et labora” tekintetében a hangsúly, a súlypont egészen eltolódott az „ora” oldalára és javára a kvékerek (quakerek) által létesített pennsylvániai büntetőintézetekben. De itt is, mint oly sok más észak-amerikai esetben, látni és tudni kell az európai hátteredetről. A kvékereket illetően megjegyzendő, hogy ez egy *George Fox* (1642–1691)

által Angliában alapított laikus felekezet, amelyet *William Penn* (1644–1718) honosított meg az általa megalapított és róla elnevezett Pennsylvániában (USA-ban). Ebben az államban valósult meg ismeretesen az a magánrendszer (solitary system, poenitentiarium system), amely végeredményben egy Mabilion nevű francia szerzetes gondolatát (1677 irattal fordul XIV. Lajoshoz különzárkák építése érdekében a világi bűnözők megjavítására) valósította meg, aki a teljes elkülönítést a bűnbánat, a teljes magába szállás és a vezeklés érdekében ajánlotta. Ebben a szellemben jött létre 1790-ben, majd 1826-ban Pittsburgben, illetve 1828-ban Philadelphiában a csillag alakú, úgynevezett keleti börtön. A bűncselekményt vallási értelemben bűnnek tekintették, ezért a büntetés a legteljesebb vezeklés volt. A kolostori cellák mintájára épített magánzárkák a tökéletes elkülönítést biztosították. Magát a börtönt a bűnbánat házának tartották.

Templomba is elvezették az elítélteket, akik elkülönítve társaiktól, álarcszerű sapkát viselve hallgatták végig az istentiszteletet. A Biblia volt az egyedül megengedett olvasmány. Más megoldás értelmében rendszeres időközönként pap vagy kiválasztott laikus prédikátor jelent meg a börtönfolyosókon és hangosan vallásos szövegeket olvasott fel, adott elő, amelyeket a fogvatartottak a cellaajtó nyitott résein hallhattak.

A teljes elszigeteltség rendszerében – mint a philadelphiai – nem egy közös szabály működésétől várják a bűnöző átalakulását, hanem az egyénnek saját lelkiismeretéhez való viszonyától és mindattól, ami ezt belülről felébresztheti. Az ilyen börtönben a javító nevelés pusztán a lelkiismeret munkája, és azé a néma architektúráé, amely körbezárrja – állapítja meg *Michel Foucault* Felügyelet és büntetés című, magyarul is megjelent munkájában.

E rendszer hatása messze túlterjedt Amerikán, így hazánkban *Böloni Farkas Sándor* 1834-ben megjelent *Utazás Észak-Amerikában* című munkája tette ismertté, majd báró *Eötvös József* Vélemény a fogházjavítás ügyében, 1838-ban Pesten kiadott műve is elemzi ezen penitentiárius rendszert. Egyebek mellett megállapította, hogy „*csak egy jobbíthat igazán, s örökre: a hit... csak ha a büntető társaság mellett egy másik áll, csak ha a rendes tömlöczi kormányt egyes polgárok segítik, részint a lelkipásztort felváltva, vigasztalással közelítve a rabokhoz, részint oktatva őket, vagy kiszabadulásuk után jövő jólétükről gondoskodva, csak akkor remélhetni mind ezen institutiók sikerét.*”

A hallgatási vagy auburni rendszer (először 1823-ban a New York állambeli Auburnben) szintén az elítélte közösség megszűntetését célozza éjjeli elkülönítéssel, nappali munkavégzési kényszerrel. Ez a – hallgatási kényszerrel mellőző – megoldás terjedt el világszerte úgy, hogy az ora et labora elv egyensúlyi helyzete jött létre.

Ez a koncepció csak az újabb korban változott meg döntően, a hangsúly egyre jobban a „labora”-ra esett. Emellett a lelki gondozás középpontjában megmaradt a vallási ünnep(lés), legyen az istentisztelet vagy hasonló rendezvény. Korábban a fogvatartottak számára az istentisztelet, az azon való részvétel nemcsak a vallásgyakorlás formájaként jutott jelentőséghez. A vallási funkciók mellett ugyanis egyrészt az elzárás korlátozott feltételei miatt lehetőséget kínált a lelki megkönnyebbülésre, másrészt viszont – különösen az ügyesen alkalmazkodó és csupán látszatvallásos elítéltek számára – tilalmazott tevékenységekre is alkalmat szolgáltatott. Ez utóbbi a tárgyak cseréjétől az üzenetek közvetítésén át a szexuális jellegű cselekményekig terjedt. A végrehajtás lazábbá válása következtében az istentisztelet az előbb említettek szempontjából már

nem volt oly fontos, mert a kontaktus, az üzenet továbbítása máshol és máshogyan is lehetséges volt. Ennek (is) következtében az istentiszteleten részt vevő elítéltek száma visszaesett. Német felmérés szerint például már az 1970-es évek elején egy nagy végrehajtó büntetőintézetben az ilyen beutaltak aránya 10%-ra csökkent.

Nemcsak emiatt változott fokozatosan az intézeti lelki gondozás képe. Az általánosan ható és az erősen metafizikai vallásos gondozással szembenálló társadalmi átalakulás miatt a lelki gondozókban egyre jobban az a belátás erősödött, hogy nem kevés elítélt szélesebb körű, kiterjedtebb foglalkozást igényel. Másrészt önmagában a vallásos oktatás és segítség nem sokkal több, mint a végrehajtás időtartama alatt a szomorúan szürke mindennapi valóságból való meneküléshez történő hozzájárulás. A szabadulás után az elítélt ilyen esetben elhagyja a vallást más elzárási, végrehajtási tapasztalatával, élményével együtt, amit felejteni, elfojtani akar. Így a vallás egyáltalán nem lesz magatartás-determináló, nem lesz számára meghatározó a keresztény életvezetés értelmében.

A modern lelki gondozás sem mondhat le azonban a végrehajtás során a vallásról és a teológiai ismeretekről. Ezek azonban beépülnek az elítéltek olyan gondozásába, amely az egész személyt és annak szociális háttérét célozza, a lelki konfliktusok tisztázására törekedve, és ennyiben a reszocializációra irányuló végrehajtásban a terápia, a pozitív ráhatás egy részét képezi. Ha ezáltal az egyik elítélt hite megalapozódik, míg a másikinál esetleg újból feléleszti, vagy továbberosíti azt, ez örömteli mellékhatás a lelki, a lelki gondozó számára, mint az embertársi odafordulás elfogadásának jele.

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának céljaként a hatályos magyar bv. kódex azt rögzíti, hogy a törvényben meghatározott joghátrány érvényesítése során elősegítse az elítélt szabadulása után a társadalomba történő beilleszkedését, és azt, hogy tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől (19. §). Vagyis a végrehajtás a speciális prevenció céljának szolgálatában áll, azaz az idézett rendelkezés a társadalomba történő visszailleszkedés elősegítését tekinti elsődleges végrehajtási célnak.

A reszocializáció mint végrehajtási cél tartalmát azonban indokolt pontosítani, így az elsődleges végrehajtási cél nem a reszocializáció elérése hanem annak elősegítése. Azt mindenképpen indokolt tudatosítani, hogy egy szociálisan is érzékeny jogállamban a szabadságvesztés végrehajtása során kötelezettség áll fenn segítségnyújtásra, illetve felajánlásra a különböző jellegű hátrányok kiegyenlítése, az elítéltek emberhez méltó létének lehetővé tétele érdekében. Az értelmes és egyúttal jogállami büntetés-végrehajtás kialakítása nem teremthet eleve alkalmatlan helyzetet a reszocializáció számára. Vagyis a jogállami alapon működő biztonsági célkitűzés, valamint a szociális integráció elősegítésének az összekapcsolása, együttes érvényesítése nyújt csak kielégítő és alkotmányos megoldást a büntetés-végrehajtás célkitűzéséről és az elítéltek jogállásáról. Tehát a reszocializáció elősegítésének és a biztonságnak gondos mérlegeléssel alkalmazott optimumára van szükség, illetve erre kell törekedni. Önmagában külön-külön egyik sem áll meg és differenciálatlan, egyoldalú intézkedéseket, diszfunkcionális hatásokat involválna.

A végrehajtási célt, a reszocializáció elősegítését alapvetően szolgálja a börtönpasztoráció, amely egyúttal hozzájárulást is jelent az intézet biztonságához, hisz a kezelhetőbbé váló elítéltekkel biztonságosabban és sikeresebben lehet együttműködni, könnyebb őket őrizni.

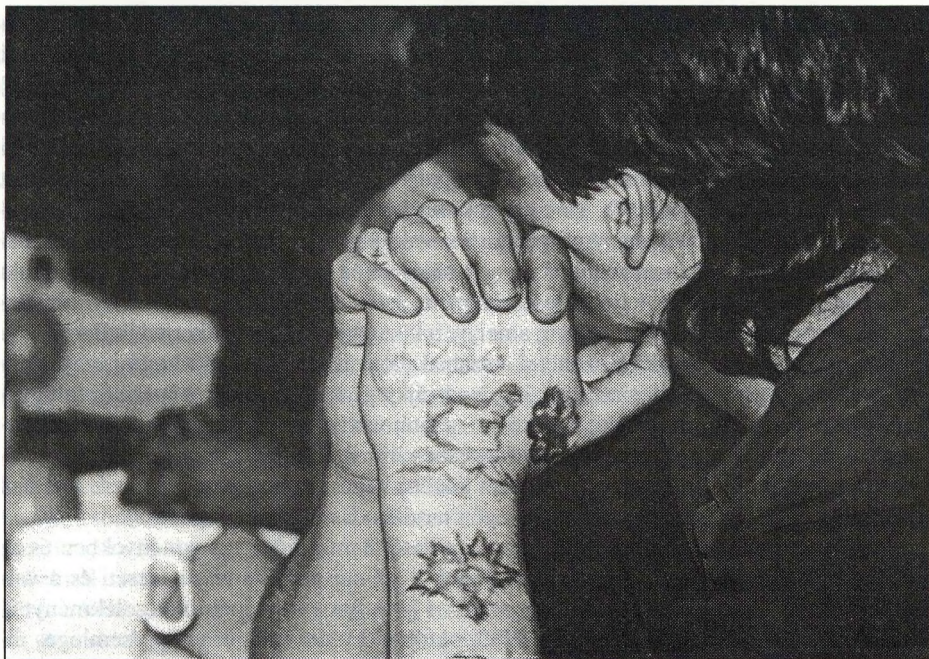
A fogvatartottak jogi helyzetét illetően megjegyezhető, hogy a végrehajtás során az elítélt elveszti ugyan a személyi szabadságát, de az állampolgári jogai és kötelességei csak annyiban szünetelhetnek, illetve korlátozottak, amennyiben erről jogszabály (törvény) vagy az ítélet rendelkezik. Az elítéltet megillető jogok több alaptípusba sorolhatók. Semmilyen indokkal nem sérthetők az elítélt alapvető emberi jogai (például élethez, emberi méltósághoz való jog); továbbá egyes állampolgári jogok a törvényben előírtak szerint módosulnak vagy szünetelnek. Módosul a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez, a munkához, véleménynyilvánításhoz való jog, a levelezés, a távbeszélő használata ellenőrizhető, módosul továbbá az egyesüléshez, a tanulásához való jog, valamint a honvédelmi kötelezettség teljesítése korlátozott. Szünetel mindazon jog, amely a büntetés céljával ellentétes, így különösen, amelyre a közügyekre tiltás kiterjed [a Btk. 41. §-ának (3) bekezdése], továbbá szünetel a szabad mozgáshoz és a tartózkodási hely megválasztásához, a gyűlekezéshez való jog, a sztrájkjog, a választójog és a szülői felügyeleti jog. Változatlanul maradnak az elítélt meghatározott állampolgári jogai. A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásával összefüggésben új jogok is keletkeznek, amelyek első sorban az elítélt és a végrehajtó szervezet közötti kapcsolatrendszer jellemzőit (például naponként legalább egy órai szabad levegőn tartózkodás, látogató fogadása).

Változatlanul maradó, az elítéltet is megillető, nemzetközi egyezményekben és az alkotmányban is rögzített állampolgári jogok közé sorolható a lelkiismereti és a vallásszabadság, amelynek a megsértése a Btk. 174/A §-a értelmében bűncselekményt is megalapoz Magyarországon, amely 1989. október 23. óta világnézetileg semleges állam, így együttműködően (nem közömbösen és nem ellenséggént) viszonyul az egyházakhoz. Ez a szabadság olyan alapvető emberi jog, amely egyéni és kollektív jogosultságok összességét jelenti, s ezek szorosan kapcsolódnak más alapjogokhoz. Ezt a jogot, ezt a szabadságot a szabadságot elvonó, illetve korlátozó büntetés-végrehajtási intézetekben is biztosítani kell a jogrend keretein belüli érvényesítéssel.

A vallásszabadság joga alapvetően kettős tartalmú: egyrészt a meggyőződés szabad megválasztásának, megváltoztatásának és a tőle való elhatárolódásnak szabadságán túl tartalmazza a vallásgyakorlás szabadságát is. A vallásszabadság első értelme abszolút jognak tekinthető, míg a vallásgyakorlás szabadsága nem korlátlan.

A lelkiismereti szabadság fogalma tágabb, mint a vallásszabadságé, ugyanakkor jogilag nem meghatározott fogalom. A vallásszabadságra vonatkozóan több nemzetközi egyezmény is tartalmaz rendelkezéseket, mint például az 1976. évi 8. számú törvényerejű rendelettel kihirdetett ENSZ-egyezségokmány 18. cikke, az 1993. évi 31. számú törvénnyel kihirdetett Európai emberjogi egyezmény 9. cikke. Alkotmányunk 60. §-a a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságának mindenkit megillető jogát rögzíti. Ezen 60. § (2) bekezdése szó szerint megegyezik az egyezségokmány 18. cikkének 1. pontjával, ugyanakkor a vallásszabadság korlátozási lehetőségeinek szabályait nem veszi át.

A hatályos Bv. kódex 36. §-a (1) bekezdésének h) pontjában az elítélti jogok sorában az alkotmány szabályozásának lényegretörő átvételével tartalmazza a vallási vagy lelkiismereti meggyőződés szabad megválasztásának, annak kinyilvánításának és gyakorlásának jogát. A 36/A § az előbb idézett h) pontot értelmezi és pontosítja, amelynek értelmében minden elítélt számára lehetővé kell tenni, hogy az egyház lelkészének, illetőleg más képviselőjének gondozásában részesülhessen, ugyancsak lehetővé kell tenni az egy-

házi házasságkötést, a keresztelest és az egyházi temetést. A 6/1996. (VII. 12.) IM-rendelet az elítélt nevelésén belül rendelkezik a 93-99. §-ban az elítélt vallásgyakorlásáról.

Ugyanezen rendelet 147. § (5) bekezdése szerint az élelmezésnél az intézet lehetőségein belül, az elítélt vallási igényeit is figyelembe kell venni. A 247. § az előzetes letartóztatottak számára fogalmaz meg eltérő szabályt azzal, hogy az intézetben megtartott egyházi rendezvényeken az ugyanazon büntetőeljárásban letartóztatottak is részt vehetnek, ha az intézet biztosítani tudja, hogy az érintettek egymással ne érintkezhesenek. A rendelet 1. számú melléklete az elítélt birtokában tartható tárgyak között feltünteti a vallásgyakorláshoz szükséges kegytárgyakat is.

A korlátokat a nemzetközi egyezményektől eltérően alkotmányunk nem tartalmazza. Az 1990. évi IV. törvény 4. §-a viszonyt kifejezetten kinyilvánítja, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság gyakorlása nem mentesít az állampolgári kötelezettségek teljesítése alól, vagyis csak a hatályos jog keretei között enged szabadságot. Ezzel összefüggésben megjegyezhető, hogy a Bv. kódex 36/A §-ának (3) bekezdése lényegében átveszi a kódex korlátozó rendelkezését azzal a kiegészítéssel, hogy a vallás gyakorlása nem sértheti az intézet rendjén és biztonságán túl új büntetőeljárás indítása esetén a bíróság, illetve az ügyész rendelkezését sem.

Szóllósy Oszkár a Magyar Börtönügy 1935. évi második bővített kiadásában az erkölcsi, vallási támogatás kapcsán jegyezte meg, hogy *„főként a személy elleni büntettek miatt elítélteknél jut ennek fontos szerep, mert ilyen deliktumok elkövetését elősegíti a tudatlan és megfontoláshoz nem szoktatott elme lelki impulzivitása; ennek leküzdéséhez pedig elsősorban az erkölcsi képzetek felkeltésére vagy megerősítésére van szükség”*.

Mások szerint különösen a hosszú tartamú fegyházfokozatú szabadságvesztésre ítélték és az előzetesek azok, akik inkább fogékonyak, és rászorulnak erre a gondozásra. Ha lehet ezt fokozni, akkor ebbe a rászorultsági körbe az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték tartoznak leginkább (személy elleni bűntett, ölés, fegyház, hosszú tartam és kilátástalanság, a reménytelenség érzése). Nem tartható európai, alkotmányos jogállami megoldásnak az életfogytig tartó szabadságvesztésre vonatkozó legutolsó Btk.-beli módosítás. Az 1998. évi 87. számú törvény ugyanis lehetővé teszi általános jelleggel az ítélező bírák számára a feltételes szabadon bocsátás kizárását. Az aggályokat finoman ecsetelve *Bán Tamás* is kifejtette ezt az álláspontot a nemzetközi emberi jogi egyezmények tükrében. Következtetése szerint inkább az valószínűsíthető, hogy a tényleges életfogytiglanira ítélés miatti panasznak a strasbourgi bírói fórum előtt komoly esélye lenne a sikerre. A hosszú tartamú szabadságvesztésre ítélt személyekkel való bánásmódról vonatkozó európai bizottsági általános jelentés is azt a megállapítást tartalmazza, hogy „*valakit életfogytiglan bebörtönözni a szabadulás reménye nélkül embertelen büntetés*”, és hogy „*senkit sem szabad megfosztani a szabadulás reményének lehetőségétől*”. Jómagam is több fórumon kifejezésre juttattam az ezzel kapcsolatos legújabb szabályozás alkotmányellenességét. Orosz Balázs szerint pedig „*lassan hozzáfoghatunk a tényleges életfogytiglani büntetést ellenőrzők ligájának megalapításához*”.

A jelenleg hatályos szabályozás értelmében viszont tudomásul kell venni, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélest 1999. március 1-jétől bírúink alkalmazhatják, és az ilyen elítéltek esetében különösen indikált és szükséges a vallásos, lelki gondozás.

Nagy Ferenc

Felhasznált irodalom

Bán Tamás: A tényleges életfogytiglani büntetés és a nemzetközi emberi jogi egyezmények. In: *Fundamentum* 1998. 4. szám

Eötvös József: Vélemény a fogházjavítás ügyében. Pest, 1838.

Finkey Ferenc: Büntetéstani problémák. Budapest, 1933.

Foucault, Michel: Felügyelet és büntetés. Budapest, 1990.

Kaiser, Günther-Kerner, Hans-Jürgen-Schöch, Heinz: Strafvollzug. Ein Lehrbuch 4. Aufl. Heidelberg, 1992.

Kukorelli István (szerkesztő és társszerző): Alkotmánytan. 5. átdolgozott kiadás. Budapest, 1998.

Laubenthal, Klaus: Strafvollzug. Berlin-Heidelberg, 1995.

Lőrincz József-Nagy Ferenc: Börtönügy Magyarországon. BVOP Budapest, 1997.

Lőrincz József: Az elítéltek vallásgyakorlása. In: Büntetés-végrehajtási jog. (Szerkesztő: Horváth Tibor) Budapest, 1999.

Lukács Tibor: Feljegyzések az élők házáról. Budapest, 1979.

Nagy Ferenc: A büntetőjogi szankciórendszer továbbfejlesztésének egyes elvi és gyakorlati kérdéseiről. Magyar Jog. 1999. 1. szám

Schanda Balázs: A vallásszabadság kérdéseinek alkotmányi szabályozása. In: Alapjogok és alkotmányozás. (Szerkesztő: Ádám Antal) Budapest, 1996.

Szöllősy Oszkár: Magyar börtönügy. 2. bővített kiadás. Budapest, 1935.

Nélkülözhetetlen

A szabadságvesztés végrehajtásának jelentősége a bűnözés elleni küzdelemben

A szabadságvesztés nemcsak a büntetési, de a büntetés-végrehajtási rendszerben, a hazai és a külföldi büntetés-végrehajtási tudományos kutatásokban és érdeklődésben is központi szerepet tölt be. A bűnözés összetételét és az ítélkezési gyakorlatot tanulmányozva megállapítható, hogy továbbra sem kivételes büntetési nemként szerepel majd, hanem fontos helyet foglal el büntetési rendszerünkben, sikere pedig függ a szabadságvesztés végrehajtására rendelt intézetek szerkezetétől, igazgatásától, működésétől is.

Többeket foglalkoztat a kérdés, vajon a börtönbüntetés jelenlegi formája megadja-e a társadalomnak azt a védelmet és biztonságot, amelyet keres. Ezzel kapcsolatban a kutatóknak még nem sikerült egyértelmű tapasztalatra bukkaniuk.

A bűnözésre adott válasznak tiszteletben kell tartania a büntetőjog társadalmi funkcióját, ragaszkodnia kell a büntetőjog hagyományos értékeihez és a jogállamiság megkívánta feltételekhez: vagyis az elkövetett bűncselekmény súlyához igazodó büntetés keretei között szabad csak a speciális prevenció szempontjait érvényesíteni. Ugyanakkor figyelembe kell vennie a sértettek szükségleteit, a lakossági elvárásokat is.

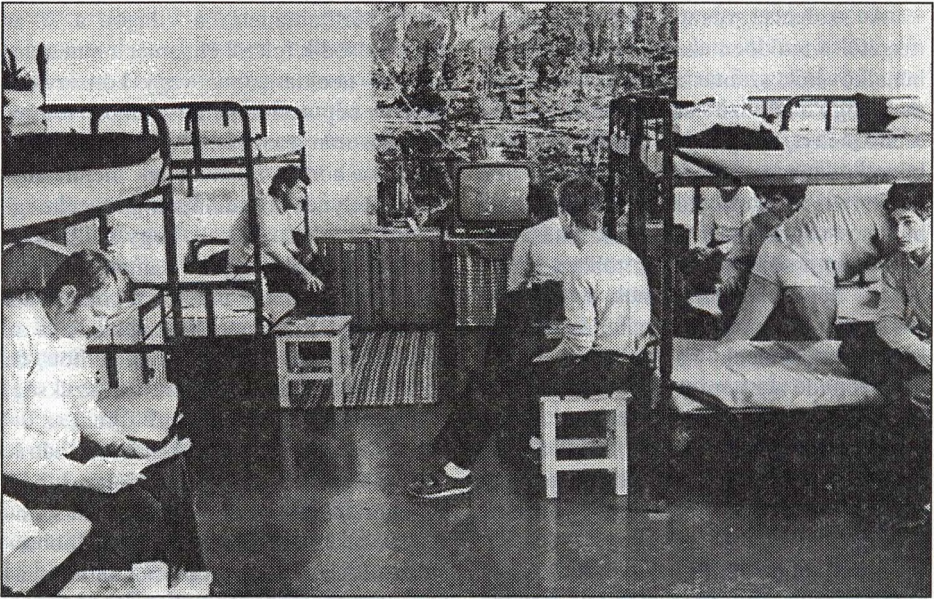
A jogirodalomban és más társadalomtudományokban is világszerte azért foglalkoznak legtöbbször a szabadságvesztés-büntetéssel, és azért a legnagyobb az érdeklődés iránta, mert évszázadok óta a leggyakrabban és igen széles körben alkalmazott büntetési formáról van szó. A

történelem változásaival egy időben alapvetően megváltozott a tartalma, célja és a végrehajtás körülményei, de központi szerepe a legtöbb országban napjainkban is megmaradt. Célja mindig függött a történelmi kortól, a bűnözés alakulásától, az adott társadalomtól.

A szabadságvesztés végrehajtásának célja lényegében a büntetés céljának realizálása oly módon, hogy a törvényben meghatározott joghátrány érvényesítése során kell a társadalomba való beilleszkedést és az újabb bűncselekmény elkövetésétől való tartózkodást segíteni.

Összetevők

A szabadságvesztés nem oldja meg az érintett személyek konfliktusait, nem szünteti meg a hiányhelyzetet, és nem számolja fel a szocializációs deficiteket sem, ha ezek fennállnak. Az általános megelőző hatását vizsgálva azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a bűnözés

Nincs egységes álláspont a kemény rezsím mértékére

nemcsak a jog eszközével csökkenthető, hanem elsődlegesen társadalmi jelenségként szorosan összefügg az állam gazdasági, politikai helyzetével is. Csak a társadalom viszonyaitól függ, hogy az átlagember mennyire lát hátrányt a szabadságelvonásban, annak ellenére, hogy a szabadság az élet mellett alapvető emberi jog.

Egyesek véleménye szerint a végrehajtás nem mondhat le a megtorlásról, csak akkor lehet eredményes, ha az elítélt „borzongva” gondol vissza a büntetés-végrehajtási intézetben töltött időre. Megjegyezhető, hogy ez jelenleg kisebbségi vélemény. Újabban vannak, akik különösen az első büntényesekkel szemben látnák célszerűnek a kemény rezsímet, a végrehajtás minden mozzanatának merev szabályozását, mások a többszörös visszaesőkkel szemben.

Nem tagadva a hátrányokat okozó retorzió szükségességét, a történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy a megtorlás

kényelmetlensége csak addig hat, amíg átélük. Számolni kell a veszéllyel is, hogy az elrettentés, a retorzió erőltetése átcsaphat embertelenségbe, kegyetlenségbe, ami pedig összeegyeztethetetlen a jogállamisággal, az emberiséssel. Sokan vitathatónak tartják azt a nézetet is, amely a végrehajtás számára külön célt jelöl meg és ezzel azt a látszatot kelti, mintha a szabadságvesztés végrehajtása során nem a büntetés céljának elérésére kellene törekedni.

A hátrányok mellett nem mellőzhető a reszocializációt szolgáló jogelvek és módszerek sem. Ebbe a körbe tartozik mindaz a nevelési-kezelési forma, módszer, amely a speciális prevenciót szolgálja. A hátrány és a nevelés együtthaladásától várható, hogy az elítélt úgy illeszkedik majd be a társadalomba, hogy szabadulása után igyekszik tartózkodni újabb bűncselekmények elkövetésétől.

A szabadságvesztés természetesen magától értetődően azáltal is csökkenti a bűnelkövetők számát és védi a társadalmat, hogy a bűnöző nem követhet el bűncselekményt, amíg fogva tartják, vagyis a bűnelkövetésre irányuló affinitását ily módon visszaszorították. A zárt rendszerű büntetés-végrehajtási intézetek hatása lényeges mutatójának tartják többen azoknak a bűncselekményeknek a számát, amelyeket a büntetés-végrehajtási intézet lakói elkövetnének, ha szabadon lennének azon idő alatt, míg a büntetésüket töltik. Tehát nem szabad úgy felfogni a szabadságvesztés végrehajtását, mint ami a társadalom számára csak fölösleges kiadást jelent mindenféle társadalmi hasznossággal nélkül.

Annak ellenére, hogy a büntetés-végrehajtás célja a büntetés céljának megvalósítása oly módon, hogy a társadalomba való beilleszkedést és az újabb bűncselekmény elkövetésétől való tartózkodást segítse; az elítélt társadalomba integrálását csak akkor tartjuk aggálytalanak, ha a szabadságvesztés végrehajtása kellő eredménnyel járt, vagyis megszüntette vagy legalább csökkentette az illető személyében rejlő és a társadalmat fenyegető veszélyt tápláló komponenseket.

Az elmúlt húsz évben a világon erőteljesen nőtt a börtönbüntetés alkalmazásának száma, aminek következménye lett néhány országban a börtönférőhelyek gyarapítása jelentős pénzeszközök börtönépítkezésre fordításával. Más országok anyagilag nem voltak képesek börtönférőhely létesítésére, a meglévőket helyezték el a kétszer, háromszor annyi rabot, akik nem egy országban kénytelenek voltak még az ágyaikat is megosztani egymás között. Az ilyen környezetben meglepő, hogy betegség üti fel a fejét és tombol az erőszak.

A börtönbüntetés a világon a 80-as évek második felétől éli ismét a reneszánszát. A neoklasszikus vagy konzervatív nézetek képviselői mellett újabban feltűnnek más irányzatok is. A büntetési cél és ezáltal a börtön feladatainak meghatározása, melynek kiindulópontja a célmeghatározás lehet; alá kell, hogy szálljon az ideák világából, vagyis a büntetéssel egyáltalán teljesíthető funkcióból kiindulva a lehetőségek maximumához igazodó és az emberiség követelményével javított, de optimális cél megjelölésére van szükség. A visszaeső bűnelkövetőkről újfent az bizonyosodott be, hogy többszörösen hátrányos helyzetűek, szocializációjuk hibás, egyharmaduk személyiségzavarban szenved, sokak intellektusa alacsony, többségük szakképzetlen, inkább az antiszociális szubkultúra értékrendjét fogadják el. Az intézeti szabályokhoz igyekeznek alkalmazkodni, de személyiségükben a vizsgálatok gyakran mutatnak ki torzulásokat. A visszaesőkkel, azok egyes csoportjaival szemben alkalmazható szabadságelvonások optimális tartama és a büntetés-végrehajtás hatékonysága, ennek keretében a generális és speciális prevenció minél teljesebb érvényesülése közötti összefüggések természetesen további és elmélyült kutatásokat indokolnak.

A visszaesési arányszámokból a körülmények tényleges ismerete nélkül rendkívül nehéz következtetni arra, hogy az újabb bűncselekmény elkövetésében milyen mértékben játszott közre a büntetés hatástalansága, illetve a szabadulás utáni körülmények. Tehát ezeket együtt kell vizsgálni. Általános – de konkrét példával is bizonyítható – tapasztalat, hogy minél többször ítélnék el egy embert szabadságvesztésre, minél több időt tölt el a börtönben, annál nagyobb mértékben alakul ki nála „börtönkonformitás”. Ennek

következtében ő főként az eltöltött idő függvényében egyenes arányossággal idomul az elvárásokhoz, a speciális börtönviszonyokhoz. Viselkedése, véleménynyilvánítása sablonos, formális; a feltett kérdésekre konformista választ ad. A szabadságvesztés céljával kapcsolatos nézetek, vélemények, egyes részletkérdésekkel foglalkozó kutatások eredményeinek összevetése után arra a következtetésre lehet jutni, hogy a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának célja – fejlődésére is visszatekintve – az általános büntetőjogi célon túlmenően összetett, bonyolult kapcsolatrendszerű, speciális célokat is magában foglal, amit kifejezésre juttat a Bv. kódex 19. §-a is. Az európai jogrendszerek – hangsúlyozva az egyén emberi, állampolgári jogait – természetesen tartják, hogy ésszerű keretek között, fontos társadalmi érdek védelmében szükségessé válhat a jogok korlátozása. Az új törvényekkel kapcsolatos büntető anyagi- és eljárásjogi viták során nem szabad hagyni, hogy a végrehajtással kapcsolatos kérdések háttérbe szoruljanak. A büntető szankcionálás feltételei és formái mellett fontos a végrehajtás is. A büntető felelősségre vonás hatálya alá kerülő személy a büntetés-végrehajtási szervekkel büntetés-végrehajtási jogviszonyba kerül; a büntetés végrehajtására, az anyagi- és eljárásjogi intézkedés foganatosítására hivatott szerv és a kötelezett közötti viszonyt a jog szabályozza, amely egyben csak a jog révén létezik. A jogállamiság céljaival párhuzamosan, anélkül, hogy a tartós társadalmi értékek védelmét feladnánk, az új viszonyokhoz kell alakítani a büntető felelősségre vonás egészét, benne a büntetés-végrehajtást is. A szabadságvesztést végrehajtó intézetek belső rendjéről megállapították, hogy az mielőbb az új követelményekhez igazítandó.

A büntetőjog érvényesítése a büntetés-végrehajtás feladata is, ez a közös célba illeszkedik, a társadalomnak bűncselekményektől való védelmét szolgálja. A büntető szankciókhoz az igazságosság mértéke és eszköze mellett szükség van egy közelebbi és egy távolabbi célra is, a büntetés-végrehajtási szakaszban már a tettről a tettesre esik nagyobb figyelem. A büntetést a tettesen hajtják végre, aki elkövette a bűncselekményt. A távolabbi célnak mindenképpen a reszocializációnak kell lennie, ami azonban a büntető szankció esetében hátrányokozással is jár. A cél tehát a bűncselekmény folytán megbomlott egyensúly helyreállítása, mely a büntető felelősségre vonás hatálya alatt álló személy részére cselekményéért hátránnyal járó következményt jelent, de egyben a társadalomba visszavezetésére, reszocializálásával vagy integrálásával a megbomlott egyensúly helyreállításának másik büntető végrehajtási követelménye is érvényesül.

Egységes egész

A bűnözés elleni küzdelem a maga komplexitásában igyekszik feltárni az okokat a kiküszöbölésük érdekében. Ennek során egyre inkább megfelelő figyelmet fordítanak a szankciók végrehajtásának az egész, a tágabb értelemben vett büntetőeljárásban, a büntető felelősségre vonás folyamatában betöltött szerepére, hogy minden büntetés hatékonysága nagymértékben függ a büntetés-végrehajtási szervek tevékenységének színvonalától is. Mit ér a nyomozás vagy a tárgyalás által esetleg kiváltott „morénói pszichodráma”, ha nem részesül további társadalmi szempontból pozitív ráhatásban az elítélt a büntetés végrehajtása alatt, ha nem kap segítséget a szabadulása után a társa-

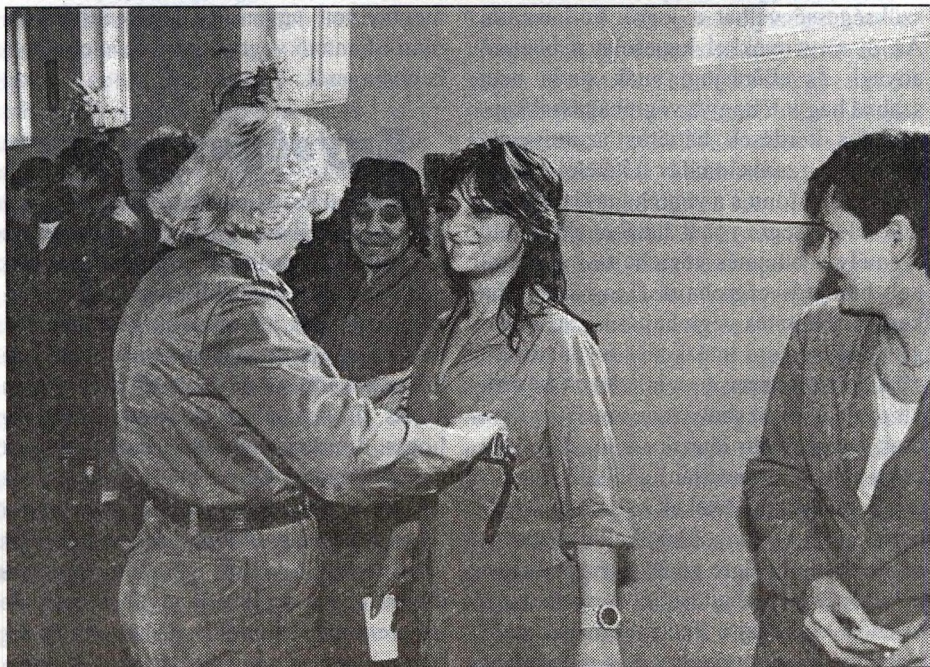
dalomba beilleszkedéshez. Egymáshoz szorosan kapcsolódó eljárási szakaszokról van szó, melyek közül bármelyik szerepének az elhanyagolása a többi hatásfokát rontja le. *„Hiába az anyagi jog tudományos művelése, a büntetésről vallott teóriák kidolgozása és hirdetése, a kiszabás elveinek kidolgozása, ha minden elképzelések megbuknak a diszfunkcionális végrehajtáson”* – fogalmazta meg már a múlt század első felében *Deák Ferenc* tiszti ügyészi tapasztalatait rögzítve a büntetés-végrehajtás jelentőségéről.

Nagyon időszerű és megalapozott tudományos törekvést tükröz, hogy a büntetőeljárás megindulásától az utógondozás megszűnéséig tartó folyamatot, mint egységes egészt vizsgáljuk, mint olyat, amely a társadalommal összeütközésbe kerülő személyt hivatott oda újra visszavezetni,

ott elismertetni, éppen a társadalom védelme érdekében.

A büntető igazságszolgáltatási rendszerek hatásossága és hatékonysága a rendszeren belüli kölcsönhatásoktól determinált, a büntető igazságszolgáltatásban közreműködő valamennyi szerv munkaterhét szélesebb körben az eljárást megelőző szakaszokban más szervek által meghozott döntések határozzák meg. Szükségszerűség, hogy a szervezés területén új megközelítési formákat is igénybe kell venni. Arra a tényre is figyelemmel kell lenni, hogy nehéz egy újítást bevezetni; egyik jogi környezetből a másikba átültetni egy jogintézményt.

A tudományfejlődés-elmélet tisztázta minden emberi tudás paradigmátikus előfeltételezettségét és kizárólag csak abból kiindulva valós értelmezhetőségét.

A rendszerváltozásnak a szankciórendszerben is tükröződnie kell

Már a múlt század végén Balogh Jenő nem győzte elégszer hangsúlyozni, hogy a börtönügy kérdése nem humanitárius, hanem igazságszolgáltatási és büntetőpolitikai kérdés. „A börtönök rendezetlen állapotában a közbiztonságra, magára a társadalomra és az államra óriási veszélyek leselkednek, mert a szabadságvesztés-büntetés, ha nem kellően hajtatik végre, alig más, mint gonosztevők iskolája” – írta 1888-ban megjelent művében. Igazat adott Livingstone-nak, hogy a szabadságvesztés-büntetés végrehajtására rendelt intézeteknek a szerkezetétől és igazgatásától függ az egész büntetőrendszer sikere. Megállapíthatjuk, hogy az ezredfordulóra Magyarországon a büntetés-végrehajtás, ezen belül különösen a szabadságvesztés végrehajtása humánusabb lett, a szankciók tartalmát képező jogkorlátozás, jogfosztás mértéke törvényben nyert megfogalmazást, a kötelezettségek helyett az ösztönzésnek jutott nagyobb szerep; a véleménynyilvánítás, az önálló döntési és választási lehetőségek köre növekedett, nemzetközi összehasonlításban is széleskörű biztosítékrendszer működik. A szabadságvesztés végrehajtásának helyzetéről és új törvényi szabályozása téziseiről az új évezred első éveire olyan törvényre van szükség, amely a jelenlegi sokszor módosított törvényerejű rendeletnél jobban szolgálja a büntetési, a nevelési vagy kezelési célokat, amely épít a magyar büntetés-végrehajtás még ma is hasznosítható hagyományaira, értékeire, ugyanakkor közelít, pontosabban hasonul a korszerű európai megoldásokhoz is. A büntetés-végrehajtás új szabályozását a törvényességi és gyakorlati igények mellett szükségessé teszi az új büntetőjogi és büntetőeljárás-jogi szabályozás is. Ennek során azonban meg kell szívlelnünk nagy jogtudósaink intelmeit. Így azt is, amelyik

99 évvel ezelőtt Balogh Jenő tollából így íródott: „...sokszor hangoztatott panasz, hogy kodifikátoraink nem veszik figyelembe a magyar viszonyok követelményeit, sokat recitálnak, sőt, gyakran egyszerűen fordítanak. Ez az állítás a maga általánosságában nem jogosult büntető törvénykönyvünkkel szemben; másrészt azonban tagadhatatlan, hogy büntető törvényhozásunk Szent Istvántól fogva napjainkig a külföldi jogrendszerekből számos intézményt ültetett át, sok jogtételt recipiált, és pedig egyeseket helyesen, a magyar jogfejlődésnek és törvénykezésnek, sőt, egész nemzetünk haladásának is javára; másokat kellő megfontolás és eltérő magyar viszonyoknak megfelelő figyelembe vétele nélkül. A megfontolás nélkül való recepciónak veszedelme pedig éppen a büntető törvényhozás terén a legnagyobb, mert a gyakorlati jogéletnek egyik ága sincsen olyan szoros összefüggésben a nép jellemével és a tényleges életviszonyokkal, mint a büntetőjog.”¹ Deák Ferencnek tulajdonítják azt a mondatot, hogy nem szabad egyik börtönrendszerre sem leadnunk a voksunkat, amíg ki nem kísérleteztük. Nem biztos, hogy Magyarországon jó az a rendszer, ami külföldön bevált. Az első lépés az lehet, hogy az eltérő jogintézmények mögött megtalálható-e az közös gondolat és értékrend, amit Európában emberi jogoknak nevezünk.

E helyütt is meg kell említenünk, hogy az elmélet művelői kitartóan szorgalmazzák a nem szabadságvesztéssel járó szankciók alkalmazását. Így azt, hogy a társadalmi rendszerváltásnak a szankciórendszerben is tükröződnie kell, amelynek során az alternatív gondolatoknak és az áldozati érdekeknek is helyet kell kapniuk, például a tettes...áldozat egyezség formájában.²

A jogállamiságból fakadó követelmények teljesítése Magyarországon a nemzetközi egyezményekhez történő csatlakozással szükségszerűen eredményezte az általánosan elfogadott nemzetközi büntető anyagi jogi, eljárási jogi és végrehajtási jogi alapelveknek, rendelkezéseknek a hazai jogszabályokban történő megjelenését, a jogalkalmazási gyakorlatban való tükröződését. A nemzeti és történelmi sajátosságok tapintatos figyelembevételével történik a jogharmonizáció. Ahogy a világban nem egységes a jogrendszer, ezen belül a büntetőjog, büntetőeljárási jog, ugyanúgy nem egységes a büntetés-végrehajtási jog és gyakorlat sem. Más kérdés, hogy a nemzetközi egyezményeket betartják, betartani és megtartani törek-szenek úgy a jogalkotásban, mint a végrehajtás gyakorlatában.

A nemzetközi egybevetésből levonható olyan következtetés is, hogy a magyar jogi kultúra alapvonásaiban nemcsak megegyezik a nemzetközi jogi kultúrával, hanem pozitív meglepetéseket is tartalmaz a nyugat-európai államok számára is. S ez igaz a büntető végrehajtásra, annak felügyeletére is.

Alkotó hozzáállás

A tudományos kutatás egyrészt sokkal bonyolultabb kutatási módszerek kifejlesztését igényli, másrészt az elméletnek sokkal differenciáltabbá kell válnia napjaink kérdéseinek megválaszolásában. Korkunkban az egyes elméletek kizárólagosságával szemben olyan egyesítő elmélet kidolgozására tennék javaslatot, amely tükrözi a büntetési célok sokoldalúságát, pluralizmusát. A büntetőjogi szankciók napjainkban már sokat humanizálódtak, eszközeikben bővültek, de lényegében ma is az embernek, mint társadalmi és fi-

zikai lénynek a szabadság, a becsület, a vagyoni és egyéb javai, az ezzel kapcsolatos jogai korlátozását, illetve megvonását jelentik, ami a végrehajtás folyamatában realizálódik, teljesedik ki. A büntetés-végrehajtási jognak a jövőben nagyobb figyelmet kell fordítania a jogok és kötele-ségek összefüggéseire, kölcsönhatásaira, az elítéltek jogállásának kérdésében még meglévő ellentmondások tisztázására.

Hatályos szabályozásunkat az Európa Tanács ajánlásaival általában véve összhangban levőnek tartják az Európa Tanács szakértői. A rendszerváltozás óta napjainkig történt jogi szabályozás és gyakorlat értékelésekor hangsúlyozni kell e szakterületről szólva, hogy a büntető felelősségre vonás a társadalomra legveszélyesebb normasértésekért történik, ezért a hatékonyság és a törvényesség kérdései ezen a területen jelentkeznek a legélesebben. A többi ember, az egész társadalom védelme érdekében a szabályszegőket, jogsértőket felelősségre kell vonni, de ugyanakkor velük szemben is törvényesen, a jogállamiság követelményeinek megfelelően kell végrehajtani a bíróság által kiszabott vagy alkalmazott büntetőjogi szankciókat.

Amint büntetés nélkül nincs büntető-jog, büntetés-végrehajtás nélkül nincs tényleges büntető felelősségre vonás, mert az maga a megvalósulás. Elhanyagolása az egész büntető igazságszolgáltatásban is hiábavalóvá teheti a helyes törekvéseket. Erre figyelemmel is jogi szakvizsga tárgya lett a büntetés-végrehajtási jog, az egyetemeken kötelező tantárgy, tudományos konferenciákon önálló szekcióvá vált az iránta megnyilvánuló növekvő érdeklődés folytán. A büntetés-végrehajtás jelenti egyébként a büntetőjogi szankció, a büntető-eljárásjogi kényszerintézkedés, valamint a törvényben meghatáro-

zott, hozzájuk kapcsolódó járulékos feladatok tartalmát képező ideiglenes és árnys jogfosztás gyakorlati megvalósulását. Nemzetközi kötelezettségvállalásainkból származó, még nem egyértelmű összhangot tükröző egy-két harmonizációs jogalkotási probléma megoldása, a büntető igazságszolgáltatási rendszer reformja, a magasabb és alacsonyabb rendű jogszabályok közötti diszharmonia megszüntetésének időszakában a gyakorlati igényekkel kapcsolatos feladatok lehetőség szerinti gyors megoldása a fejlődés mozgatóereje. Az európai modell – a nemzeti sajátosságok figyelembevételével – költségkímélő, de hatékony megoldásokkal adaptálható. Hazánkban egyidejű feladat a nemzetközi kötelezettségvállalásainkból eredő harmonizációs jogalkotási problémák megoldása és a büntető igazságszolgáltatási rendszer reformja. A jogharmonizáció követelményei nem törölhetik el azonban az ország belső kívánalmait. Az egyes országokban bármennyire azonosak is a jelenségek, amelyekre az igazságügy területéről választ kell adni, a gazdasági-társadalmi fejlettségükben kimutatható különbségek, a hagyományok eltérő volta; az európai integrációs igényük azért feltételezi az alkotó hozzáállást. A jogösszehasonlítás problémái folytán az egyes jogintézmények fejlődési tendenciáinak meghatározásánál számos ország összesített tapasztalatát lehet alapul venni. A pozitív törvények hasonlóságának vagy különbözőségének egybevetése alkalmi összekötő kapcsolat is lehet az eltérő jogrendszerek között még akkor is, ha elvi álláspontjaik alapvetően különböznek egymástól. Mint minden összehasonlításnál, így a büntetés-végrehajtás esetében is az elsődleges feladat azoknak a körülményeknek a figyelembevétele, amelyek övezik, determinálják fej-

lődését, alakulását befolyásolják, de amelyek kívül állnak rajta.

A bűnözés helyzete

A jogharmonizáció megvalósításának ütemét, tartalmát komoly mértékben befolyásolta és befolyásolja a bűnözés helyzete. Amennyit a bűnözés Európában 30 év alatt növekedett, ugyanannyit nőtt Magyarországon 6-7 év alatt. Mindez olyan hatással van a lakosságra, de a szakmai közvéleményre is, amely a büntetések szigorítása iránti igényt juttatta kifejezésre. Ez nemcsak az ítélelhozatalnál, hanem a végrehajtás folyamán történő szigorításra is vonatkozik.

Az országok többségében a bűnözés növekszik, mindenképp az utóbbi évtizedben, s ez nem sajátos magyarországi jelenség. Viszont magával hozza a közvélemény bizalmának csökkenését a büntető igazságszolgáltatásban. A hatóságok tudomására jutott bűncselekmények görbéje majdnem négy évtizedig felfelé tartott és mérsékletes, de kitartó emelkedést mutatott a legtöbb nyugat-európai országban is. Ott pedig, ahol a bűnözési hullám csillapodását láthatjuk, a felszín alatt nagyon kedvezőtlen átrendeződés zajlik le, háromszorosára nőtt az úgynevezett fejlett országok emberölési rátája.

Magyarországon lassuló ütemben, de még legalább egy évtizedig számítanak a bűncselekmények számának növekedésére. Az elmúlt évben ismertté vált bűncselekmények száma az eddigi legmagasabb: 600 621, melyből 332 363-nak az elkövetőjét sikerült felderíteni (53,5 százalék). Ebből 788 bűncselekmény esetében alapították meg a bünszervezet tagjaként történő elkövetést. A közrend elleni bűncselekmények közül a kábítószerrel való

visszaélést kell megemlíteni. Egy év alatt 943-ról 2068-ra emelkedett, jellege miatt újabban önmagában véve is figyelmet igénylő része a hazai bűnözésnek.

A súlyos megítélésű bűncselekmények változatlan számú előfordulása mellett sem lehet közömbösnek maradni az emelkedést okozó olyan bűncselekmények miatt sem, amelyek a közrend tényleges helyzetét lényegesen nem befolyásolták.

Az 1998-ban ismertté vált bűnelkövetők száma az előző évinél 7 százalékkal magasabb, 140 083 volt. Feltűnően nőtt, és elérte a 7000 főt a külföldi állampolgárságú elkövetők száma. Határozott ideig tartó szabadságvesztést 30 958 fő kapott 1998-ban, ebből 11 731 volt a végrehajtandó. Ez 37,89 százaléka a szankcióknak, csökkent az aránya ugyan a korábbi évek 43,40, 39 százalékaéhoz képest.

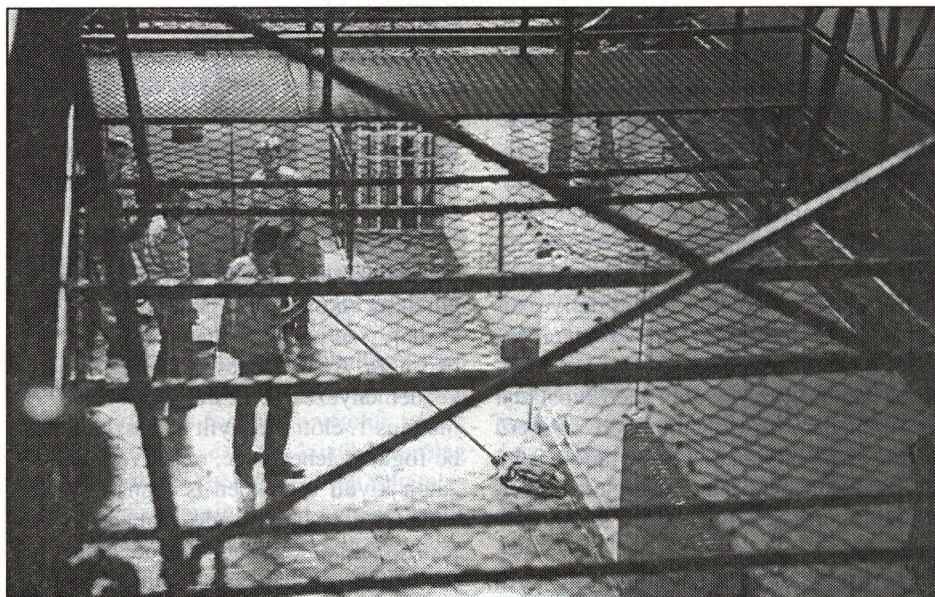
A bűnözés helyzetének romlása miatt folyamatosan emelkedik a fogvatartottak száma is. Különösen aggasztó ilyen szempontból a zömmel előzetesen letartóztatottakat fogva tartó megyei intézetek helyzete, ahol az átlagos telítettség a 150 százalékot is meghaladja, de olyan intézet is van, amely tartósan 300 százalék feletti fogvatartotti létszámmal működik. Mindez nehezíti a jogszabályok betartását, az intézetekben a fegyelem és a rend fenntartását, a fogvatartottak körében feszültségeket kelt, rendkívüli eseményekhez – bűncselekmény elkövetéséhez, szökéshez, súlyos fegyelemsértéshez – vezet. Az utóbbi évek adataiból látható, hogy a nyugat-európai államokban is nőtt a százezer lakosra eső fogvatartottak száma – Dániát, Hollandiát, Norvégiát, Svédországot és Észak-Írországot kivéve –, ugyanúgy, mint hazánkban. Nyugat-Európában jelenleg Portugáliában nagyobb a fogvatartottak és a börtönhelyek aránya,

mint hazánkban. A kelet-európai országokban viszont egyértelműen nagyobb hazánkénál. A büntetés-végrehajtás helyzetét az adott pillanatban jól tükrözi a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása. 1999. január 1-jén a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben szabadságvesztés-büntetésüket töltő személyek valamennyien köztörvényes bűncselekmény elkövetői voltak. Közülük fegyházban 3289 (33,61 százalék) börtönben 6067 (62 százalék), fogházban 430 (4,39 százalék) töltötte szabadságvesztés-büntetését, ez összesen 9786 fő.

A börtönfokozatban levők közül fiatalok közül 192 volt, nő 4, a fogházfokozatban levők közül fiatalok közül 108, nő pedig szintén 4 fő volt. Az egyes fokozatok között a nemek megoszlása a következő volt: fegyházfokozatban 3134 férfi, 155 nő, börtönfokozatban 5755 férfi és 312 nő, fogházfokozatban 389 férfi és 41 nő töltötte szabadságvesztés-büntetését. Nem számítotam ide a pénzbüntetés és közérdekű munka átváltoztatása folytán fogházban levő 372 férfit és 13 nőt.

Az összes szabadságvesztés-büntetését töltő 94,81 százaléka (9278 fő) férfi, 5,19 százaléka (508) nő volt 1999. január 1-én.

Megjegyzem, e sorok írása alkalmával már közel 11 ezer elítélt tölti szabadságvesztés-büntetését, közülük mintegy 600 nő, 1999. március 1-től a szigorúbb törvényi rendelkezések kapcsán vélhetően – bár pontosan még meg nem határozható arányban – emelkedni fog a bv. intézetekben fogva tartottak száma. Ez következik részint a feltételes szabadságból történő kizárást szigorító rendelkezésekből, részint a Btk. általános részének olyan egyöntetű szigorításából, amelynek eredményeként nő majd a kiszabott szabadságvesztések tartama, ezzel párhuzamosan az elítéltek fogva tartásának ideje is.

1998-ban az enyhébb végrehajtási szabályok alatt levők közül a bv. intézetekből eltávozott 19 873 fő (nem jött visz-sza 153 fő), engedélyezett büntetés-félbeszakításra ment 890 fő, hivatalból 111 főnek szakították félbe a büntetését (büntetés-félbeszakításról 155 fő nem jött visz-sza). Rövid tartamú eltávozásban 2438 fő 4412 esetben részesült (közülük 178 nem tért vissza), kimaradásban 619 fő 1165 esetben részesült (közülük 48 fő nem tért vissza). Súlyos beteg hozzátartozó látogatására, temetésen való részvételre jogosító engedélyben (megjegyzem, mindegyik esetben felügyelet nélkül történt az intézet elhagyása) 254 fő részesült (közülük 23 nem tért vissza). Tehát összesen 1998-ban 26 451 esetben 5432 fő távozott el a büntetés-végrehajtási intézetekből, közülük 557 fő nem tért vissza. Az év folyamán 4451 elítélt feltételes szabadságra bocsátását engedélyezte a bv. bíró, 957 főnek (17,68 százalék) nem. Mindezek az adatok azt mutatják, hogy *Magyarországon a sza-*

hadságvesztés-büntetés végrehajtási rendszere meglehetősen nyitott. Látnunk kell azonban, hogy ez a fajta nyitottság nem nyerte el a társadalmi támogatottságot.

Módosított jogszabályok

A büntető jogszabályok módosításáról szóló 1998. évi LXXXVII. törvény, valamint a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény módosítását tartalmazó 1998. évi LXXXVIII. törvény több olyan rendelkezést is tartalmaz, amely közvetlenül érinti a büntetés-végrehajtási tevékenységet.

Hangsúlyozni szükséges, hogy a törvényi módosítások több kérdésben nem adnak egyértelmű eligazítást, amely vélhetően a büntetés-végrehajtás területén is jogértelmezési nehézségeket fog jelenteni. Ezen jogértelmezési kérdések egy része korrekt módon a jogalkalmazás oldaláról nem oldható meg, hanem további jogalkotási rendezés szükséges.

A Btk. 47. §-ának (4) bekezdése lényegesen kiterjeszti a határozott tartamú szabadságvesztésből engedélyezhető feltételes szabadság kizárásának eseteit. Külön kiemelését igényel, hogy a bv. felügyeleti ügyészi fellebbezések jelenleg és a jövőben is meghatározó jelentőséggel bírnak, tekintettel arra, hogy a jogerős bv. bírói határozattal szemben a hatályos jogi szabályozás értelmében nincs helye további jogorvoslatnak, tehát a jogerőssé váló, s netán törvénysértő bv. bírói határozat semmilyen további perorvoslattal egyelőre nem támadható. Ezért célszerű addig a bv. felügyeleti ügyész tudomására hozni ezeket – ha saját maga nem figyelt fel rájuk – amíg a fellebbezési határidő le nem járt.

A Btk. 47/A §-a az életfogytig tartó szabadságvesztésből engedélyezhető feltételes szabadságból való kizárás új lehetőségét teremti meg. Ennek kapcsán utalni kell arra, hogy továbbra is megmarad a Btk. 47/C § (2) bekezdésében szereplő azon kizárási ok, amely szerint ha valakit kétszer ítélnék életfogytig tartó szabadságvesztésre, úgy a törvény erejénél fogva kizárt a feltételes szabadságra bocsátása. Felmerült, hogy a 47/A § (1) bekezdésében meghatározott és a bíró kezébe helyezett kizárási lehetőség nem jelenti-e pusztán csak azt, hogy a bíró egy deklaratív határozatot hoz, amelyben megállapítja a törvényi kizárási ok fennállását. Figyelemmel arra, hogy e körben a törvény egyértelmű rendelkezést tartalmaz – továbbá a törvényhez fűzött miniszteri indoklásból is következően – nyilvánvaló, hogy a bíróság e körben saját mérlegelése alapján dönthet a feltételes szabadság kizárásának kérdésében. A novella 85. §-a a Bv. tvr. 8. §-át egy új (3) bekezdéssel egészítette ki. A Bv. tvr. 8. §-a a feltételes szabadságra bocsátással kapcsolatos bv.

bírói eljárást szabályozza. A (3) bekezdés arról rendelkezik, hogy amennyiben az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéletet a bíróság nem tartja érdemesnek a feltételes szabadságra bocsátásra, úgy azt két éven belül ismét meg kell vizsgálnia, ezt követően pedig évenként.

Az 1999. március 1. előtt elkövetett bűncselekmény miatti elítélés esetén az elítélt az elkövetéskor hatályban volt jogszabály szerint bocsátható feltételes szabadságra. Az esetleges különleges eljárás kezdeményezésére ez irányadó. Ha 1999. március 1. előtt megnyílt az összbüntetésbe foglalás lehetősége, ez a kvázi halmazaton kívüli esetekben is fennáll. Változatlanul a végrehajtandó szabadságvesztés foglalható összbüntetésbe abban az esetben, ha azokat az összbüntetésbe foglaláskor még nem hajtották végre, illetve a végrehajtás folyamatos.

A szabadságvesztéseket a jogszabályban meghatározott sorrend szerint kell foganatba venni. A március elsejét követően foganatba vett szabadságvesztéssel kapcsolatban minden olyan esetben meg kell állapítani a feltételes szabadságra bocsátás esedékességének napját, amikor a bíróság azt az ítéletben nem zárta ki, és annak megfelelően előterjesztést kell tenni a bv. bírónak. Az előterjesztésben fel kell tüntetni a még végrehajtásra váró szabadságvesztések adatait. Ha a szabadságvesztések összbüntetésbe foglalásának nincs helye, vagy arra nem került sor, szabadításkor a valamennyi mellékbüntetésről kiállított nyilvántartólapot ki kell tölteni, és meg kell küldeni az illetékes rendőrkapitányságnak. A határozott tartamú kiutasítás esetén a beszámítandó időket az általános szabályok szerint kell közölni. Tekintettel arra, hogy 1999. március 1-től az összbüntetés kizárólag a kvázi halmazati összbüntetésre szűkölt, ez a feltételes

szabadságra bocsátás tekintetében több jogértelmezési kérdést is felvet. Ezek – a teljesség igénye nélkül – a következőkben összegezhetők.

1. Abban az esetben, ha két olyan szabadságvesztés-büntetést kell végrehajtani, amelyek egymással nem kvázi halmazati viszonyban állnak, és mindkettőnél kizárt a feltételes szabadság, a feladat komoly gyakorlati problémát nem jelenthet, az általános szabályok alapján kell eljárni.

2. Amennyiben két végrehajtásra váró szabadságvesztés-büntetésről egy időben érkezik értesítés foganatba vételük végett a bv. intézethez, és ezek közül kizárólag az egyikből bocsátható az elítélt feltételes szabadságra – amint ez a Legfelsőbb Bíróság állásfoglalásából, illetve ajánlásából is kitűnik –, azt a szabadságvesztés-büntetést kell először foganatba venni, amelyből az elítélt feltételes szabadságra nem bocsátható. Miután az elítélt ezt a büntetést kitöltötte, foganatosítják a következőt, és az általános szabályok alapján az intézet ebből tesz előterjesztést a feltételes szabadságra engedésre. Megjegyzendő azonban, hogy az esetek igen kis százalékában fordul csak elő, amikor egyidejűleg érkezik két szabadságvesztés-büntetés végrehajtásáról értesítés a bv. intézethez.

3. A gondok igazán akkor kezdődnek, amikor két olyan szabadságvesztés-büntetést kell végrehajtani, amelyről az értesítés nem egyszerre érkezik végrehajtás végett az intézethez, és csak az egyikből jogosult az elítélt feltételes szabadságra. Ilyen esetben nincs lehetőség arra, hogy az intézet a korábban elkezdett szabadságvesztés-büntetést mintegy annullálja, és az eredeti állapot visszaállításával kezdje el a második büntetés foganatba vételét. Arra sincs mód, hogy az első büntetésből korábban kitöltött időtartamot te-

kintsék olyannak, mintha azt abból a szabadságvesztés-büntetéséből töltötte volna le az elítélt, amelyből egyébként feltételes szabadságra nem bocsátható. A hatályos jogszabályi rendelkezések értelmében egyedül az alábbi megoldás látszik követhetőnek.

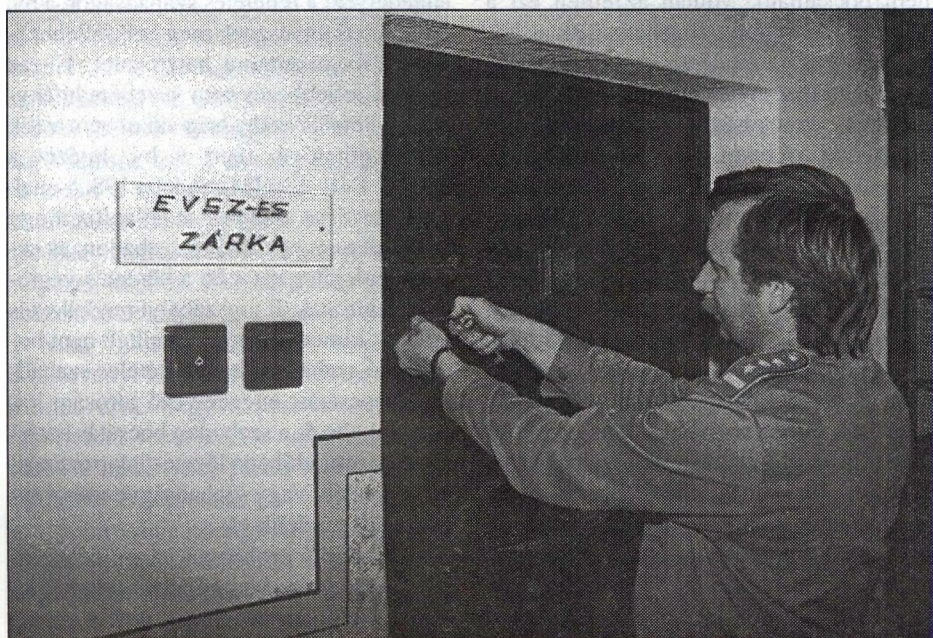
Abban az esetben, ha az intézet azt a büntetést vette először foganatba, amelyből az illető feltételes szabadságra bocsátható, az általános szabályok alapján az intézet az esedékességet megelőző két hónappal előterjesztést tesz a feltételes szabadságra bocsátás tárgyában a bv. bíróhoz. Ebben az előterjesztésben azonban utal arra, hogy az illetőnek még egy másik szabadságvesztés-büntetése is foganatba vételre vár. Vélhetően a bíróság úgy fog mérlegelni, hogy a büntetés célja nem valósulna meg a feltételes szabadság engedélyezése esetén. Ha a bv. bíró mégis engedélyezi a feltételes szabadságot, a bv. felügyeleti ügyésznek meg kell fellebbeznie az ilyen tartamú határozatot. Ha az ügyészi fellebbezés nem vezet eredményre, a feltételes szabadság akkor sem válik végrehajthatóvá, mert a bv. intézet a 6/1996. (VII. 12.) IM-rendelet 198. §-ának (2) bekezdése alapján megállapítja, hogy az elítélt nem bocsátható szabadon, és ezzel egyidejűleg ezt jelzi a büntetés-végrehajtási bírónak. E jogszabályi rendelkezés ugyanis kimondja, hogy az elítélt nem bocsátható szabadon, ha a feltételes szabadságra bocsátást engedélyező bírósági határozat kelte és a szabadon bocsátás határideje közötti időben előzetes letartóztatásba helyezték, vagy szabadságvesztés végrehajtását rendelik el.

4. Hasonló problémát jelent, ha az intézet két olyan szabadságvesztés-büntetésről szóló értesítést kap, amely mindkét egyike közül az elítélt feltételes szabadságra bocsátható. Valójában egyetlen ilyen eset

képzeltet el, amikor az elítéltet korábban végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték, majd a próbaidő alatt elkövetett újabb bűncselekmény (gondatlan) miatt elrendelik a szabadságvesztés végrehajtását, azonban ez a bűncselekmény nem alapozza meg a feltételes szabadságból történő kizárást. A Legfelsőbb Bíróság e kérdésben úgy foglalt állást, hogy az jogalkalmazási úton megnyugtató módon nem rendezhető, a felmerülő jogértelmezési kérdések megoldása érdekében szükséges a büntetés-végrehajtási jogszabályok kiegészítése vagy módosítása. A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága hasonló okból a büntetés-végrehajtási jogszabályok módosítását kezdeményezte az Igazságügyi Minisztériumnál.

Az összbüntetés hiányából fakadóan számos további gond, jogértelmezési, jog-

alkalmazási nehézség merülhet fel a végrehajtás egyéb területein is. Az enyhébb végrehajtási szabályok (evsz.) alkalmazásával összefüggésben ilyenek például két irányban is keletkezhetnek. Előfordulhat, hogy az elítélt fogház- vagy börtönfokozatban tölti a büntetését, amelyben a bíróság engedélyezte a végrehajtási szabályok enyhítését, ezt követően azonban olyan újabb szabadságvesztés-büntetés végrehajtására érkezik értesítés, amit nem lehet összbüntetésbe foglalni. Ilyen eset a korábbiakban is előfordult, ezért mondta ki a Bv. szabályzat 169. §-a (1) bekezdésének c) pontja, hogy a parancsnok az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását felfüggesztheti, ha az elítélttel szemben újabb szabadságvesztés végrehajtására érkezik értesítés, ilyen esetben a megszüntetés iránt haladéktalanul előterjesztést tesz a bv. bírónak. Figyelemmel azonban

Az összes körülmény gondos mérlegelése alapján lehet dönteni

arra, hogy a korábbiakban az összbüntetési eljárás lényegében új helyzetet teremtett, ezt követően ismételtén megvizsgálható volt az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának lehetősége. Az összbüntetési eljárás hiányában azonban több szabadságvesztés-büntetés vár végrehajtásra, ezért az intézetnek az összes körülmény gondos mérlegelését követően kell állást foglalnia abban a kérdésben, hogy az újabb szabadságvesztés-büntetésre tekintettel felfüggeszti-e az evsz.-t, illetve előterjesztést tesz-e a megszüntetés végett. Álláspontom szerint, amennyiben például valaki fogházfokozatból kapott evsz.-t, és újabb, fogházfokozatban végrehajtandó szabadságvesztésről érkezik értesítés, illetve amennyiben börtönfokozatból tölti az evsz.-t, és újabb fogházbüntetésről érkezik értesítés, ezekben az esetekben nem feltétlenül indokolt a felfüggesztés és a megszüntetés.

Azokban az esetekben azonban, amikor fogházfokozatban kapott valaki evsz.-t, majd egy börtön- vagy fegyházbüntetés végrehajtásáról érkezik értesítés, illetve börtönfokozatban kapott evsz.-t, ám újabb börtön- vagy fegyházfokozatban töltendő szabadságvesztésről érkezik értesítés, ezekben az esetekben feltétlenül indokolt a felfüggesztés és a megszüntetés kezdeményezése. Ilyenkor, ha a bv. író az intézet előterjesztését figyelmen kívül hagyja, és nem szünteti meg az evsz.-t, a bv. felügyeleti ügyésze az ilyen tartalmú határozatot fellebbezze meg. E körben ugyanis nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy azon elítéltnél, aki a büntetés-végrehajtás egyik legnagyobb kedvezményében, az evsz.-ben részesült, már nem lehet indokolt a különlegesen kivételes kedvezmény fenntartása, ha egy újabb, szigorúbb fokozatú vagy hosszabb tartamú szabadságvesztés végrehajtásáról érkezik értesítés.

Hasonló módon gyakorlati kérdés, hogy indokolt-e egy börtönfokozatú elítéltnak a végrehajtási fokozatát fogházfokozatra enyhíteni, amikor egy újabb, adott esetben fegyházfokozatú büntetés is végre kell majd hajtani rajta. Természetesen a hatályos jogszabályi rendelkezések ezt nem zárják ki, azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni ezt az új körülményt sem. A fokozat enyhítésére ilyen esetben megítélesem szerint csak különleges esetben kerülhet sor.

További kérdés, hogy amikor az evsz. alkalmazása szempontjából a törvény által előírt formális feltétel (3-6 hónap) megvalósult, azonban összbüntetésbe foglalás hiányában újabb szabadságvesztés vár foganatba vételre, indokolt lehet-e, és ha igen, milyen esetekben, az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása. Itt is – hasonlóan az előzőkben mondottakhoz – csak a konkrét esetben, az összes körülmény gondos mérlegelését követően lehet megnyugtató módon állást foglalni. Általánosságban azonban elmondható, hogy akkor, ha az újabb szabadságvesztés-büntetésből eleve kizárt az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának lehetősége fegyházfokozat esetén, vagy adott esetben hosszú tartamú börtönbüntetésről van szó, nem lehet indokolt a végrehajtási szabályok enyhítése.

Kétségtelen, hogy az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazhatóságát a konkrét szabadságvesztés vonatkozásában kell megítélni, azonban e körben sem hagyható figyelmen kívül az újabb szabadságvesztés ténye: az a körülmény, hogy még egy hosszabb, szigorúbb fokozatú szabadságvesztés vár letöltésre. Mindezen kérdések alapján vetik fel a szabadságvesztés-büntetés végrehajtási rendszere differenciáltságának problematikáját. Lényegében a büntetés-végrehaj-

tási szabályoknak olyan újragondolása szükséges, amely a mainál lényegesen differenciáltabb formában fogalmazza újra a fokozatok közti különbséget, illetőleg a fokozatokon belüli további különbözőségeket. Erre vélhetően az új bv. törvény megszületését követően kerül sor. Addig is a hatályos jogi szabályozás által nyújtott keretek között, például a biztonsági csoportba történő besorolás, továbbá más csoportosítás révén kell megoldást találni a felmerülő problémákra.

A Btk. 61. § (4) bekezdése megteremti a *határozott ideig tartó kiutasítás* lehetőségét. Ezzel kapcsolatban kimondja a törvény, hogy nem számít be a kiutasítás tartamába az az idő, amely alatt az elítélt szabadságvesztést tölt. Felmerül, hogy irányadók-e a mellékbüntetés tartamának számítására vonatkozó egyéb rendelkezések is a határozott ideig tartó kiutasítás vonatkozásában. Annak ellenére, hogy a mellékbüntetések számítására vonatkozó Bv. tvr. 70. §-ának (1) és (2) bekezdését a törvényi változások nem érintették, a mellékbüntetések számítására vonatkozó általános rendelkezéseket a kiutasításra is alkalmazni kell. Ennek megfelelően a szabadságvesztés mellett nem számít be a kiutasítás tartamába az előzetes letartóztatás ideje sem. Beszámít azonban a jogerős és a szabadságvesztés foganatba vétele között, továbbá a büntetés-félbeszakításon töltött idő, valamint az eredményes feltételes szabadság tartama. A külföldi állampolgár, akit kiutasításra ítélték mellékbüntetésként, nincs kizárva a feltételes szabadságból, így azt a kialakult gyakorlatnak megfelelően az elítélt külföldön tölti. A külföldön töltött feltételes szabadság időtartama – amennyiben azt nem szüntetik meg (megjegyezhető, hogy ez nem élő jelenség) – be fog számítani a kiutasítás tartamába is.

A Be. 397. §-ának (3) bekezdése értelmében március elsejétől csak a bv. bírójogosult intézkedni a büntetés, illetve a büntetés hátralevő részének foganatba vétele érdekében az ismeretlen helyen tartózkodó elítélttel szemben. Így elfogatóparancs kibocsátására is csak a bírót jogosítja fel a törvény, szemben a korábbi szabályozással, amely e körben az ügyészt is nevesítette. A Bv. tvr. 9. § (2) bekezdése alapján, amennyiben a feltételes szabadság megszüntetésére irányuló eljárásban az elítélt szökésétől vagy elrejtőzésétől kell tartani, a bv. felügyeleti ügyész az indítvány benyújtása végett maga is elrendelheti a szabadságvesztés hátralevő részének ideiglenes foganatba vételét. A Be. új szabálya nem érintette a bv. felügyeleti ügyész e jogosítványát, kizárólag az elfogatóparancs ügyész által történő kibocsátásának lehetősége szűnt meg.

A Be. 398. §-ának 398/E §-a tartalmazza a halasztásra, részletfizetésre vonatkozó új törvényi rendelkezéseket. Ezzel kapcsolatban jelentős előrelépésről számolhatunk be, amely több lépcsőn keresztül valósult meg. Az ügyészség már 1992-ben vizsgálta a szabadságvesztés foganatba vétele törvényességének helyzetét, megállapítva, hogy e téren – az állampolgári fegyelmezetlenség erősödése mellett – komoly hiányosságok, jogszabálysértések tapasztalhatók. Több esetben előfordult, hogy hosszú szabadságvesztésre ítélték a bíróság indokolatlanul enyhe gyakorlata folytán kaptak halasztást a szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére.

A Legfőbb Ügyészség a feltárt visszásságokra több ízben is felhívta a jogalkotók figyelmét, kezdeményezve a halasztásra vonatkozó miniszteri utasításban foglalt rendelkezések törvényi újraszabályozását, továbbá a halasztás tárgyában hozott hatá-

rozat ellen a fellebbezés biztosítását. Sajnálatos, hogy a jogszabályi változásra 1998 végéig kellett várni. Sajnálatos továbbá, hogy ehhez a változáshoz a hazai pénzvilágot érintő kiemelt gazdasági büntetőügyekben elmarasztalt személyek számára engedélyezett indokolatlan halasztásokra volt szükség, amelyek nemcsak a szakmai közvéleményt háborították fel. Közismert, hogy a különösen nagy vagyoni hátrányt okozó hűtlen kezelés, sikkasztás, csalás, magánokirat-hamisítás miatt elmarasztaltak hosszú tartamú szabadságvesztés-büntetésük megkezdésére kaptak különféle orvosi papírok alapján halasztást. Ilyen előzmények után került sor a 107/1979. (IK. 8.) IM-utasításnak a 15/1998. (X. 9.) IM-rendelettel történő módosítására, amely a korábbiakhoz képest lényegesen szigorította a halasztásra vonatkozó rendelkezéseket, megkövetelve a szabadságvesztés végrehajtásával kapcsolatban az igazságügyi orvosszakértői igazolás bemutatását, továbbá a Bv. Országos Parancsnoksága Egészségügyi Igazgatóságának nyilatkozatát is arra nézve, hogy az illető kezelhető-e a büntetés-végrehajtás keretei között. Érzékelhető, hogy negyed-év alatt 2 százalékkal javult a szabadságvesztés-büntetés foganatba vételének üteme. Amíg 1997. december 31-én az évi előírás 22,21 százaléka nem került foganatba vételre, 1998. december 31-ig a hátralék 20,65 százalékra csökkent az évi 38 862 végrehatásra előírásból. Az 1999. március elsejével hatályba lépett módosítás megnyugtató módon törvényi szinten rendezi a halasztás kérdését, kiegészítve azzal az alapvető módosítással, hogy a halasztás tárgyában hozott határozattal szemben az ügyész, az elítélt és a védő is fellebbezéssel élhet, amely a szabadságvesztés foganatba vételének törvényessége szempontjából meghatározó jelentőségű.

Végül nem kifejezetten az érintett törvényi módosítások kapcsán, de mivel a büntetés-végrehajtást érintő kérdéstről van szó, röviden illő említést tenni a büntetés-végrehajtási jogszabályok közeljövőben várható módosításáról is. Nem hathat meglepetésként, hogy a Bv. tvr. törvényi szintű módosítása várható az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának szigorításaként. A jelenlegi szabályozás alapján az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását az intézet kezdeményezheti, emellett az elítélt és a védő is indítványozhatja. A tervezett törvényi módosítás a védő és az elítélt ezen jogosítványát megszüntetné, és kizárólag a bv. intézet előterjesztésére kerülhetne sor az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásával kapcsolatos eljárás megindítására. Az intézet a kezdeményezést a bv. felügyeleti ügyészhez juttatná el, aki mintegy a közbenső szűrő szerepét betöltve indítványt tenne a bv. bírónak az evsz. alkalmazására, valamint annak megszüntetésére is. (Van erre a módszerre példa külföldön, de más kérdésre nézve a Be.-ben is.) Lényegesen szűkülne az az elítéltek kör, amely ebben a komoly végrehajtási kedvezményben részesülhetne. A tervek szerint az evsz.-ből ki lennének zárva azok, akik kizártak a feltételes szabadság kedvezményéből. Szigorodna a 3, illetőleg 6 hónapi várakozási idő, amely jelenleg az evsz. alkalmazásának egyetlen formai feltétele. A tervezett szigorítás a feltételes szabadsághoz szükséges várakozási idő feléne, de legalább 3, illetve 6 hónapnak a letöltéséhez kötné az evsz. kezdeményezését. Összességében ezek a tervezett változások alkalmasnak mutatkoznak arra, hogy ez a jogintézmény megfelelő helyére kerülhessen, kiküszöbölve azokat a korábbi hibákat, illetőleg hiányosságokat, amelyek a gyakorlatban elő-

fordultak, de részben a jogalkotás visszáságára is visszavezethetőek voltak. A jogokat is felül lehet vizsgálni, és ki lehet egészíteni. Még az emberi jogok sem változtathatatlanok, mintha kőbe lennének vésvé. A demokratikus biztosságot meg kell óvni a különféle látható vagy rejtett veszélyektől, így többek között a szervezett bűnözéstől, a korrupciótól, a kábítószeres bűnözéstől.

Nézőpont a jövőbe

A jövőt illetően is egyértelművé vált, hogy a büntetőjogi szabadságvesztés és szabadságkorlátozás a társadalom, az egyén és az állam védelme érdekében nem nélkülözhető. A hatékony bűnüldözés egyértelműen az állam kötelezettsége. Jogállamban a büntetés-végrehajtás törvényességének kérdése nem lehet másodlagos. Amely végrehajtási tevékenység nem törvényes, azaz nem felel meg a jogállamiság követelményének sem: mint ilyen, eleve nem lehet hatékony, nem válthatja ki az állam törvényei iránti tiszteletet.

A jövő emberközpontú büntető igazságszolgáltatása szempontjából a szankcionális feltételei és formái mellett fontos a büntetés-végrehajtás is. Nem szabad el-tűrni, hogy következmény nélküli legyen a normasértés, elmaradjon a végrehajtás, a cselekmény által megbolygatott szabadságkorlátokat és védelmi köröket újból meg kell szilárdítani, mégpedig a hatékonyság érdekében gyorsan és nyilvánosan.

A megújulás remélhetőleg minden intézményrendszert érint, magában kell foglalnia a büntetés-végrehajtási szervezet, valamint a büntetés-végrehajtás jog tovább-

bi korszerűsítését is. Az egész rendszer megismerése lehet az az alap, amelyből kiindulva kell vizsgálni a működését. Így lehet választ kapni az olyan kérdésre, hogy összességében hatékony-e vagy részleteiben, s hol szükséges a rendszeren javítani. A reformok szelleme a büntetés-végrehajtáshoz is természetesen eljutott, bár sajátos jelleggel és tartalommal. Tevékenységének eredményeit is közzé kell tenni, nemcsak hiányosságait.

Időálló prognózist nyújtó tételeket megfogalmazni napjaink változó világában, az ezredforduló előtt álló Magyarországon nagyobb felelősséget jelent, mint egy mozdulatlan időszakban. A társadalmat legjobban szolgáló szakmai álláspontot kell megtalálni a most felmerülő kérdésekben is, hogy ne kelljen később finomítani, esetleg felülvizsgálni.

A gyakorlati kérdések felismerése a tudomány művelőit, a jogalkotókat és jogalkalmazókat, a jogkövetőket a szakmai kérdések legjobb megoldására ösztönzi. Fokozottabban szükség van az értékek és a kockázatok mérlegelésére. A nagy kihívások, feladatok közös megoldását segítő erényt, segítőkészséget vétek lenne kidobni. Eredményeinket bátran bemutatathatjuk, de a világ tudományos és gyakorlati tevékenységének eredményeit is közvetíteni kell. A tudományos eredmények és a gyakorlati tapasztalatok közös többszöröse mellett és ellen is felsorakoztathatók továbbgondolkodásra készíthető érvek. A tudomány és a gyakorlat összehangolása, együttműködése, együttgondolkodása nélkül nehezen képzelhető el előrelépés ezen a szakterületen. Márpedig ezt az előrelépést mindannyian nagyon óhajtjuk.

Vókó György

Az erőszak arca

Néhány gondolat a terrorizmusról

Ez a rövid műhelymunka egy nagyobb kutatás része, amelynek célja, hogy feldolgozza a terrorizmus témáját. Ebben az első „szelvényben” a terrorizmus fogalmi, meghatározásbeli problémáit és napjaink aktuális kérdéseit kapcsoltam össze, mintegy megalapozva a további részeket. Az említetteken túlmenően az egész kutatás célja, hogy a problémát, mint társadalmi jelenséget – történelmi, politikai háttérének bemutatásával is – dolgozza fel, és a tudományos megismerés eszközével közelítsen a lehetséges megoldásokhoz. A terrorcselekmények elkövetőinek fogva tartása a büntetés-végrehajtás általános céljának és eszközürendszerének tükrében is rendkívül speciális feladatot jelent, amelyre a későbbiekben szeretnék kitérni.

„Aki mást személyi szabadságától megfoszt, vagy jelentős anyagi javakat kerít hatalmába, és a személy szabadon bocsátását, illetőleg a javak sértetlenül hagyását vagy visszaadását állami szervhez vagy társadalmi szervezethez intézett követelés teljesítésétől teszi függővé...” A Btk. 261. § (1) bekezdése így határozza meg a terrorcselekmény büntetőtörvényi tényállását. Ugyan nem feladata, de nyilvánvaló, hogy ez a tényállás a terrorcselekményekben manifesztálódó terrorizmusról, mint társadalmi jelenségről semmit nem mond. Talán még szembetűnőbb a terrorcselekmény és a terrorizmus között húzódó eltérés, ha az alábbiakat olvassuk. „Rablás büntetével bűnhalmazatban terrorcselekménnyel elkövetett büntett valósul meg, ha a rablás elkövetője tüst elj, akinek elengedését ahhoz a feltételhez köti, hogy a rendőrség a bűncselekmény helyszínéről történő szabad elvonulást engedélyezze.” (BH, 1992. 622.) Ha

elfogadjuk Peschka Vilmostól, hogy „A jog a tartalmát a társadalmi élethől, a társadalmi viszonyokból meríti, a jogi tartalom nem a jogalkotó tetszése és önkénye szerint alakul”¹, akkor elgondolkodtató lehet, hogy a terrorizmus társadalmi tartalma vajon hol jelenik meg ebben a tényállásban vagy a magyar büntetőjogban. Az említett tényállás vizsgálata azonban nem visz közelebb minket a terrorizmus lényegi elemeihez. Az Egyesült Királyság 1989-es terrorizmusellenes megelőző törvénye a terrorizmust így írja le: „...az erőszak eszközének alkalmazása politikai célok elérése érdekében...” s ide sorol „... minden olyan erőszakos cselekményt, amelynek célja, hogy a közvéleményben vagy a közvélemény egy részében félelmet keltsen”².

A terrorizmusnak nemcsak a törvényi, de fogalmi meghatározása is rendkívül bonyolult feladat, hiszen a tudományos életben általánosan elfogadott, a jelenséget de-

finiáló meghatározás nem született, a számtalan leíró jellegű felfogásból a főbb fogalmi elemek csoportosításával juthatunk közelebb a terrorizmus értelmezéséhez. *Tauber István* nyomán³ két főbb értelmezési irányvonalat különböztethetünk meg egymástól.

1. Az egyik felfogás, amelyet *H. J. Schneider*⁴ és *G. Wardlaw*⁵ nevével fémjelzhetünk, a terrorizmust alapvetően politikai bűnözési formaként értelmezi. Lényegi jellemzője, hogy az ilyen bűncselekmények politikai indítékokból fakadnak, és politikai célokat kívánnak elérni; a cél elérése érdekében kívülálló, a célcsoporttól független (tulajdonképpen eszközök és áldozatok egyben) személy(ek) vagy/és dolog (dolgok) ellen irányuló fenyegetés vagy tényleges erőszak alkalmazására kerül sor; a tevékenység egy politikai berendezkedési forma vagy egy konkrét, hatalmon levő kormány ellen irányul; a nagy nyilvánosság médián keresztüli manipulációjával él, figyelemfelhívás, szimpátiakeltés, illetőleg fenyegetés, félelemkeltés (is) a célja.

2. A másik felfogás a terrorcselekményeket nem csupán politikai motivációjú tettként fogja fel, a hangsúlyt is máshova helyezi. Ebben az értelmezésben a terrorizmus lényegi eleme a rémületkeltő hatás, ártatlan személyek vagy nagy értékű, szimbolikus jelentőségű vagyontárgyak áldozattá válása.

„A terrorizmust a cselekmény természeté, nem pedig az elkövetők mibenléte vagy ügyük jellege határozza meg.”⁶ E felfogáson belül az alábbi formákat különböztethetjük meg.

a) *A bűnözés valamely típusához* (első-sorban a szervezett bűnözéshez, mafiához) kapcsolódó terrorizmus.

b) *Elmebetegek terrorista cselekményei.*

c) *Politikai terrorizmus.*

d) *Ideológiai (forradalmi), vallási, etnikai jellegű terrorizmus.*

Az első felfogás a politika fogalmának, míg a második a tipizált elkövetési módszereknek adja a kiindulási alapot. Mások egyszerűen a két említett kiindulási alap összekapcsolásával oldják meg a kérdést. *Paul Wilkinson* professzor szerint „A politikai terrorizmust a legrövidebben talán kényeszerítő megfélemlítésként definiálhatnánk. Szisztematikusan él a gyilkosság és a pusztítás eszközeivel... s arra törekszik, hogy ily módon fogadtassa el politikai követeléseit.”⁷ *Benjamin Netanjahu* definíciója: „a terrorizmus a polgárokon gyakorolt szándékos, módszeres erőszak, amely az általa kiváltott félelmen keresztül politikai célokat kíván megvalósítani”⁸.

Tudományos megközelítésben *Tauber István* szerint a terrorizmus „A kriminalitás olyan sajátos formája, amely a bűncselekmények motívumai és céljai, az elkövetői kör szervezettségi sajátosságai, valamint a végrehajtott bűncselekmény elkövetési specifikumai alapján lényegesen különbözik a bűnözés egyéb formáitól.”⁹ Megkülönböztet a) *represszív hatalomfenntartó (állami terrorista) és kiváltságfenntartó, úgynevezett konzervatív terrorizmust,* b) *valamint a tényleges, fennálló helyzeteket megváltoztatni akaró terrorizmust.*

Az utóbbin belül van szűkebb értelemben felfogott politikai, ideológiai és nemzeti, nemzetiségi, kisebbségi, vallási alapú terrorizmus.

Elkövetői szempontból két sajátos vonást emel ki. Az elkövetői csoport rendszerint jól szervezett, hierarchizált struktúrával rendelkező, alaposan konspirált elkövetői formáció; tagjaik fanatikusak, mindenre elszántak, hajlandók az életük feláldozására is az ügy érdekében.

Inkább érdekességként érdemes megemlíteni néhány további felfogást. Ilyen

A terrorizmus ellen minden lehetséges eszközzel fel kell lépni

csoportosításként lehet számolni például az úgynevezett állami és nem állami terrorizmust. (Az állami terrorizmus az államhatalom bármilyen áron történő fenntartása érdekében alkalmazza a szélsőségesen erőszakos cselekményeket.)

Lehet ezenkívül regresszív és változtatást célzó terrorizmus. (A regresszív modell: valamely kiváltságos berendezkedés fennállásának biztosítása, a változtatást célzó pedig az igazságtalannak tartott helyzet megváltoztatására alkalmazza a terrort.)

Nemzeti és nemzetközi terrorizmus.¹⁰

Államilag támogatott, illetve más terrorizmus.¹¹

A terrorizmus, mint a hadviselés egy speciális fajtája, amely fegyveres erőt alkalmaz olyan célpontok ellen, amelyek ellen – a hadviselés normái szerint – szigorúan tilos a fegyveres erők bevetése.¹²

Érdekes megfigyelni, hogy a fogalmi meghatározás nehézségei ellenére, amikor terrorizmusról beszélünk, „mindenki” tudja, miről van szó. A „terror” szó, fogalom tartalma tekintetében egyetértés van: mindenekelőtt érzelmdús képekben azt a jelenséget idézi, ami a szélsőséges rémület állapota, amelyet a tervszerű és végletes erőszak vált ki, és amelyet a mélységes erkölcsi felháborodás jellemez. Szeretném az eddigiek kiegészítéseként felhívni a figyelmet arra, hogy jóval jellemzőbb a jelenség „érzelmi meghatározása”, mint a szavakban történő definiálás. Ez azért lehet így, mert a terrorizmus gyűjtőfogalomként olyan bűncselekmények megjelölésére is szolgál, amelyek a legszélsőségesebb emberi érzelmeket, a legmélyebb erkölcsi kérdéseket célozzák meg (pro és kontra), amelyek úgy az egyén, mint a társadalom létbiztonságát, kialakult alapértékeit fenyegetik. Történelmi távlatok és nézőpont kérdése, hogy a terrorista szükségszerűségből az eszközöket a céllal szentesítő hős harcos,

vagy a legalávalóbb, elmebeteg, fanatikus gyilkos. Mindenesetre a terrorizmustól, mint társadalmi jelenségtől, az azt jelölő szótól, fogalomtól, a jogi normától (a terrorcselekménytől) annak fokozott érzelmi, etikai tartalma – mint jellemzője – elválaszthatatlan. Ezt két dolog indukálja: egyrészt a cselekmények súlya, motivációja és célja, valamint a végrehajtás módszere, másrészt a cselekmények indokolása, miszerint annak elítélendő volta vitatható, hiszen az „csak” a nemkívánatos politikai körülményekre adott „normális” (az egyetlen adható) válasz, sőt helyenként a szent cél eszköze.

Tovább lépve, a terrorizmus nemcsak érzelmileg felkavaró és erkölcsileg minősíthető jelenség, hanem a maga társadalmi-ságában, mint minden bűncselekmény – Szabó Andrást idézve – szükségletkielégítő és problémamegoldó viselkedési forma is¹³. Ennek kapcsán érdemes a terrorizmus társadalmi okait a jelenség megértése és egyben jellemzése végett vizsgálni, amely egy következő tanulmány témája lehet.

Napjaink aktualitása a terrorizmus újabb dimenzióját veti fel. A kétpólusú világhatalmi rend felbomlásával a szuperhatalmi fegyverek (atom-, biológiai és vegyi fegyverek) ellenőrzési rendszere megbízhatatlanná vált, amely az erősen polarizálódó politikai, gazdasági és bűnözési tendenciának köszönhető. Csak idő kérdése – ha ugyan már meg nem történt – az említett fegyvereknek a terrorszervezetekbe kerülése. Ebben a témában két dologra szeretnék rámutatni.

1. Azt látnunk kell, hogy állami támogatás nélküli jelentős politikai tényezőként tevékenykedő terrorszervezet nem létezik. Bizonyos szempontból a nemzetközi politikában a hatalmi erőpróbák egyfajta játékként lett a terrorizmus. Így méltán gondolhatjuk, hogy a háttér bizonyos keretek között

tartja a jelenséget. Ez azonban nem ad választ azokra az esetekre, ha szűk fanatikus csoportok magánakcióira gondolunk, vagy ha a háttér nem fogadja el a hallgatólagosan kialakult játékeret.

2. Elméletileg a terrorista szereplőknek nem célja a sok áldozat, mert ez megfosztaná őket a (feltételezett) szimpátiától. Ők azt akarják, hogy sok ember odafigyeljen, nem pedig azt, hogy sok ember meghaljon. Ez azonban nem igaz minden terrorcsoportra, és kérdéses, hogy egyáltalán feltételezhető-e racionális cél-eszköz kalkulációk szélsőséges vallási vagy apokaliptikus szervezetek esetében.

A szervezett bűnözés és a terrorizmus kapcsolatának részletes elemzése szintén külön tanulmányt igényelne. Az illegalitás közös „kenyerén” felnőve, a két bűnözési forma gyakran teremtett kapcsolatot egymással különböző okok miatt, mint például az információcsere, az egymás „profiljába” tartozó megbízások vagy éppen a politikai szimpátia és érdek.

Terrorista jellegű bűncselekményről beszélünk, ha az első fejezetben leírt ismérrendszer valamelyik eleme hiányzik a cselekményből (jellemzően a politikai célzat, motívum). (Ha elfogadjuk, hogy létezik olyan terminológia, mint szociális bűnözés (célzat, motívum), akkor ebbe a kategóriába sorolhatjuk a terrorszervezetek által elkövetett „hagyományos”, köztörvényes bűncselekményeket, például a pénzügyi kiadások fedezésére (célzat, motívum).

De terrorista bűncselekményről beszélhetünk akkor is, ha a „hagyományos”, köztörvényes bűncselekmények elkövetési módjában jelenik meg a terrorista jelleg. Ez a jelleg a kívülálló, „nem érintett”, „ártatlan” emberek vagy vagyontárgyak áldozattá válásában és az áldozattá válás félelmetes, rémületkeltő, az adott cselekményen (valamilyen célból) túlmutató végrehajtá-

sában lelhető fel. A szervezett bűnözés „keleti nyitásával”, a katonailag képzett, szigorúan hierarchikus, a politikai szférákig szervezett, mélyen konspiratív és a végletekig erőszakos szervezetek veszik át a dominanciát a nemzetközi porondon is. Ezek a szervezetek előszeretettel alkalmazzák a fent leírt cselekményeket problémamegoldó mechanizmusként, és így a nemzetközi életben is meghonosítják, hétköznapivá teszik az ügyek elintézésének ezen fajtáját.

Az iszlám országok társadalmi, politikai problémái azért érdemelnek nemzetközi figyelmet, mert (nincs más lehetőség) az iszlám országokat feszítő társadalmi gondok és a térség szerepe miatt (esetenként erőszakosan) kiterjednek a globalizálódó világra, így a potenciális „harcterek” száma egyre növekszik.

Az előzőekben említettekkel szemben jóval csekélyebb jelentőséggel bír, de csíráiban általános jelenséggé fellelhető „a nyugati típusú kultúrákat” sújtó gazdasági és vallási alapon szerveződő despotikus, rituális, szélsőséges sekták terrorisztikusnak titulálható akciói. (Valószínűleg az elanyagiasodott, elidegenedett és kiüresedett vagy annak vélt társadalom hétköznapi problémáira adott – és történelmi távlatokban rendszeresen visszatérő – tévutas választékáról van szó.)

Befejezésként a terrorizmus jelenségének társadalmi sajátosságával, valamint fogalmi anomáliájával kapcsolatosan felmerült problémakörökben szeretném néhány dologra ráirányítani a figyelmet.

A terrorista akciók tendenciája azt mutatja, hogy a jelenség állandósulni látszik a politikai konfliktusendezés és a politikai kommunikáció módszereként, nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt. A terrorizmus reflektorfénybe állítja a problémákat, az általa okozott rettegés és félelem pedig

soron kívüli figyelmet biztosít. A terrorizmus központi paradoxona az, hogy a közvélemény értesül ugyan a terroristák céljairól, ám kérlelhetetlenül elutasítja, el kell utasítania a korábban felsorolt és nyilvánvaló okok miatt. Az így megjelenített érdekek a hagyományos érdekérvényesítési utakon elbuktak, ahhoz gyengék, és ha érvényesítőik nem élnek a terror eszközeivel, ügyükre előreláthatólag senki sem figyelne fel. Ha pedig a terror eszközeivel élnek, nem maradnak észrevétlenek, de módszereik miatt politikai, társadalmi „leprásokká” válnak. Ezért is reagál a társadalom a terrorizmusra úgy, hogy bűncselekménnyé nyilvánítja azt, a normális viszonyok érdekében. Véleményem szerint ennél a bűncselekménynél az erkölcsi tartalom jóval meghatározóbb, mint maga a jogi norma (szemben például az adócsalás tényállásával). Ezt jól mutatja, hogy a terrorizmus címkéje elkerülhetetlenül értékhardozó, jelentésének definiálásában inkább a kormányok, a média és a min-

dennapi szóhasználat jeleskedik, nem pedig a tudományos élet, amely az erkölcsi rosszallástól megfosztott fogalommal nem mindig tud mit kezdeni.

Az életviszonyok és a rá vonatkozó jogi norma a magyar jogi szabályozásban jelenleg nincs szinkronban. Nyilvánvalóan még nem érett meg a társadalmi szükséglet a szabályozás újragondolására, ezért felelhet meg egymásnak e kettő. Ha azonban a terrorizmus nemzetköziségére és a korábban terrorista jellegű cselekményeknek titulált jelenségekre gondolunk, az előző mondatban tett megállapítás nem feltétlenül igaz. A bűncselekmények jogi norma erejű megfogalmazása társadalmi szinten erkölcsi szükségletet (is) kielégít, a bűncselekményekben megnyilvánuló értéktagadás és az arra adott társadalmi reakció (mint normaalkotás viszonya), illetve ezen tényezők állandó kölcsönhatása, a jelenség meghatározásának vizsgálatakor már feltétlenül a kutatás tárgyát kell képeznie.

Erdődi Ákos

Jegyzet

¹*Peschka Vilmos*: A modern jogfilozófia alapproblémái. Budapest, Gondolat Könyvkiadó (1972)

²*Conor Gearty*: Terror. Budapest, Holnap Kiadó (1994)

³*Tauber István*: Közbiztonság? Szervezett jelleg, terror, maffia. Börtönügyi Szemle, 1997/2. 41–48. oldal

⁴*H. J. Schneider*: Kriminologie, Walter de Gruyter. Berlin–New York, 1987, 873. oldal

⁵*G. Wardlaw*: Political Terrorism. Cambridge–London, 1984.

⁶*Conor Gearty*: Terror. Budapest, Holnap Kiadó, 1994., 25. oldal

⁷*Paul Wilkinson*: Terrorism and Liberal State.

⁸*Benjamin Netanjahu*: Harc a terrorizmus ellen. Pécs, Alexandra Kiadó, 1995, 20. oldal

⁹*Tauber István*: Közbiztonság? Szervezett jelleg, terror, maffia. Börtönügyi Szemle, 1997/2. 41–48. oldal

¹⁰*Ulrike Neureither*: A terrorizmus mint a nemzetközi politikához intézett kihívás. Nemzetközi Sajtószemle, 1996. szeptember 30.

¹¹Ugyanott

¹²*W. Kerstetter*: Terrorism. Encyclopedia 4., 1983. 312. oldal. Lásd továbbá *Thomas Feltes*: Terrorismus in Deutschland címmel az ELTE-n 1993. október 5-én elhangzott előadását (ELTE, kriminológiai tanszék, kézirat)

¹³Szabó András: Bűnözés, ember, társadalom. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 5. o.

¹⁴Ugyanott, 18. oldal

Elterelés

A diverzió időszerű kérdései a büntetőjogban

Érdemes áttekinteni az elmúlt idők Be.-változásai és az újonnan hatályba lépő eljárási törvény által felvetett büntetőjogi intézményváltozásokat, különös figyelemmel a mediációra és a depönalizációra. A mediációval, mint a depönalizáció és az elterelés egyik fajtájával kapcsolatban természetesen vetődnek fel fontos jogelméleti, jogelvi kérdések. Ezek számbavételét kísérem meg.

Az elterelés oka legtöbb esetben a büntetőjog alkalmazásának nehézsége. Kezdve a felderítéstől, ahol a túlterhelt nyomozóra eső bűnesetek száma már az eredményesség rovására megy. Az ügyészségeken a vádemelés elhúzódása, majd a bírói szakban az első tárgyalás kitűzésével való késlekedés az eredményességet veszélyezteti. A tanúk évek múlva már nem emlékeznek pontosan az eseményekre. Az idő múlásával a büntetések egyenes arányban csökkennek, illetve enyhülnek. A későbbiekben kapható büntetés mértéke, számítva a büntetőeljárás évekig tartó elhúzódására, esetleg újabb bűncselekményre serkent. Nem is beszélve a büntető igazságszolgáltatás hivatali útvesztőiben eljárás nélkül elévült esetekről. Az igazságszolgáltatás ilyen jogszolgáltatással alacsonyodása szükségszerűen a büntető anyagi és eljárásjog korszerűsítésének igényét veti fel. Jelenleg éppen ezt a szakaszt kísérhetjük szemmel. Az ilyen reformtörekvéseknél feltétlenül előkerül a dekriminalizáció és a depönalizáció kérdése.

Dekriminalizáció

Az első esetben mindazokat az eseteket kivonják a büntetőjog alkalmazásának

köréből, amelyeket az állam büntetőigénye súlytalannak, szükségtelennek ítél. Ilyen például, amikor megemelik a szabálysértési és vétségi értékhatárt a vagyon elleni bűncselekményeknél. Ezekben az esetekben az állami túlterheltséget egy bizonyos oldalról radikálisan csökkenteni lehet, illetve szabálysértési vagy fegyelmi útra történő tereléssel ezt a súlyt meg lehet osztani több hatóság között. Ebből tehát az következik, hogy a dekriminalizáció „a büntetőtörvények által korábban büntetendőknek, szankcionálandónak minősített cselekmények jogilag megengedhetőknek történő átminősítésére irányul”.¹ A büntetőjog a dekriminalizálás egyik fő fajtájaként ismeri a legalizálást. Ilyenre éppen az utóbbi időben a rendszerváltozás után láthatunk számos példát az állam elleni bűncselekmények kategóriáinál. Amikor is a korábban tilalmazott magatartást kivette a tényállási elemek közül, nem is beszélve a „más szocialista állam” sérelmére elkövetettségről.² Feltételes legalizálásról beszélünk akkor, amikor valamely korábban büntetendő magatartást a jog csak meghatározott feltételek mellett ítél büntetendőnek. Ilyen például a mai Btk. viszonyulása a homoszexualitáshoz.

Egészségügyi útra terelés az, ha egy meghatározott magatartás szankcionálását nem a büntetőjogi szankciók szerint próbáljuk rendezni, hanem egészségügyi megoldást ajánlunk. Így például a kábítószer-fogyasztással kapcsolatban a Btk. 282/A §-a kimondja: „Nem büntethető, aki az elsőfokú ítélet meghozataláig okirattal igazolja, hogy legalább hat hónapig folyamatos, kábítószer-függőséget megelőző vagy gyógyszerkezelésben részesült.”³ A közigazgatási útra terelés tipikus esete, amikor egy korábban büntetendőnek ítélt cselekmény szabálysértésnek minősül.⁴ A fegyelmi útra terelést illetően a magyar büntetőeljárás-jogban korábban komoly teret nyert a Be. 342., illetve a 342/A §-a adta fegyelmi hatáskörbe való visszautalás lehetősége, amíg az 1993. évi XVII. tv. 103. §-ának (1) bekezdése 1993. május 15-től hatályon kívül nem helyezte.

A Be. 342. §-ának (2) bekezdése szerint „Katonai vétség esetén a katonai ügyész a nyomozást megtagadja, illetve megszünteti, és az iratokat a fegyelmi eljárásra illetékes parancsnoknak megküldi, ha az nem tesz feljelentést.”

A 324. § (3) bekezdése pedig így rendelkezik: „A katonai bíróság a tárgyalás előkészítése során vagy a tárgyaláson az eljárás megszüntetésével egyidejűleg az iratokat a fegyelmi eljárásra illetékes parancsnoknak küldi meg, ha az eljárás lefolytatásához szükséges feljelentés hiányzik.”

E jogszabályi intézkedések magyarázata az volt, hogy az illetékes parancsnok alárendeltje jogellenes magatartásáról nyomozás nélkül is megállapíthatta, hogy az katonai vétséget követett el, ám annak társadalomra veszélyességének csekély foka miatt a büntetés célja fegyelmi fejtéréssel is elérhető.⁵

Depónalizáció

A depónalizáció „egy meghatározott magatartást illetően, a magatartás miatt alkalmazandó szankciók számának csökkentésére és súlyának enyhítésére irányul”.⁶ A cselekmény tehát továbbra is jogsértőnek minősül, csak nem büntetőjogi szankciók kiszabását vagy enyhébb szankciók megállapítását tartja szükségesnek. Ebből következően: míg a dekriminalizáció magától értetődően egyben depónalizáció is, ez fordítva csak részben igaz.

Megkülönböztetjük a *de iure*, és az *abszolút* depónalizációt. A *de iure* depónalizációt lehet bírói vagy jogtudományi depónalizációnak is nevezni. Ebben az esetben arról van szó, hogy a jogalkalmazó, a jogszabály értelmezése alapján egyes cselekményeket úgy ítél meg, hogy azok nem tartoznak a törvényi tényállás hatálya alá, vagy lényegesen enyhébben büntetendőnek ítéli meg, mint korábban. Pusztai László ezt úgy fogalmazta meg, hogy a *de iure* depónalizáció „azokat az eljárásokat öleli fel, amelyekkel a jogi lehetőségek érintetlenül hagyása mellett a szociális kontroll szervei csökkentik vagy megszüntetik valamely magatartás büntetőjogi következményeit”.⁷ Az elsőre jó példa a pénzbüntetés, vagy fiataloknál a próbára bocsátás alkalmazásának elterjedése jelentősebb súlyú bűncselekmények esetében is. Szintén ide tartozik, amikor a nyomozó hatóság nem indítja meg az eljárást, holott tudomást szerzett a bűncselekményről.

Erre utaló jelenség, amikor országos felháborodást keltő gazdasági ügyekben az eljáró hatóság „nem látott jogsértést, jóllehet, az eset etikátlan volta egyértelmű volt”. Nem vitatom ezen állásfoglalásokat, az viszont tény, hogy sokszor a jog-

ban járatos szervek igenis láttak jogsértést. Feladatomban az, hogy egyik vagy másik érvet mérlegre tegyem, pusztán a jobb megértés kedvéért hoztam példaként (jóllehet suta példaként) ezt a ténytet.

A de iure depónalizáció kivételes példája, amikor az ügyész diszkrecionális jogánál fogva az oportunitás elve alapján nem emel vádat, illetve mellőzi a vádemelést.

Abszolút depónalizációról beszélünk akkor, ha egy cselekményre a törvény teljes egészében kizárja a büntetés alkalmazását. Itt felmerül a „nullum crimen sine poena” elv alapvető kérdése. Beszélhetünk-e akkor egyáltalán bűncselekményről? Dr. Pusztai László szerint „*elképzhető ugyanis – és a büntetőjogban ez igen gyakori –, hogy a cselekmény elvontan, mondhatnánk absztrakt jogsértésként, konkrét alanyától eltekintve változatlanul bűncselekmény, meghatározott személyi körre azonban nem; például elmebeteg tettes, jogos önvédelemben súlyos testi sértő*”.⁸

Álláspontom szerint ez az elképzelés nem kellően veszi figyelembe a bűnösségi elemek közül az úgynevezett felróhatóság kérdését, illetve a társadalomra veszélyesség elemét. Ebből következően úgy állapítja meg, hogy létezik absztrakt bűncselekmény, hogy valójában annak fogalmi eleme hiányzik.⁹

Diverzió

Fő elve, hogy nem klasszikus büntetőjogi büntetéssel, hanem különböző nevelő intézkedésekkel kell a bűncselekmény elkövetőjét, a delikvenst befolyásolni.

A diverzió fogalmának tágabb értelmezése szerint a büntetőjogi kontroll minden területén alkalmazható. Így e fel fogás szerint a diverzióhoz tartozik az is,

ha a törvényhozó egy meghatározott büntetőjogi tényállást megszüntet, azaz dekriminálizál, de az is, ha a büntetőbíró a jogerős ítéletben zárt intézeti fogva tartás helyett ambuláns szankciót alkalmaz. Ebből következően minden olyan eljárás, amely a hagyományos büntetéskiszabástól való eltérést szolgálja, e fogalomkörbe tartozónak tekinthető.

A szűkebb meghatározás értelmében a diverzió a hagyományos büntető igazságszolgáltatás megszakítása, egyrészt a bűnelkövető rendőri, nyomozói kézre kerítése és a büntetőjogi normasértés tényének hivatalos megállapítása, másrészt a bírósági büntetőtárgyalás formális megnyitása között. *Dr. Nagy Ferenc* idézett művében aggályait fejezi ki arra vonatkozóan, hogy a diverzió veszélyezteti a jogállami eljárási garanciális elveket, mint az ártatlanság vélelmének elvét, a törvény előtti egyenlőséget, és a jogalkotás egységét. „*Szintén veszélyeztetett ezáltal a büntetőügyekben a kizárólagos bírói ítélezés, és problematikus továbbá a rendőrség és az ügyészség számára a szankcióalkalmazási kompetencia teremtése.*”¹⁰

Ezekkel kapcsolatban az alábbi észrevételeim vannak. Az ártatlanság vélelmének Be. szerinti meghatározása alapvető problémákat vet fel. Eszerint a 3. § (1) bekezdése kimondja: „*Senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.*”

Az ártatlanság vélelme, mint jogelv törvényi megfogalmazása és annak hasznosítása, értelmezhetősége eleve több ponton vet fel problémát. Mit jelent például a „senki” kifejezés, amikor a büntetőeljárásnak meghatározott keretek közé szorított, jól körülírt alanyai vannak? Ugyancsak megfontolást igényel a „nem tekinthető” kitétel, ami a büntetőeljárás-

ban szinte megfoghatatlan. Hiszen, ha az eljárás alá vont személy nem tekinthető legalábbis potenciális bűnösnek, hanem csakis és kötelezően ártatlannak, akkor az ártatlan személlyel szemben eljárás sem lenne indítható, nyomozást sem lehetne elrendelni. Ezt az ellentmondást oldja fel és teszi szerintem értelmezhetővé a törvény indoklása, amely kimondja: ez „nem zárja ki a hatóság eljáró tagjának személyes véleményét a terhelt bűnösségét illetően, de elejét veszi annak, hogy a bíróság által el nem ítélt terheltet bűnös-ként kezelje”. Eszerint a hatóság tagjának személyes véleménye leronthatja a jogelvet? Természetesen erről szó sem lehet! Nyilvánvaló tehát, hogy a bűnös-ként kezelésen van a hangsúly. Így függetlenül attól, hogy a törvény betűje mit ír, egyértelműen a bűnös-ként kezelést tiltja, már ami a törvény szelleméből számomra kitűnik. Ebből következően az ártatlanság vélelmének reális tartalma dr. Tremmel Flórián szerint a következő. „A terhelt nem kezelhető bűnösnek mindaddig, amíg a bűnösségét a bíróság jogerős határozata meg nem állapította.”¹¹ Az ártatlanság vélelmének lényeges eleme a *praesumptio boni viri* (a tisztesség vélelmzése), és az *onus probandi* (bizonyítási teher) elvén kívül az *in dubio pro reo* (kétség esetén a terhelt javára döntés).

A kétségek a terhelt javára szolgálnak elve a Be. 61. §-ának (4) bekezdésében úgy jelenik meg, hogy a kétséget kizáróan nem bizonyított tényt a terhelt terhére értékelni nem lehet. A mi esetünkben pedig szó sincs kétséget kizáróan nem bizonyított tényről, hiszen a diverzió lényege éppen az, hogy a bűncselekmény elkövetése nem vitatott.¹² Álláspontom az előbbieik alapján annyiban tér el dr. Nagy Ferencétől, hogy a diverziót, főleg az általam különös vizsgálódás alá vetett mediá-

ciónál, kizárólag olyan esetekben alkalmazzák, amikor a cselekmény csekély súlyú, könnyű megítélésű, és ami a legfontosabb, az elkövető beismeri és megbánja tettét. Természetesen joga van kérni az ártatlanság vélelmére hivatkozva a rendes büntetőeljárást. Így szerintem ez az elv nem szenved csorbát.

Természetesen ismert a törvény előtti egyenlőség azon értelmezése, amely kimondja: „a büntetőeljárásban nem lehet figyelembe venni az elkövetőnek a köznap életben betöltött helyét, származását, címét avagy egyéb érdemeit”.

Amennyiben jogsértő cselekedetet hajtott végre, a törvény rendelkezései és szigora mindenkire egyformán érvényes és alkalmazandó. Az általánosan megfogalmazott jogelv azonban semmiféle támpontot nem ad a jogalkalmazó számára arra az esetre, ha maga a törvény tesz különbséget elkövető és elkövető között.

Véleményem szerint a dr. Nagy Ferenc által felvetett törvény előtti egyenlőség elve a most követett gyakorlathoz képest azért nem sérül, mert a jelenlegi szabályozás is lehetőséget ad az elsőbűntényes, a visszaeső, illetve a csekélyebb súlyú deliktumot elkövető és a különösen veszélyes bűnöző közötti különbségtételre. Gondoljunk csak a vétséget bűntetté felminősítő törvényi szabályozásokra, vagy a végrehajtási fokozatok közötti különbségre, avagy az egyes intézkedésekből való kizárás lehetőségre. Nem is beszélve a fiatalkorúaknál igen széles körben alkalmazott bírói mérlegelés lehetőségéről. A diverziót pedig éppen azokkal szemben alkalmazzák, akiknek a szigorú elítélésére legkevésbé lehet számítani, fiatalkorúak vagy fiatal felnőttek esetében. A cél pedig az, hogy a visszaeséstől tartsák vissza őket, amit esetleg jobban szolgálhat egy diverziós

program, mint a klasszikus, évekig elhúzódó büntetőeljárás homályos keretein belül az elkövető által alig értett és érzékelhető próbára bocsátás vagy felfüggesztett pénzbüntetés, netán egy rövid tartamú felfüggesztett szabadságvesztés, előzetes mentesítéssel.

A törvény előtti egyenlőség elvét szerintem az az újonnan hatályba lépő Be.-rendelkezés is megfelelően szolgálja, amely a diverziót mint általános lehetőséget kezeli, s nem pusztán a fiatalokúak vagy fiatal felnőttek esetében tekintti ajánlatos megoldásnak.

Ami a jogalkalmazás egységének veszélyeztetését illeti, véleményem szerint ezt pusztán egy követendőnek tekintett jogelméleti kategória, mivel minden elkövető, minden ügy különbözik, csakúgy, mint az eljáró bírók is különbözőképpen ítélnék meg egy-egy jogesetet.

A gyakorlatban tehát nincs szó egységes jogalkalmazásról, hiszen amikor a bíró mérlegelési körében tett összes körülményeit figyelembe véve differenciáltan szabja ki a büntetést, azt feltétlenül egyéni megítélés alapján teszi. Természetesen ezt az ítélkezési gyakorlatot a Legfelsőbb Bíróság igyekszik egységesíteni, de csak próbálkozik ezzel.

Azzal sem értek egyet, hogy ez veszélyeztetné a kizárólagos bírói ítélkezést, hiszen ennek éppen az a lényege, hogy itt szó sincs ítéletről. Természetesen a diverziós eljárásnak feltétlen előzetes ügyészi vagy akár bírói ellenőrzését, majd lefolyásának felülvizsgálatát és jóváhagyását tartom szükségesnek. Arra a felvetésre, amely szerint a rendőrség és az ügyészség számára szankcióalkalmazási lehetőséget teremtene a diverzió, azt mondhatjuk, hogy a jelenleg hatályos Btk.-Be. is ad erre lehetőséget, az úgynevezett megszüntetés, megrovás formájában.

Válaszaimra, persze, ismertek az elvetések. A rendőrségi szakban engedélyezett diverzióknak, mondják, az a veszélye, hogy beismerést és megbánást követel ott, ahol jószerével még a tényállás sincs tisztázva.

Az ügyészségi szakban pedig az érintett személy szívesebben választja a kétségkívül világosabb és elviselhetőbb „kvázi” büntetést, mintsem kitegye magát egy számára bizonytalan kimenetelű eljárásnak.

A bírói szakban viszont szinte kizárólagos módon alternatív büntetési jelleggel öltene. Erre ismételten csak azt tudom válaszolni, mint amit már az ártatlanság vélelmének elve kérdésénél említettem. A diverziós program alapvető feltétele az önkéntesség. Minden érintett személy számára nyitva áll annak lehetősége, hogy a klasszikus eljárás keretében tisztázza magát, bebizonyítsa ártatlanságát.

A bírói szakban előforduló diverzióknál abból kell kiindulni, hogy a büntetőeljárás tulajdonképpen a megsértett állami érdek reparációjának módja. Az igazság serpenyőjének egyikében a tett, a másikban az emiatt kiszabott ítélet, büntetés áll, s remélhetőleg egyensúlyban is van. Ebből a szempontból még a bírósági eljárás során alkalmazott elterelési megoldásnak is van létjogosultsága. Hiszen az akármilyen kimenetelű eljárás is valójában a tett és a büntetés mértékének összeegyeztetése annak figyelembevételével, hogy a sértett esetleg megbocsátott, vagy az elkövető megtérítette-e az okozott kárt. Pontosan ebben van a hagyományos büntetőeljárás embertelen hatása, hiszen ebben a szakaszban a sértettet már csak korlátozott érdekérvényesítési lehetőséggel rendelkező tanúvá degradálja. Azt, akinek az életébe a jogellenes cselekedet tettese belevatkozott.

Nyilvánvalóan a stigmatizációs hatások, valamint a nehézkes, költséges állami mechanizmus elkerülésére már nincs mód. Az eredmény tekintetében azonban jelentősége van. Újabb eljárást előzhet meg.¹³

A diverzió kialakulása

A diverzió a depónalizáció egyik fajtája. Létrejöttét 1965-től a Johnson elnök által *President's Commission on Law Enforcement and the Administration of Justice* néven létrehozott bizottsághoz kötik. Az elnök ugyanis hatékonyabbá akarta tenni a növekvő bűnözés miatt túlterhelt amerikai igazságügyi rendszert, valamint nemzeti szintre akarta emelni a bűnözés elleni harcot.¹⁴

Az első próbálkozásokra az USA-ban ettől az időtől kezdve kerül sor, főleg jelentéktelen súlyú bűncselekményeknél,

főként a drogfogyasztással összefüggő deliktumok esetében. A konkrét programok kialakítása a városok hatáskörébe került. A súlyos, erőszakos bűncselekményt elkövetőket azonban kizárták ebből a lehetőségből. Fő elv volt, hogy a részvétel önkéntes legyen. A programokat különböző szociálpedagógiai és pszichoszociális szolgálatok hajtották végre. Annak eldöntése, hogy az illető fiatalkorú részt vehet-e az ilyen programon, az illetékes rendőri szerv vezetőjének hatáskörébe tartozott. Ilyen döntésre azonban a bírói szakban is sor kerülhetett.¹⁵

A diverzió fő célja, hogy az elkövetők büntetőjogi felelősségre vonásának processuális alternatíváját nyújtsa. Elsősorban fiatalkorúaknál, illetve fiatal felnőtteknél alkalmazzák. Maga az elmélet az Egyesült Államokból és Kanadából indult.

Nyugat-Európában különböző módon, de szintén elterjedt. Minden eltérő

Az elterelés különböző formáival csökkenthető a hagyományos büntetőeljárás terhei

elképzelés ellenére az a közös elv figyelhető meg, hogy az illető elkövetők ne menjenek át a bűncselekmény elkövetésével együttjáró hagyományos eljárások (feljelentés, nyomozati kihallgatások, szembesítés, bírósági eljárás, személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések).

A diverzió értelme, hogy ezeket az elkövetőket megóvják a klasszikus eljárás okozta, rendszerint stigmatizációs hatásoktól és pedagógiai, pszichológiai, orvosi módszerekkel próbálják az elkövetőket tudatosítani a társadalom rosszallását az elkövetett cselekmény miatt, s így az remélhetőleg nagyobb visszatartó erővel érvényesül a későbbiekben, mint a hagyományos büntetés.

Ennek két nagyon lényeges eredménye lehet: az elkövető belátja és megbánja tettét, így elkerülhető a visszaesés, emellett e megoldás a hagyományos igazságszolgáltatási mechanizmus válláról jelentős terheket vesz le.

Az eltereléssel kapcsolatban felmerült, hogy milyen ponttól indulhat. Nyilvánvaló, a bűncselekmény elkövetése az alapfeltétel. Nem szabad ugyanis elfeledni, hogy az elterelés csak a stigmatizációs korlátokat kívánja kiküszöbölni, de a jog-sértés tényét ettől függetlenül megállapítja. Vitathatatlan, hogy legalább a bűncselekmény miatti feljelentésnek meg kell érkeznie a hatósághoz. Ez szükséges az államilag ellenőrzött eljárás megindításához.

Van olyan feltevés is, amelyik szerint a konfliktusmegoldási stratégiák visszavételét a hivatalos jogalkalmazók kezéből ugyancsak meg lehet oldani. Ennek az elméletnek militáns képviselője a norvég kriminológus, *Nils Christie*, aki 1977-ben több alkalommal előadást tartott *A konfliktus mint tulajdon* címmel. Elméletében kifejti, hogy az igazságszolgáltatás tagjai

és az ügyvédek ellopják az emberek konfliktusait a mai társadalomban. Azokat vissza kell adni az embereknek. Akié a konfliktus, annak kell megoldania, tehát a résztvevőknek szerepet kell vállalniuk saját problémáik megoldásában. Christie szerint a konfliktus nem feltétlenül negatív dolog. A legtöbb esetben fejlesztő hatása lehet, és új tapasztalatokat eredményezhet mindkét félnek, illetve megoldási módszert kínál az őket körülvevő környezetnek is.¹⁶

Elképzelése szerint még a rendőri feljelentés előtt közvetlenül egy, a büntetőjogon kívüli konfliktusmegelőző ügynökséghez lehetne fordulni. Ez a lehető legnagyobb mértékben tehermentesíthetné az igazságszolgáltatást.¹⁷ Ez az elképzelés igen széles körben elterjedt. San Francisco-i típusnak is nevezik. Minden személyes rokonszenvem mellett mégis ellenzem, elsősorban az európai, és főleg a magyar viszonyok ismeretében.

Az eltérés esetében sem feledkezhetünk meg azonban a törvényesség szigorú szem előtt tartásáról. A teoretikus elv nemcsak a sértettek megfenyegetésének, kényszerhelyzetbe hozatalának, illetve a bűncselekmények pénzzel való elleplezésének útját nyitná meg nálunk, hanem az igazságszolgáltatás elveszítésénél a társadalmi kontrollban játszott monopóliumát is.

Az első tapasztalatok

Az első fellendülés után, ami a diverziós programok elterjedését jellemezte, a hetvenes évek végén tartott elemzések nem igazolták annyira a feltevéseket, mint ahogyan azt várták. Az USA-ban volt olyan koncepció, miszerint a fiatalok esetében az előzetes letartóztatás elrendelésének egyik oka, illetve a vissza-

esés kiváltója a munkanélküli státus. Ezért szakmai képzési és munkaközvetítési programokat indítottak. Az értékelő tanulmány egyértelműen kimutatta, hogy a programban részt vevők között nem csökkent az előzetes letartóztatásba helyezések, illetve az elítélések száma. Hasonló eredményeket mutattak fel a hetvenes években Németországban végzett felmérések is. A látszólagos eredménytelenség ellenére az alábbiakat senki nem kérdőjelezte meg. *„A diverziós kezelésnek nincsenek deszocializációs, bűnözést kiváltó hatásai. A kezelésnek ez a fajtája sem jelent nagyobb biztonsági rizikót a lakosság számára, mint a hagyományos út. Szabadlábban kezelésnél esélye van a társadalomnak arra, hogy a bűnöző reszocializációjában aktívan közreműködjék, és hozzájáruljon a bűnözést kiváltó okok felszámolásához.”*¹⁸ Ráadásul nem hanyagolható el az a tény sem, hogy a legrosszabb esetben is olcsóbban el lehet érni ugyanazt a hatást, mint amit a hagyományos út lehetővé tesz. Legeredményesebb a diverzió, szinte minden felmérés szerint, az elsőbűntényes fiatalokéak esetében.

Hazai helyzetkép

Hazánkban sem ismeretlen az eltérés fogalma, jóllehet nem oly intézményszerű formában jelenik meg a jogrendben, miként az más országokban már nyilvánvaló. Egyik példája ennek a magánindítvány. A Btk. egyes, meghatározott esetekben az illetőre bízta, hogy eldöntse, az ellene elkövetett bűncselekmény sértette-e oly mértékben az ő törvény védte érdekeit, hogy feltétlenül kívánja a büntetőeljárást. Ennek a nehézkességét abban látom, hogy amennyiben az illető magánindítványát előterjesztette, nincs mód a magánin-

dítványra indult közzvadás eljárás leállítására. Persze, a büntetés kiszabásánál jelentősen latba esik, amikor a sértett megbocsát az elkövetőnek, vagy – a vagyoni elleni bűncselekmények esetében – a tettes a kárt meg is térítette.

Kivételesen létezik a büntetés korlátlanul enyhíthetősége, amit maga a törvénykönyv is megenged egyes bűncselekmények esetében. Végül is az elterelés egyik példaként foghatjuk fel a magánindítvány feltételének megkövetelését. Ezzel mintegy lehetőséget adva egyes esetekben az utolsó pillanatig, hogy az állami igazságszolgáltatás mechanizmusától függetlenül rendezzék a felmerült konfliktust.

E kérdés próbaköve a magánvadás eljárás, ahol a vádat a magánvádló képviseli. Megilletik a vád képviselővel járó jogok, amelyeket a közzvadás eljárásban az ügyész gyakorol. Nyilvánvalóan a helyzete gyengébb, mint az ügyészé, mert nem gyakorolhat hatósági jogköröket.¹⁹ A magánvadás eljárásban fontos mozzanat a további bírósági eljárás elkerülése. A további processuális következmények megelőzése érdekében létrejött a békítés. Ez a felek közötti sérelem feloldásának leginkább eredményes megoldása. Egy becsületstérség vagy egy kegyeletstérség esetén a bírósági ítélet sokszor újabb ellentét forrása lehet, nem beszélve arról, hogy a konfliktust szinte biztos, hogy nem oldja meg a kiszabott pénzbüntetés, sőt, csak olaj lehet a tűzre.

A megbánás és a megbocsátás sokkal lényegesebb eredmény a felek és a társadalom számára, mint a processuális megoldás.²⁰ Természetesen nem a mindenáron való kibékítés a cél. Az eredményes békítést követő eljárást megszüntető végzés meghozatalára a személyes meghallgatást végző népi ülnök vagy a bírósági titkár is

jogosult (kvázi mediátor). Erre két esetben van lehetőség: kifejezett vádelejtéssel kibékülés esetén (Be. 319. § (1) bekezdése). Eszerint a bíróság az eljárást megszüntetheti, ha a feljelentő a feljelentést visszavonta.

Mulasztáson alapuló hallgatólagos vádelejtéskor a Be. 319. §-a (1) bekezdésének a) pontja alapján, ha a feljelentő a személyes meghallgatáson nem jelent meg, és magát kellően nem mentette ki. Ennek hiányában is a társadalomra veszélyesség csekély foka miatt az ügyek több mint 50 százalékában az eljárás megszüntetésére kerül sor, legtöbbször megrovással.²¹

A békítés másik megjelenése a házassági bontóperben található. Természetesen ennek magyarázata az, hogy a meggondolatlan indulatokat levezesse, s a feleket ráébressze az általuk szándékolt eljárás komolyságára. Nem lehet kérdéses azonban az az érdek, amely ahhoz fűződik, hogy a családi perpatvarba az állami igazságszolgáltatási apparátus, ha nem szükséges, ne avatkozzon bele.

A társadalomra veszélyesség csekély foka, illetve csekélyé válása miatt az eljárás megszüntetésére két iskolapéldát említenék. A BH 1981. évi 259. számú határozata szerint „Ha a tartásra kötelezett az első fokú határozat meghozataláig eleget tesz fizetési kötelezettségének – a Btk. 32. §-ának e) pontjában foglalt ok folytán –, a megrovás alkalmazása a bíróság mérlegelésétől függő lehetőség, ha azonban az elkövető a másodfokú határozat meghozataláig teljesíti kötelezettségét – a Btk. 36. §-ában foglalt ok folytán –, a megrovás kötelező alkalmazásának van helye [a Btk. 32. §-ának e) pontja, a 36. §, a 71. § (1) és (2) bekezdése, a 196. § (1) és (4) bekezdése].”

A BH 1981. évi 140. számú határozata szerint: „Ha az elkövető elmulasztott

tartási kötelezettségének a fellebbezési eljárás során tesz az illető eleget, és a másodfokú bíróság a cselekmény társadalomra veszélyességének csekélyé válása folytán megrovást alkalmaz, az első fokú bíróság ítéletét hatályon kívül kell helyezni [a Be. 263. §-a (1) bekezdésnek a) pontja, a Btk. 196. §-ának (1) bekezdése, a 36. § II. fordulata, a 71. § (1) bekezdése].”

Mindkét eset jó példa arra, hogy ha az elkövető kötelezettségének eleget tesz, az állam lemond büntetőigényéről, hiszen nincs az a jogvéde érdek, amelyért síkra kellene szállnia.

A vádemelés elhasztálása újabb konstrukció a jelenlegi büntetőeljárás törvényben, ami szintén a mediációhoz hasonló lehetőséget nyújt, s alapja lehet a későbbi jogszabályi rendezésnek. Eszerint a Be. 303/A §-ának (1) bekezdése kimondja: „Az ügyész a vádemelés feltételeinek fennállása esetén ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetéssel büntetendő bűncselekmény miatt – a fiatalkorú helyes irányú fejlődése érdekében – a vádemelést egy évtől két évig terjedő időre elhalaszthatja.” Ugyanezen paragrafus kimondja azt is, hogy „Ha a vádemelés elhasztálásának tartama eredményesen eltelt, az ügyész a nyomozást megszünteti.” [A 303/B § (1) bekezdése]. A (2) bekezdés szerint „Az (1) bekezdés esetén a hatóság ugyanabban az ügyben az eljárást nem folytathatja, kivéve, ha a 303/A § (5) bekezdése alapján a vádemelésnek helye van.”

Az 1999. március 1-jével hatályba lépett Be. 147/A §-a a következőket mondja: „Az ügyész a vádemelés feltételeinek fennállása esetén háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetéssel büntetendő bűncselekmény miatt a vádemelést egy évtől két évig elhalaszthatja,

ha ennek a gyanúsított jövőbeni magatartásában kedvező hatása feltételezhető.” Ezen rendelkezésen túlmutat a második bekezdésben foglalt törvényszöveg, amely megnyitja az utat a klasszikus mediáció felé. Ez a következőképpen hangzik: „Az ügyész a vádemelés elhalasztása esetén megállapítja, hogy a gyanúsított pártfogói felügyelet alatt áll.”

Jelenleg azonban a pártfogói felügyelet szabályainak meghatározásával vannak problémák. Az eddigi, a fiataloknál már létezett vádhalasztást vizsgálva még kellett állapítanom, hogy szinte egyetlen esetben sem írták elő az okozott kár megtérítésének kötelezettségét. Valószínű, hogy az ügyészek számára még túlságosan új rendelkezés nem ivódott be eléggé a köztudatba. Ehhez is idő kell. Amennyiben ezt a lehetőséget nem használja ki az ügyész, úgy vádhalasztás esetén a sértett továbbra is áldozat marad, és csak egyfajta statisztikai ügyfeldolgozási formává, „tizenöt napon belül eredményesen befejezett ügy” szintjére süllyed ez az általam nagyszerűnek tartott intézkedési lehetőség.

A negyedik bekezdés mindenki számára világossá teszi, hogy itt feltételes vádhalasztásról van szó. *„Ha a határozat ellen a gyanúsított panasszal él, az ügyész – amennyiben a nyomozás megszüntetésének feltételei nem állnak fenn – vádat emel.”* Tehát az önkéntes alávetés a feltétel. Ha a gyanúsított nem akar ezzel a lehetőséggel élni, úgy megnyílik az út a klasszikus büntetőeljáráshoz. Ez, persze, nem jelent automatikus vádemelést, az ügyésznek itt is lehetősége van az eljárás megszüntetésére.

A polgári jogban megtalálható még az úgynevezett választott bírósági eljárás lehetősége. Ennek a szerződések biztonsága szempontjából van külön jelentősége. A

szerződő fél elfogadja, hogy egy, az esetek döntő többségében nem is szakképzett bírákból álló testület, hanem éppen az érdekelt iparkamara (például a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara) jogi végzettséggel nem mindig rendelkező tagjai ítélkezzenek a szerződés teljesítésének kérdésében. Aki ennek nem veti alá magát, annak üzleti jó híre eleve csorbát szenved, hiszen éppen az kérdőjelezhető meg, hogy ezt miért nem meri vállalni. Egyes felmérések szerint az ilyen választott bírósági eljárások körülbelül 80 százaléka első fokon befejeződik. Ha ezt a rendes bírósági úttól való elterelés megnyilvánulásának tekintjük, úgy, azt hiszem, ez az egyik legeredményesebb diverzió.

Hasonló lehetőség létezik a polgári eljárásjogban akkor, amikor az érdekeltek „szüneteltetik a pert”. Ennek magyarázata az lenne, hogy amennyiben mégis lehetséges valamiféle egyezség, azt a peres felek döntsék el, s a bíróságnak csak a törvényességi garanciák ellenőrzése legyen a feladata.

A peres felek természetesen az ítélethozatalig megegyezhetnek peren kívül is. E kérdések kifejtését nem tartottam témám szempontjából lényegesnek. A teljesség igénye nélkül azonban úgy érzem, hogy a jelenlegi jogi lehetőségek megemlítése minimális kötelességem. Különösképpen azért, mert a bírósági szakban lehetséges diverzió példaként is szolgálhatnak.

Ennek a dolgozatnak nem célja a diverzió teljes eszköztárának bemutatása, pusztán a jogi alapkérdéseknek és diverziós irányoknak a felvetését tartottam szükségesnek. Azokat az alapvető törvényi kérdéseket azonban, amelyek e dolgozatban is felmerültek, mint a törvény előtti egyenlőség, az ártatlanság vélelmének elve, a bírósági hatáskör elvonása, feltétlenül fontosnak tartottam kifejteni, s ezzel

összefüggésben megválaszolni a meglevő alapkérdéseket. Megpróbáltam továbbá, mint említettem, a teljesség igénye nélkül bebizonyítani azt, hogy a diverzió Magyarországon sem ismeretlen. Elsősorban azonban a polgári jogban ismerik, míg a büntetőeljárás-jogban még csupán a csírával találkozhatunk. Az opportunitás kérdését szándékosan nem érintettem, bár a vizsgált országokban ismerik ezt. Az újabb magyar szabályozás szerint a Be. 127. §-ának (2) bekezdése szerint: „*Bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúja esetén az ügyész előzetes jóváhagyásával a nyomozó hatóság a nyomozást megtagadhatja, ha a bűncselekmény elkövetésével alaposan gyanúsítható személlyel történő együttműködéshez fűződő nemzetbiztonsági vagy bűnüldözési érdek jelentősebb, mint az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződő érdek.*”

A Be. 136. §-ának (1) bekezdése a nyomozás mellőzése taglalásakor pusztán azt engedi meg, hogy a gyanúsított kihallgatása után a további nyomozást mellőzni lehet olyan bűncselekmény vagy szabálysértés miatt, amelynek az elkövetett jelentősebb súlyú bűncselekmény mellett a felelősségre vonás szempontjából nincs jelentősége. A Be. 139. §-ának (2) bekezdé-

se a nyomozás megtagadásánál említett esetben lehetőséget nyújt a már folyamatban levő nyomozás megszüntetésére. A vádemelés mellőzésénél a Be. 147. §-ának (1) bekezdése kimondja: „*Az ügyész mellőzheti a vádemelést az olyan bűncselekmény miatt, amelynek a vád tárgyává tett jelentősebb súlyú bűncselekmény mellett a felelősségre vonás szempontjából nincs jelentősége.*” A törvényhely (2) bekezdése szerint az (1) bekezdés megfelelően irányadó a bűncselekménnyel összefüggő szabálysértésre is.

A BH 1982. évi 41. számú határozata szerint: „*Ha az ügyész vádiratában valamely cselekmény tekintetében a vádemelést mellőzi, e vonatkozásban a bíróság törvényes vád hiányában nem járhat el [a Be. 9. §-ának (2) bekezdése, a 147. § (1) bekezdése].*” E rendelkezések azonban csak nagyon távolról vetik fel az opportunitás lehetőségét, a súlyosabb elítélés melletti elterelés, diverziós eljárás szempontjából, ez ráadásul fogalmilag kizárt. Ezzel a kérdéssel a későbbiekben feltétlenül szükségesnek tartom foglalkozni, már csak azért is, mert az új Be.-konceptióban fontos kérdés az opportunitás és a legalitás elhatárolása.

Nacsády Péter Imre

Felhasznált irodalom

Tokaji Géza: Adalékok a bűncselekmény-fogalom felépítéséhez, Szeged, 1972.

Nacsády Péter: A mediáció. Magyar Jog, 1995. 3. szám

Nagy Ferenc: Jóváétel, mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája. Kriminológiai Közlemények. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1993. 48. szám.

Módosított 1973. évi I. tv.

Módosított 1978. évi IV. tv.

Pusztai László: Elterelés a büntetőútról. Kriminálisztikai Tanulmányok. BM Kiadó, Budapest, 1991.

Tremmel Flórián: A magánvád. Közgazdasági és Jogi kiadó, Budapest, 1985.

Tremmel Flórián: Büntetőeljárás-jog. JPTE, Pécs, 1996.

Fortunet, Françoise: La conciliation, sanction acceptée? Archives de politique criminelle. No. 7.

Jegyzetek

- ¹*Pusztai László*: Elterelés a büntetőútról. Kriminálisztikai Tanulmányok. BM Kiadó, Budapest, 1991. 9. oldal
- ²I. m., 14. oldal
- ³Btk. 282. §
- ⁴*Pusztai László*: i. m., 14-15. oldal
- ⁵Be. 342. §
- ⁶*Pusztai László*: i. m., 9. oldal
- ⁷I. m. 12. oldal
- ⁸I. m. 16. oldal
- ⁹*Tokaji Géza*: Adalékok a bűncselekmény-fogalom felépítéséhez, Szeged, 1972.
- ¹⁰*Nagy Ferenc*: Jóvátétel, mint a konfliktus-feloldó büntetési igazságszolgáltatás egyik formája. Kriminológiai Közlemények. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1993. 48. szám.
- ¹¹*Tremmel Flórián*: Büntetőeljárás-jog, 62. oldal
- ¹²I. m., 63. oldal
- ¹³*Fortunet, Françoise*: La conciliation, sanction acceptée? ¹⁴*Pusztai László*: i. m., 28. oldal
- ¹⁵I. m., 28-31. oldal
- ¹⁶*Nacsády Péter*: A mediáció
- ¹⁷I. m., 35. oldal
- ¹⁸*Pusztai László*: i. m., 35. oldal
- ¹⁹*Tremmel Flórián*: Magánvád. 127-128. oldal
- ²⁰I. m., 225. oldal
- ²¹*Tremmel Flórián*: i. m., 225. oldal

Tudomány és jog

Szakmák és kódexek

Jogszábaály helyett etikai gyűjtemény

Egyre-másra hallunk különböző szakmák és cégek etikai kódexének kidolgozásáról, életbe lépéséről. Szakmai etikai kódexe van például a pedagógusoknak a pszichológusoknak, pszichiátereknek, az orvosoknak (Hippokratész kódexe évezredek óta ismert), a kereskedelmi dolgozóknak, a reklámszakmának, a biztosítóknak stb., de sok bank és áruház is etikai kódexet készít dolgozói számára. Ugyan mi magyarázhatja az etikai kódexek e „divatját”? Örülünk-e a sok kódex megszületésének, vagy inkább bosszankodjunk miatta?

Első megközelítésként kezeljük a jelenséget bizalommal, és tételezzük fel: az nem okozhat bajt, ha minden egyes szakma saját szakmaetikai kódexet készít magának. (Persze, a kódexekből néha problémák is adódhatnak, de erre később még visszatérünk.) Abból azonban, hogy (amint feltettük) bármely szakma készíthet saját szakmaetikai kódexet magának, ebből még egyáltalán nem következik, hogy a különböző szakmáknak egyformán szükségük is van ilyen saját kódexre. Kimutatható, hogy egyes szakmák működéséhez elengedhetetlenül szükséges egy szakmaetikai kódex kidolgozása és működtetése, míg mások esetében erre nincs szükség. Ezt a témát érdemes alaposabban „körüljárnunk”.

Az angol nyelvű szakirodalom annyira fontosnak tartja az etikai kódexhez kötött szakmák megkülönböztetését, hogy külön nevet is talált számukra: ezeket „*profession*”-nak („hivatásnak”) nevezi, szemben az egyéb, vagy az általában vett „*foglalkozásokkal*” („*occupation*”). A magyar nyelvben is érdemes lenne használni ezt a megkülönböztetést, hiszen lappangva meg is található ez a hivatás szó jelentései között.

Mitől hivatás egy hivatás?

Lássunk egy-két példát! Hivatás az orvos, az ügyvéd, a tanár, a pszichológus szakmája, és nem hivatás az asztalos, a bankár, a repülőgép-szerelő stb. Az elsőként sorolt szakmákhoz nélkülözhetetlen a szakmaetikai kódex, az utóbbiakhoz nem. A két szakmacsoport közötti különbség természetesen sok további mozzanatot is tartalmaz.

Orvos, ügyvéd, bíró, tanár: már az első ránézésre kitűnik, hogy csupa diplomához kötött, speciális szakképzettséget igénylő, és a társadalom által nagyra becsült foglalkozásról van itt szó. De ez még mindig kevés. Ettől még nem kellene, hogy etikai kódexük legyen. Hiszen az előbb említett tulajdonságok ráillenek a mérnök vagy a közigazgatás foglalkozására is, és e foglalkozások esetében mégsem érezzük szükségét etikai kó-

dexnek, ahogy ők maguk sem igénylik azt, és többnyire nem is készítének maguknak. A hivatásnak minősülő foglalkozásokat a megkülönböztető tulajdonságoknak egy egész sorozata (pontosabban összefüggő rendszere) különbözteti meg a nem hivatásoktól.

Hivatásnak azokat a szakmákat nevezzük, amelyek művelésekor sorsdöntő kérdésekben, más emberek érdekében önálló, alkotó döntéseket kell hozni. E megfogalmazásban a hivatás három alapjellemzőjét találjuk meg: *mások életét mélyen érintő tevékenység; nem a saját érdekeknek, hanem mások és a köz érdekének szolgálata; egyedi mérleglést, alkotó döntést igénylő helyzetek kezelése. A hivatás további jellemzői ezekből már levezethetők.*

A hivatás mások életét mélyen érintő tevékenység, hiszen közvetlenül emberekkel, egyénekekkel foglalkozik, azok egyedi problémáit kezeli, segít megoldani, sikere vagy kudarca a páciens egész további életére kihathat. Az orvos, az ügyvéd vagy a tanár szakmájára gondolva ezt nem is kell tovább bizonygatnunk.

A hivatás nem saját érdeket, hanem mások és a köz érdekét szolgálja. Az orvos a páciense, az ügyvéd az ügyfele, a tanár a diákjai érdekében tevékenykedik, erre esküdött fel. Szűkebb ügyfélkörén túl szeme előtt lebeg a közérdek is: a közegészség, az igazságszolgáltatás, a köznevelés szolgálata. A hivatás művelője egyetlen dolgot nem tehet meg: szakmai döntéseit nem igazíthatja saját, személyes érdekeihez, szolgáltatásait nem adagolhatja a piaci viszonyok szerint. Ez egy oldalról feltétlenül áldozatvállalást kíván meg (jelenlegi kusza viszonyaink között gyakran vállalhatatlan áldozatot is), más oldalról viszont elégtételt kap a hivatástudatból és a társadalom megbecsüléséből fakadó jó érzés formájában.

A társadalom érdeke is, hogy bizonyos szakmáktól alkotó problémamegoldást várjon el

A hivatás művelője egyedi mérlegelést, alkotó döntést igénylő helyzeteket kezel. Ez logikusan következik abból, hogy egyénnel, azok egyedi életproblémáival foglalkozik, amely problémák nyilván nem „sorozattermékek”, hanem mindegyikük egyedi eset. Ilyen esetek megoldásához nem elégséges valamely begyakorolt szakmai fogás ismételtetése, nem elég a rutin, hanem a probléma egyedi elemzésére, problémafelismerő és -megoldó készsége, döntési képessége, esetleg új megoldások kigondolására és vállalására van szükség. A kipróbált szakmai tudás mellett tehát a széles körű, rugalmas, naprakész elméleti tudás is alapkövetelmény, hiszen újszerű megoldások csak ilyen alapon szülehetnek, ezért kívánalom a hosszás, felsőfokú, jelentős részben elméleti ismereteket adó tanulmányok elvégzése.

A hivatás művelőjének szükség esetén újszerű megoldások kockázatát is vállalnia kell, minthogy életbevágó problémákkal foglalkozik. Az orvos, az ügyvéd, a tanár még a reménytelennek tűnő eseteket sem adhatja fel, mindent meg kell kísérelnie, hogy segítsen. Munkáján egészségünk, gyerekünk fejlődése, becsületünk múlik, ezért tőle nem az átlagosat, a bárkitől elvárhatóat, hanem a képességei szerinti maximumot, vagy még annál is többet szeretnénk kapni. A társadalomnak érdekében áll tehát, hogy e szakmáktól alkotó problémamegoldást várjon el. Ezt azonban csakis akkor lehet teljesíteni, ha a társadalom nem köti meg a hivatást művelők kezét olyan merev, mindenről rendelkező jogi szabályrendszerrel, amellyel az egyéb szakmákat szabályozza. Hiszen az esetek egy részében nem is lehet előre megmondani az orvosnak, ügyvédnek, hogy mikor mit kell tennie (ezt neki kell eldöntenie), következésképpen az ilyen esetekre nem is írhatjuk elő törvényekkel, szabályzatokkal, szabványokkal a tennivalókat.

A hivatások művelői tehát a többi szakmánál *szélesebb döntési jogkört*, autonómiát kapnak szakmájukbeli tevékenységükhöz a társadalomtól. Autonómiát kapnak, de nem szabad kezét. A társadalom ellenőrzi munkájukat, munkájuk eredményességét, csakhogy nem aprólékos utasításokkal, hanem hosszabb távon, a végeredményt számon kérve. Felméri az iskolából kikerülő gyerekek ismeretszintjét és személyiségét, a lakosság egészségi állapotát, az igazságszolgáltatás eredményességét, és azon méri le a hivatások teljesítményét. De még ezzel az ellenőrzési formával sem éri be a társadalom. Az elnyert autonómiának további ára is van. Láttuk már, hogy a hivatás kívülről történő vezérlése nem lehet teljes (mert nem kívánatos, mert kárt okozna), ezért a társadalom elvárja a hivatás művelőitől, hogy önmaguk, a saját hivatásukon belül gondoskodjanak szakmájuk színvonaláról és tisztaságáról, garantálják és ellenőrizzék azt. A szakmai közösségeknek olyan belső szabályzómechanizmust kell működtetniük, amely hatékonyan felügyeli a szakmába bekerülést, a szakmai fejlődést, a szakmai követelmények teljesítését és a méltatlannak bizonyuló eltanácsolását. A szakmai etikai kódex ennek a mechanizmusnak az egyik fontos része. A kódex különösen fontos szerepet tölt be a hivatás iránti társadalmi bizalom kialakításában és fenntartásában, hiszen a hivatás ebben (végre) közérthető nyelven fogalmazza meg törekvéseit, szakmai hitvallását, önmagával szembeni elvárásait.

A hivatásokról megállapítottuk tehát, hogy művelői munkájukat különleges „tárgyon”, embereken végzik, munkájukhoz nagyfokú autonómiát kapnak, saját szakmai etikai kódexet kell működtetniük, továbbá hogy mindez a társadalom érdekében történik így. A hivatások működéséhez tehát valóban nélkülözhetetlen a szakmai etikai kódex.

Mi a helyzet a többi szakmával?

Első hallásra akár megütöztet is kelthet az a gondolat, hogy egyes szakmák (a hivatások) számára kiváltságos helyzetet, különleges bánásmódot tartunk indokoltnak. Vegyük azonban észre, hogy a társadalom a megkülönböztetett bánásmódban részesített szakmákat nem önkényesen válogatja ki, hanem a fontos, közérdekű „szolgálat” teljesítőinek ad annyi autonómiát, amennyi munkájuk végzéséhez szükséges. A megkülönböztetés igazságossága nyilvánvalóvá válik, ha egy olyan tengely mentén rendezük el a szakmákat, amely a szakmáktól megkövetelt felkészültség összetétele, és abban az alkotó döntési képesség aránya szerint rendezi el a foglalkozásokat. Kimutatható, hogy a szakmától megkövetelt döntési képesség és a szakma számára biztosított autonómia egyenes arányban áll egymással. A legkisebb döntési képességet a szakképzettséget nem igénylő foglalkozások gyakorlótól várjuk el, és ezek kapják a legkisebb mértékű autonómiát. Ezután a betanított munkakörök, majd a szakképesítést igénylő foglalkozások, utánuk a félhivatások (például a köztisztviselők, óvónők, védőnők, szociális munkások, rendőrök stb. foglalkozásai között kereshetünk ilyeneket), végül a hivatások zárják a sort. Tehát a munkával szembeni társadalmi elvárás jelöli ki a különleges bánásmódban részesülő hivatások körét. A félreértések elkerülése végett hangsúlyozni kell, hogy ez az osztályozás nem értékrend, nem minősítés, hanem elsősorban a szakmai munkához szükséges autonómia foka szerinti megkülönböztetés.

A hivatásokat jellemző, korábban elemzett lista egy elvont követelményrendszer, amelynek egyetlen szakma sem felel meg tökéletesen. Jelenleg leginkább azok a szakmák teljesítik, amelyeket hivatásként kezelünk. Ugyanakkor a hivatások köre nincs egyszer s mindenkorra lezárva. Egy-egy szakma új tagként bekerülhet a hivatások közé, más szaka esetleg kiveshet onnan. Minden a társadalmi kívánalmak jellegén, a bizalmon, a felkínált autonómián és a hivatástudat működésén múlik.

Az eddigiekben tehát azt állapítottuk meg, hogy etikai kódexe bármelyik szakmának lehet, a hivatásnak minősülő szakmák számára azonban a szakmai etikai kódex elengedhetetlenül szükséges. Ugyanakkor az etikai kódexnek kockázata is van: a hibás kidolgozásból, a helytelen működtetésből akár súlyos problémák is fakadhatnak. Néhány hibalehetőségre elméleti megfontolások és az etikai kódexről folytatott viták tanulmányai alapján is rámutathatunk.

Az etikai kódex bevezetése során sok baj származhat abból, ha az illetékesek nem értik meg vagy nem engedik érvényesülni a kódex etikai-erkölcsi természetét, és ezért tévesen jogszabályként bánnak a kódexszel. Előfordulhat például, hogy valamely államigazgatási főhatóság, vagy valamely intézményi, vállalati vezetés hatalmi szóval akar etikai kódexet életbe léptetni. Az ilyen törekvés nyilvánvalóan eleve kudarcra van ítélve, hiszen hatalmi szóval csakis jogi természetű követelményeket lehet betartatni, erkölcsieket, etikaiakat nem. Egy ilyen próbálkozás további veszélyek forrása is lehet.

Aki hatalmi pozícióból akar kódexet megfogalmazni, az könnyen megfélemlíthet arról, hogy a meghirdetendő etikai követelményeknek a fennálló és működő erkölcsi gyakorlathoz kell igazodniuk. Pedig ezt szem előtt tévesztve csakis önkényes, „légből kapott” igények szülehetnek, olyanok, amelyeknek nincs erkölcsi hitele és hatása. További problémát okozhat, ha az ilyen kódex életbe léptetője esetleg mégis „be akarja

A szakmai kódex elsősorban etikai-erkölcsi természetű gyűjtemény

hajtani” a meghirdetett követelményrendszert, és ezért a jogi kényszerítés eszközeivel (gyanúsítással, vádolással, vizsgálatlalt, ítélettel, büntetéssel) támogatja meg azt. Ez nyilvánvalóan „műfajtévesztés”, és nemcsak az erkölcs területen okozhat súlyos károkat, hanem jogsértés is, hiszen jogi eszközök alkalmazása történik a törvény által meg nem engedett területen és módon.

E „műfajtévesztés” látszólag ártatlan esetei azok a döntések is, amelyek a vállalati fegyelmi szabályzatokat vagy házirendeket etikai kódexnek keresztelik el. Ezek a szabályzatok tartalmukat, feladatukat tekintve nyilvánvalóan jogi típusú intézmények, szakszerű számon kérésük is elsősorban jogi eszközökkel történik. Azzal azonban, hogy ezeket a jogi szabályzatokat etikai kódexnek nevezik el (és az elnevezést nemcsak üres névként, hanem a működésmódot is befolyásoló minősítésként kezelik), két hibát is elkövetnek: egyrészt a kódexek tartalmát, életbeléptetésük folyamatát kivonják a jogi kontroll alól (holott ez alá tartoznának), másrészt a kódexszel együtt (mint annak végrehajtási eszközeit), a jog kemény eszközeit is átviszik az erkölcs lazább módszerekkel ellenőrzött területére, ami további önkényes eljárásokra ad lehetőséget. Holott e – nem éppen veszélytelen – bonyodalmakat nagyon egyszerűen el lehet kerülni: a házirendet házirendnek kell nevezni, az etikai kódex elnevezés alá pedig a szakmában vagy az intézményben valóban elfogadott, és valóban erkölcsi jellegű igényeket kell megfogalmazni, végül mindegyiket a maga természetének megfelelő módszerekkel kell kezelni.

Érdekes tapasztalat, hogy sok hazai szakember ugyanezen „műfajtévesztés” talajáról ellenzi ma etikai kódexek megfogalmazását. „Kár az amúgy is túltengő jogi szabályozást gyarapítani, bonyolítani” – mondják. E gondolatból kitűnik, hogy szerintük mai viszonyaink között egy etikai kódex csakis jogszabály lehet, csakis jogszabályként működhet. Baj is lenne, furcsa is lenne, ha így volna.

Erdős István

Élő halottak?

A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés végrehajtásának fő problémái

A Büntető törvénykönyv legutóbbi módosítását követően lehetővé vált, hogy a bíróság az életfogytiglani szabadságvesztés-büntetés alkalmazása esetén már az ítéletben kizárja a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét [a 47. § (1) bekezdése]. Szakmai körökben és a sajtóban többféle nézet, vélemény és álláspont jelent meg az az kapcsolatban, hogy célszerű-e az ilyen szankció alkalmazása. A büntetés-végrehajtásnak nem feladata, hogy állást foglaljon ebben a kérdésben. Végrehajtó szervként, illetve jogalkalmazóként azonban kötelessége, hogy megfelelően felkészüljön több tekintetben is az új helyzetre.

A viták ezzel kapcsolatban sem kerülhetők el, sőt kívánatosak. Ezeknek azonban arra kell vonatkozniuk, hogy milyen módon lehet a végrehajtást megszervezni. Az írás célja, hogy a bv. szakma számára felvessem és megfogalmazzam azokat az alapkérdéseket, amelyeket fontosnak tartok.

A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés (tész), a legsúlyosabb büntetőszankció. Végrehajtási célja és a bv. feladata alapverő változtatást kíván azon a filozófián, amelyet az 1979. évi 11. tvr. 19. §-a fogalmaz meg, azaz „A szabadságvesztés végrehajtásának célja az, hogy a törvényben meghatározott joghátrány érvényesítése során elősegítse az elítéltnak szabadulása után a társadalomba történő beilleszkedését és azt, hogy tartózkodják újabb bűncselekmények elkövetésétől.”

„...A szabadságvesztés végrehajtásának feladata, hogy fenntartsa az elítél-

őnbecsülését, fejlessze felelősségérzetét, és ezzel elősegítse, hogy felkészüljön a szabadulása utáni, a társadalom elvárásának megfelelő önálló életre.” [A tvr. 38. §-ának (1) bekezdése] A fenti megfogalmazások egyértelműen a szabadulásra orientálva határozzák meg a bv. cél- és feladatrendszerét.

A tényleges életfogytiglanra ítéltknél alapvetően másból kell kiindulni, hiszen szabadulásuk elvileg nem lehetséges. Végző soron tehát esetükben a végrehajtás sajtós, „vegytiszta” feltételeit és működését kell megszervezni. A fogva tartás célja maga a fogva tartás. E paradoxon szellemében kell végiggondolni az új helyzetben, hogy milyen feladatai vannak a bévének a szankció végrehajtása során. Természetes, hogy csak hipotéziseket lehet felállítani, amelyeket a gyakorlati tapasztalatok vagy igazolnak, vagy nem. Nehezíti a tervezést, hogy húsz-harminc évre kell prognózist

készíteni, miközben nem ismerhetjük az akkori társadalmi, gazdasági helyzetet, a bv. majdani állapotát.

Az elítéltek várható jellemzői

A tervezésnél kiindulási alapként a jelenlegi életfogytiglanra ítélték jellemzőivel lehet számolni. Nagy a valószínűsége annak, hogy a populáció összetétele hasonló lesz. *Szociológiai jellemzőik* szerint feltehetően a férfiak lesznek túlnyomó többségben, zömében 20 és 35 év közöttiek, amikor elítélik őket. Hosszú távon azonban számolni kell az előregedéssel. Ez a körülmény azzal a következménnyel járhat, hogy a bűnözési aktivitás valószínűsége csökken. A kriminológiai vizsgálatok szerint 40 év felett jelentősen kevesebb bűncselekményt követnek el. Az életkor előrehaladtával a testi és szellemi állapot fiziológiai romlása is nehezen elkerülhető. Kérdéses, hogy e folyamatban milyen mértékben játszanak majd közre a fogva tartás ártalmai.

Iskolai végzettségük nagyjából azonos, vagy inkább meghaladja az elítéltek átlagát. Várhatóan az általános iskola nyolc osztályát elvégeztek lesznek többségben. Kulcskérdés lesz a családi állapot alakulása. A jelenlegi életfogytos elítéltek legnagyobb csoportja nőtlen (44,5 százalék). Kétharmaduk egyedülálló, csupán 27 százalékuk házas. A kapcsolattartás szempontjából nagy a valószínűsége annak, hogy mintegy „leírja” a hozzátartozót a család, mivel egy időn túl reménytelennek ítélik meg a helyzetet. Fel kell tehát készülni a válóperekre.

A lakóhely szerinti megoszlás jelentős lenne a kapcsolatok fenntartása céljából, valószínűleg azonban ennek nem lesz hatása az elhelyezésre.

Az anyagi helyzet tekintetében várhatóan a büntetés kezdetekor lesznek érzékelhetőbb különbségek, amelyek az idő folyamán bizonyára elmosódnak. A legfőbb jövedelmi forrás a bv. intézetben elérhető lehetőségek kihasználása lesz. Ez a körülmény az életmód befolyásolásának lehetőségét is magában rejt.

A *pszichológiai jellemzőket* tekintve evidens, de mindenképpen hangsúlyozandó, hogy minden elítélt más személyiség, aki másképpen viseli el a büntetést, és egyedi módon reagál az őt érő hatásokra. A várható ártalmak elsősorban a büntetés okozta deprivációkból erednek. Ebben a tényleges életfogytiglanra ítélték sem különböznek a többi elítélttől. Lényeges különbség viszont a kilátástalanság, „az idő végtelensége”. Ennek várható hatásairól egyelőre nincsenek tapasztalataink. Ugyancsak nem tudható, hogy a kilátástalanság érzése – társulva azzal, hogy a meglevőnél súlyosabb és újabb büntetést már nem kaphat az elítélt – milyen reakciókat eredményez. A viselkedérepertoár széles lehet, időszakonként egy-egy elítéltnél azok mindegyik lehetősége fennáll. Várhatók különböző, egymásnak akár ellentmondó érzelmi állapotok is.

A büntetés súlyának nyilvánvaló következménye lehet a depresszió. Ennek elsősorban a nehezen megközelíthetőség, az indítékhiány, illetve a suicidum lehet a kísérője, illetve következménye. Nem bizonyítható, de elméletileg feltehető, hogy a suicid kísérletek mögött elsősorban az idő „strukturálásának” igénye állhat. A meghalás képzete mintegy „lezárja” a végtelennel tűnő időt, és valami biztosat nyújt a reménytelenség elviseléséhez. A suicid kísérletként értékelhető, manipulatív cselekmények indítóoka hasonló, de nem végleges megoldásra, hanem az aktuális helyzet változtatására – végső soron

szintén az idő strukturálására – irányul. A depresszió mögött jó néhány aktuális kiváltó ok, így elsősorban a család, a feleség elvesztése, de az elkövetett bűncselekmény miatti büntudat is állhat. Az előzmények alapján elméletileg leginkább várható reakció az agresszivitás. Az elítéltek életük során már bizonyíthatóan követtek el szélsőségesen agresszív cselekményt, hiszen ezért részesültek büntetésben. Miközben az agresszív késztetések fennmaradnak, sőt, a büntetés hatására növekednek, új helyzet áll elő. Nincs már több veszítenivaló, ami a büntetőjogi felelősséget illeti. Különösen veszélyes ez azoknak az esetében, akiknél az agresszív viselkedés dominál a problémák megoldásában. Az agresszió irányulhat a személyzetre, az elítélttársakra, de a személyt övező tárgyakra is.

Az agresszió kielésének lehetőségét alapvetően meghatározza, hogy a fogva tartás milyen módon van megszervezve. Lehetséges persze, hogy a büntetés egy rövidebb-hosszabb fázisában a megváltoztathatatlanba való belenyugvás lesz a jellemző. Az elítélt belenyugszik sorsába, vagy sodródik az eseményekkel, netán igyekszik berendezkedni a büntetés minél könnyebb elviselésére, az ehhez szükséges életmódra.

Ismert, hogy a hosszú ítéleti idős elítélteknél a konformizmus milyen gyakori. Ez abban különbözik a belenyugvástól, hogy célszerűnek látszik az elérhető maximális nyereségre törekvő tudatos viselkedési stratégia, amely azért nem valóságos alkalmazkodás, tehát bármikor, bármilyen cselekmény elkövetésének valószínűségét is magában rejtheti. Bizonyára ritkábban, de elképzelhető a nagy önerővel és jobb képességekkel rendelkező elítélteknél a helytállás igénye. Ők azok, akik – felmérve a körülményeket és lehe-

tőségeket – megpróbálnak maguknak minél jobb helyzetet kiharcolni, és így megőrizni saját személyiségük integritását.

Várhatóan lesznek olyanok, akik eltávolodva a valóságtól, az ezoterikus tanok és a vallás irányába fordulnak, így próbálják elviselhetővé tenni helyzetüket, reményt keresve a túlvilági létben. Minden elítéltet fenyeget azonban a totális intézmények okozta leggyakoribb ártalom, a személyiség elsivárosodása. Ez elsősorban a börtönben töltött idő függvénye. Ha elég (?) hosszú az idő, akkor ez szinte kivédhetetlen. A magányosság érzése is reális veszély. Joggal érezheti magát egyedül az elítélt attól, ha valóban megfosztjuk a kommunikáció lehetőségétől, de attól is, hogy senki nincs, akihez gondjával-bajával fordulhatna. Nagy az esélye annak, hogy az elítéltek egy része elmebetegségre utaló tüneteket mutat, s könnyen pszichotikussá válik. Részben a börtön hatására, részben azért, mert a személyisége már eredendően is ilyen volt.

A *kriminológiai jellemzők* számbavételekor megemlítenéd, hogy várhatóan továbbra is az életellenes elkövetők kategóriája lesz az életfogytiglan. Az elkövetési mód szempontjából a minősített esetekkel lehet számolni (különös kegyetlenséggel, aljas indokból, több emberen elkövetett bűncselekmény stb.) A jelenlegi elítéltek nagy része egyedül követte el a cselekményt, várhatóan ez a tendencia fennmarad. Különös jelentősége lesz az elítéltek összetételére annak, ha a szervezett bűnözéssel és a kábítószerrel kapcsolatos cselekmények egy részére is kiszabható lesz a tényleges életfogytiglan. Ebben az esetben jól felkészült, képzett, bűnözésre is kiképzett elítélteket kell fogva tartani. Ez olyan kategória, amellyel kapcsolatban az eddigiekben csak szórványos, elsősorban a különleges biztonságú körletre helyezett

elítéltekkel kapcsolatban vannak tapasztalataink. Valószínűleg ennek a csoportnak a szociológiai összetétele és pszichológiai jellemzői nagymértékben eltérnek a „hagyományos” cselekményeket elkövetőktől.

A fogva tartás megszervezése

A reintegrációs funkció nélküli, pusztán fogva tartás megszervezése alapvető elvi és gyakorlati problémákat vet fel. Az első ilyen kérdés, hogy „élő halottként” kezeljük-e a tényleges életfogytiglanra ítélt fogvatartottakat. Ez a végrehajtás szempontjából ugyan leegyszerűsítve azt jelentené, hogy a primér szükségletek kielégítésének biztosításával a szükséges biztonsági körülmények között esetleg 30-40 éven keresztül változatlanul kívánjuk a fogva tartást megoldani. Ez ellentmondana annak az alapelvnek, amely szerint a szabadságvesztés-büntetés csak olyan mértékben korlátozza az állampolgári jogokat, amelyek a büntetés végrehajtása érdekében szükségesek. Valószínűleg ilyen alapon mesterségesen is erősítenénk a reménytelenség és a kilátástalanság érzését. Ez a módszer nem alkalmas az idő strukturálására sem. Hiányoznak a közeli részcélok, hiányzik a motiváció a börtönülethez való alkalmazkodásra, végző soron az elítélttel való bánásmódot nehezíti meg.

Ugyancsak alapkérdés, hogy mindvégig kezelhetetlen és közveszélyes „fenevadként” vagy más módon minősítsük-e az ily módon elítélt fogvatartottakat. Kétségtelen, hogy az elkövetett cselekmény és az ítélet okozta körülmény (nincs veszténivalója) azt implikálja, hogy a büntetési idő elején, illetve egyes szakaszaiban a személytől függően elengedhetetlen

a maximális biztonsági intézkedések alkalmazása.

Az elítéltnak, ne feledjük, a büntetés elviseléséhez szüksége van arra, hogy legalább a fantázia szintjén el tudja képzelni a szabadulást. Ha ezt is maximálisan korlátozzuk, nem marad más elvi lehetősége, mint a túszejtés. Jelentősen nő tehát a kockázata annak, hogy az elítélt vagy másik elítéltet, vagy a személyzet tagját túszul ejtve próbál szabadulni. Különösen nehéz probléma lehet, ha valamelyik elítélttárral (akivel ezt előzőleg megbeszélték) túszejtést színlelnek. Túl azon, hogy ez a fogvatartási mód hosszú évtizedeken keresztül igen drága megoldás – ráadásul valószínűleg csak nehezen valósítható meg –, egyúttal kizárja az elítélt érdekeltségét is az együttműködésben.

A tényleges életfogytiglanra ítélt fogva tartását tehát az eddigiekből következően is speciális módon kell megszervezni. Mire érdemes figyelni? A szervezési alapelvek meghatározásakor egészen bizonyos, hogy személyre szólóan kell alkalmazni a minimális őrzés elvét. Ez ebben az esetben természetesen magasabb szintű, mint az átlagos elítélteknél. Elhelyezésüket, ellátásukat tekintve a normalizálás a fő követelmény. Normalizáláson itt egyrészt a civil normák alkalmazását kell érteni, de a legfontosabb az általános börtönnormák érvényesítése. Meltánytalan volna, ha a legsúlyosabb büntetést töltők sokkal jobb (vagy rosszabb) ellátásban részesülnének, mint az enyhébb fokozatú elítéltek.

Ki kell alakítani – amennyire lehet – a felelősségérzetet, lehetővé kell tenni, hogy ki-ki a saját börtönbeli életének jobbra tételéért cselekedhessen, és ennek valóban legyen érzékelhető eredménye.

Az értelmes – vagy csupán annak látó – tevékenységek gyakorlására meg

kell teremteni a feltételeket. Hosszú éveket nem lehet eltölteni passzivitásban, semmittevésben. A célszerű és értelmes aktivitás mellett igen fontos, hogy az testmozgással járjon. Nem feltétlenül arról van szó, hogy csak kimondottan nehéz fizikai munkát kell végezniük, bár ez sem kizárható. A sportolásnál, a szabad idő eltöltésénél is számolni kell a fizikai terhelettség fenntartásával.

A legfontosabb alapelv azonban az idő strukturálása. Ennek két időtávlata van. Rövid távon egyik napról a másikra, hétről hétre szükségesek olyan kívánatos, esetleg nem kívánatos események, amelyek mozgósítanak, részcélokat adnak. Hosszú távon végső soron a hátralevő élet tervezéséről van szó. Arra kell törekedni, hogy már a büntetés kezdetén az elítélten kialakuljon egy elképzelés arról, hogy mi lehet vele, mit és hogyan érhet el. Nagyon fontos, hogy a kezdeti időszakban egészen biztosan alkalmazott, úgynevezett fokozott biztonsági intézkedések ne rombolják le, ne vegyék el az elítélt kezvét a távlati tervezéstől, azaz az alkalmazkodástól a börtönben.

Az igazán nagy kérdés a bv. számára nyilvánvalóan az, hogy ki tud-e alakítani olyan végrehajtási módot, *amely nem utközik a kínzás és embertelen bánásmód tilalmába, megfelelő biztonsági garanciákat nyújt, és megélhető, elfogadható, bár korlátozott perspektívát rajzol a tényleges életfogytiglanra ítélt ember előtt.* Abban az esetben, ha a végrehajtás során a fenti elvek nem érvényesülnek megfelelően, a bv. drága és veszélyes, ugyanakkor több szempontból embertelen rendszert alakít ki és tart fenn évtizedeken keresztül.

A rezsimek kialakíthatóságának három különböző útja lehetséges. Az egyik megoldás esetén több kötöttséggel és speciális biztonsági körülményekkel ugyan, de a je-

lenlegi fegyházfokozatra érvényes szabályokat alkalmazzuk, azzal a korlátozással, hogy az ott felsorolt enyhítési lehetőségekkel nem élünk. Ebben az esetben külső munkáltatásban nem vehet részt az elítélt, a bv. intézet meghatározott részén sem járhat felügyelet nélkül. Nem lehet előterjeszteni enyhébb végrehajtási fokozatra, nem engedélyezhető a kimaradása sem. Egyetlen változatosság, hasonlóan a hagyományos életfogytiglanra ítéltkééhez, az időről időre más bv. intézetbe történő elhelyezése.

A fogva tartás módja gyakorlatilag megegyezne a különleges biztonságú körleteken jelenleg elhelyezett fegyházfokozatú elítéltekével. Kétségtelen, hogy a büntetés kezdetén ezt a megoldást kell választani, de ezt évtizedekig egyre több elítéltnél alkalmazni célszerűtlen és lehetetlen. Ennek a megoldásnak az az előnye, hogy viszonylag kevés jogszabályi változtatást igényel. Hátránya, hogy igen költséges, nagyobb létszámú és speciálisan kiképzett személyzetet igényel. Az igazi hátrány azonban az, hogy konzerválja a reménytelenséget és a kilátástalanságot, ezzel együtt a tettéért való felelősségvállalás érzését gyengíti, ami, ugye, biztonsági szempontból rendkívül kockázatos.

A második lehetőség a jelenlegi fegyházfokozatra érvényes szabályok alkalmazása. Ebben az esetben lehetőség nyílna arra, hogy megfelelő büntetési időt (5-10 évet?) követően az arra érdemeseknek javasolná az intézet a börtönfokozatba történő átminősítést, amelyet a bv. bíró bírálna el. Ez később akár fogházra való átminősítést is jelenthetne. A különbség elsősorban az intézeten belüli mozgás és foglalkoztatás terén jelentkezne. Továbbra is fennmaradna a külső munkáltatás és az intézet legális elhagyásának tilalma. Ez a forma már lehetővé tenné a progresszív

végrehajtás bizonyos elemeinek fenntartását. Végző soron arra irányulna, hogy az ítéleti idő változatlanlansága mellett a rezsimbeli előnyök változtatásával adjunk perspektívát az elítélteknek.

A harmadik lehetőség egy egyénre szabott progresszív program, amely azt feltételezi, hogy a megfelelően hosszú eltöltött büntetési idő után, magatartásának értékelése alapján, az elítélt a szabadulás kivételével mindazokat a kedvezményeket elérheti, amelyeket ma egy nem evsz.-es fogházban élvezhet, kivéve természetesen az intézetből való eltávozást.

Mindhárom program azt igényli, hogy a szabadságvesztés végrehajtására vonatkozó jogszabályokat módosítsuk a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés követelményeinek megfelelően. Valószínűleg időben vagyunk, mivel ilyen ítéletek még nem születtek. Elképzelhető, hogy csak az új bv.-törvény kodifikációja fogja ezeket a módosításokat elvégezni, de ott mindenképpen figyelembe kell venni e sajátos végrehajtási mód követelményeit.

A büntetési idő strukturálása

Tekintettel arra, hogy az érintetteket várhatóan több évtizeden keresztül kell fogva tartani, akik életük és egyben ítéletük különböző periódusaiban lesznek, indokolt megfogalmazni, hogy kezelésük, esetleges rezsimváltásuk szempontjából milyen tényezőket kell figyelembe vennünk. Várhatóan a büntetés első szakaszában mindenképpen a biztonsági intézkedések dominálnak majd. Hogy ez az időszak meddig tart, azt nem lehet előzetesen megjósolni, valószínűleg egyéntől függő lesz. Az ítélet (élet) hátralevő részének eltöltéséhez az időt valamilyen módon strukturálni kell. A hosszú távú időstruk-

túra egy progresszív rezsim keretében, az életmódváltozások lehetőségeinek kilátásba helyezését, illetve alkalmazását jelenti. Alapelvként fogalmazható meg, hogy a rezsimok között az oda-vissza helyezéshez nyitva kell hagyni a lehetőséget. Elképzelhető az is, hogy a motiváció, a helytállás felkeltése, illetve fenntartása érdekében olyan mesterséges konfliktushelyzeteket teremtünk, amelyek az elítélt számára a rendelkezésre álló eszközökkel megoldhatók. A kezelés, az idő eltöltésének szervezésénél a legfontosabb szempont a rizikótényezők értékelése. Rizikótényező lehet a szökés vagy az intézet rendje, személyzete, a többi fogvatartott ellen elkövetett cselekmény valószínűsége. Ugyancsak rizikótényező a börtönartalmak – elkerülhetetlennél nagyobb mértékű – romboló hatása.

A rizikó értékelése során a következő tényezők értékelése elengedhetetlen: a bűncselekmény elkövetésének körülményei; mennyi ideje tölti az elítélt a büntetést; az adott rezsimben már mennyi időt és milyen módon töltött el; hogyan alakul a fizikai állapota, egészsége; milyen a szellemi állapota, vannak-e pszichés problémái; mennyire kielégítőek az intézet személyi, tárgyi feltételei.

Az idő rövid távú strukturálásánál nem feledhetjük, hogy miközben a bv. intézetben az elítélt számára, vele közösen kialakítjuk egy „karrier” lehetőségét, feltétlenül szükség van a napi, heti célokra, tevékenységi formákra. A monotónia oldása mellett a túlélés motivációjának erősítése ad lehetőséget a megfelelő „hétköznapi” életmód kialakítására. Progresszív rezsimet feltételezve, de már a büntetés kezdetén is fokozott gondot kell fordítani arra, hogy a tényleges életfogytiglanra ítélt ugyanúgy berendezkedhessék, kialakítsa életmódját, mint

egy átlagos börtönlakó. Ennek érdekében ugyanazok az eszközök alkalmazhatók, mint az átlagos elítélteknél, de a sajátos helyzetnek megfelelően. A cél a tevékenység, a kommunikáció képességének fenntartása, illetve a gyakorlás lehetőségének biztosítása. Ennek egyik alapkérdése – egészen bizonyosan – a foglalkoztatás. A munkáltatás megszervezése már kezdettől fogva igen fontos része a rezsimnek. A fokozott biztonsági követelmények miatt kezdetben olyan munkát kell szervezni, amely a zárkában vagy a körlet valamely helyiségében végezhető, és a személyzet által folyamatosan felügyelhető. Az anyagok és eszközök ne legyenek alkalmasak arra, hogy az elítélt magában vagy másban kárt tehessen, illetve felhasználhassa szökés előkészületéhez. A nyersanyagok és a késztermékek ne legyenek felhalmozva, a munka befejeztével ne maradjanak a zárkában.

A későbbiekben elsősorban olyan munkavégzést célszerű előnyben részesíteni, amelyhez hosszabb betanulási idő szükséges, és ahol a szakmai gyakorlatnak nagy jelentősége van. Kifejezetten előnyös lenne, ha az elítélt több szakmát is el tudna sajátítani. Ezt az esetleges rezsimváltásokkal kellene megoldani.

A tanuláshoz, önműveléshez való állampolgári jog érvényesítése az ő esetükben is fennáll. Oktatásuk, képzésük célja annyiban más, hogy a monotónia oldása mellett a munkavégző-képesség javításának, illetve az önbecsülés felkeltésének, fenntartásának egyik eszköze. Majdnem mindegy, hogy a bv. intézet lehetőségeit kihasználva mit tanul a tényleges életfogytiglanra ítélt. A lényeg az, hogy érdeklődjék valami iránt, és hajlandó legyen tenni is azért, hogy az érdeklődését kielégítse. Ez mindenkép-

pen hasznos, napi rendszeres elfoglaltságot igényel.

A képzés és önképzés intézményi formája kezdetben kritikus. Ebben az időszakban az illető iskolai oktatásban csak magántanulóként vehet részt. Valószínűleg lehetőség lesz a terjedőben levő távoktatási formák alkalmazására. A későbbiekben (rezsimváltás esetén) bizonyára az akkor szokásos oktatási formákban vehet majd részt, mint a bv. intézet állandó lakója.

Különös jelentősége lehet a mindennapi élet terén annak, ha az elítéltek van valamilyen bv. intézetben is folytatható hobbija. Ennek gyakorlása, túl azon, hogy leköti az időt, olyan örömforrás, amely megkönnyítheti az alkalmazkodást. A sport- és szabadidős tevékenységek, különösen a szabad levegőn végzett mozgás hozzájárul a testi és szellemi kondíció fenntartásához. Fokozott biztonsági intézkedések esetén is lehetővé kell tenni a zárkában a tévénezést, olvasást, illetve az ott is elvégezhető tornagyakorlatokat.

A vallásgyakorlás lehetőségének kiemelt szerepe lesz az érintett elítélteknél. A megbékélés, az üdvözülésben, a túlvilágban való hit megkönnyítheti az alkalmazkodást, vigaszt nyújthat a mindennapok konfliktusainak elviseléséhez. Ezen a téren elképzelhető, hogy az egyházi szervezetek speciális lelkigondozói programot dolgoznak ki.

Előnyös lehet továbbá, ha több elítélt pszichológus irányításával terápiás csoportfoglalkozásban vesz részt. Ez alkalmas lehet arra is, hogy úgynevezett önsegítő (self-help) csoportok alakuljanak ki.

A kapcsolattartás, a kommunikáció igényének és képességének fenntartása ugyancsak kulcskérdés. Valószínűleg kivédhetetlen lesz az a folyamat, amelynek során az elítélt fokozatosan elveszíti külső

kapcsolatait. Megnő a szerepe annak, hogy ezt a bv. alkalmazottak pótolják. Mindenképpen indokolt, hogy erre ki legyenek képezve. A nevelő egyik fő feladata lesz a folyamatos napi kommunikációs kapcsolat fenntartása az elítélttel. Ennek során a külvilágot elsősorban a civil és az egyházi szervezetek munkatársai képviselik. Szerepük ennél a speciális csoportnál különösen jelentős, ezért nem mellőzhető, hogy előzetes felkészítésben részesüljenek.

Az elhelyezés kérdései

A Btk. módosításával kapcsolatban részletes és alternatív javaslatok készültek az elhelyezés megoldására, illetve költségire, így itt inkább az elhelyezés megszervezésének néhány elvét célszerű megfogalmazni. Az egyéni intimitás biztosítása érdekében indokolt az egyszemélyes elhelyezés. A zárkák úgynevezett lakóegységes elrendezése biztosítja egyrészt az átláthatóságot, másrészt a folyamatos felügyeletet. Kritikus kérdés az elhelyezésnél, hogy a biztonsági előírások betartása mellett milyen módon teremthető meg a kommunikáció. Ez természetesen csak az első időszakra vonatkozik, hi-

szen a rezsimek váltása alapvetően változtathatja a kezdeti bezártságon.

A kialakítandó körletnél lehetővé kell tenni azt, hogy az elítéltek egymással beszélhessenek, esetleg közös foglalkozáson vegyenek részt, de azt is, hogy mindezekről elzárhatók legyenek. A biztonsági kockázatot ezen a körleten elsősorban a túszejtés jelenti. Ez az a körülmény, amit technikával, rácsokkal csak akkor lehet megakadályozni, ha az illetőt ki sem engedjük a zárkából. Ez azonban hosszú éveken keresztül megoldhatatlan, ráadásul kimerítené az embertelen bánásmód fogalmát. Egészen bizonyos, hogy – megfelelő felkészülés mellett – vállalni kell ezt a biztonsági kockázatot.

Kezdetben, amíg a létszám csak néhány fő, a büntetés megkezdésére a meglevő különleges biztonsági körlet alkalmas. Mindenképpen indokolt azonban, hogy egyelőre ott alakítsunk ki külön körletet, ahol az életfogytiglani szabadságvesztés végrehajtásának gyakorlata van. Ez jelenleg a Szegedi Fegyház és Börtön. Tekintettel arra, hogy a létszám az évek során várhatóan emelkedik, a tendenciának megfelelően kell további férőhelyeket – esetleg speciális intézetet – létesíteni.

Garami Lajos

Hátulnézet

Szankciók és végrehajtásuk

Jó évtizeddel ezelőtt még élénk szakmai viták folytak a büntetés-végrehajtási jog önállóságáról. Kétségtelen, hogy a büntetőjogon belüli differenciálódás eredményeként az anyagi jog mellett elkülönült a büntetőeljárás-jog, abban azonban – az elkülönülés folyamatának elismerése mellett – nagyon eltértek a nézetek, önálló jogág vagy jogágazat-e a büntetés-végrehajtási jog.

Az önállósulási folyamatban természetesen a különbségek, a sajátosságok kapják a nagyobb hangsúlyt, pedig ennél fontosabb kérdés, hogy a büntetőjog három összetevője, az anyagi, az eljárási és a végrehajtási jog olyan egységes rendszert alkot, amelynek bármelyik elemét kiemelve az egész rendszer válik működésképtelenné. Könnyen belátható, hogy a legkitűnőbb büntetőkódex is csupán a jogtudomány ékköve lehet, ha hiányoznak az alkalmazását biztosító eljárási szabályok, vagy – megfordítva – egy átgondolt, jól megalkotott eljárási rend sem sokat ér, ha nincs meghatározva, milyen magatartások minősülnek bűncselekménynek, kivel szemben állapítható meg a büntetőjogi felelősség, és emiatt milyen szankciót lehet, illetve kell alkalmazni. Némileg árnyaltabb az összefüggés a rendszer harmadik eleme, a végrehajtási szabályok tekintetében, hiszen a büntetőjog anyagi kódexében pontosan kell definiálni a jogkövetkezményeket, s a meghatározás a szankció jellegének, egyszerű vagy összetett voltának megfelelően akár szükségszerűen tartalmazhat végrehajtási elemeket is. A végrehajtás szabályozása azonban nélkülözhetetlen része a rendszernek. Hiánya – így a szankció végrehajtásának vagy a végrehajtás eshetőségének elmaradása – a kitűzött célokat elérhetetlenné, az egész eljárást és az eredményeként meghozott érdemi döntést, továbbá az alkalmazott szankciót egyaránt hatástalanná, komolytalanná tenné.

A rendszer három nélkülözhetetlenül összetartozó eleme, az anyagi, eljárási és végrehajtási szabályok megléte, sőt az eredményességhez szükséges harmonikus egysége feltételezi és megkívánja a jogalkotás folyamatának egységét, szorosan kapcsolódó kérdésekben pedig – ilyenek különösen a szankciókra és a végrehajtásukra vonatkozó rendelkezések – az egyidejűséget is. Ez még törvényi szinten (a Btk.-ban és a bv.-kódexben) sem mindig valósul meg; a szabályozás második szintjén (miniszteri rendelet) pedig még nagyobb lehet az időbeli, ebből következően pedig akár a lehetőségek átfogóbb, valós értékeléséből eredő tartalmi eltérés. A probléma lényegét jól érzékelteti egy tizenkét évvel ezelőtti Btk.-módosítás, amely a kényszergyógyítás elrendelésének lehetőségét kiterjesztette a bűncselekményüket kábítószer-élvező vagy kábító hatású anyagot fogyasztó életmóddal összefüggésben elkövetőkre. A módosítás hatálybalépéséről külön jogszabálynak kellett volna – nyilvánvalóan a végrehajtási szabályok kihirdetésével együtt – rendelke-

TAPASZTALATCSERE

nie, a szabályozás és a hatálybalépés azonban a mai napig sem történt meg, s aligha kockázatos kijelenteni, hogy változatlan formában erre a jövőben sem kerül sor.

A hasonló, ha nem is a születéskor, csak jóval később elvetélt példákat tovább lehetne sorolni, de csak kettőre kívánok emlékeztetni. A szigorított őrizet bevezetése idején már látni lehetett, hogy alkalmazása és végrehajtása milyen gondokat fog felszínre hozni. Az alkalmazás egy cselekményért két, lényegében azonos tartalmú (a személyi szabadság elvonását jelentő), de más elnevezésű végrehajtandó jogkövetkezmény kiszabása úgy, hogy a szabadságvesztés rendszerint az elkövetett cselekményhez képest aránytalanul hosszú, az őrizet tartama pedig relatíve határozatlan, de legalább további kettő év. A végrehajtás szabályozása érzékeltette leginkább, hogy valójában a közvéleményt befolyásolni kívánó döntésről van szó: kezdetben a fegyházhoz képest is szigorúbb, majd a módosítások eredményeként az őrizetre vonatkozó szabályok hatályon kívül helyezése idején már leginkább a fogházhoz hasonló módon történt a végrehajtása.

Ugyancsak nem kellően átgondolt büntetőjogi intézkedésnek tekinthető az alkoholista kötelező munkaterápiás alkoholelvonó-intézeti kezelése. Közismert, hogy a szenvedélybetegségek eredményes kezelésének előfeltétele a valós (nem az elvonás következtében fellépő, alkohollal megszüntethető betegségérzet miatti) betegségtudat és a gyógyulási szándék kialakítása, amely nagymértékben függ a gyógykezelést végző szakemberek és a beteg közötti kapcsolattól. Az intézeti kezelésre kötelezettek – érthető módon – nem fogadták megértéssel, különösen nem lelkesedéssel, hogy hat hónapnál rövidebb tartamú szabadságvesztés vagy más, enyhébb büntetés helyett legalább egy, a végrehajtott intézet döntésétől függően legfeljebb kettő évet kell a személyes szabadságukban jelentősen korlátozva – ahogy ők átélték, attól megfosztva – az intézetben eltölteniük.

Minden büntetés legjellemzőbb, lényegi tulajdonsága, hogy az elítélt valamilyen jogát véglegesen vagy időlegesen elvonja, illetőleg korlátozza. Egy büntetés rendszerint egy, legfeljebb azonban néhány jogot érint, ilyenek például a vagyonhoz, a lakóhely, tartózkodási hely, foglalkozás szabad megválasztásához, a közügyekben részvételhez való jog. Több szankció együttes alkalmazása esetén is könnyen áttekinthetőek az elítélt jogában bekövetkezett változások. A hatályos Btk.-ban meghatározott jogkövetkezmények közül megkülönböztetett figyelmet érdemel a szabadságvesztés, amely minden más szankciótól eltérően rendkívül összetett, több jogot és több jog gyakorolhatóságát érintő büntetés, noha ma már általánosnak tekinthető felfogás szerint a személyi szabadság elvonása adja a tartalmát és a végrehajtását, a börtönkörülményeket úgy kell kialakítani, hogy az elítélt emberi méltósága, alapvető emberi és általában a büntetéssel össze nem függő jogai ne csorbuljanak. Az Európa Tanács miniszteri bizottsága r. (87) 3. számú, 1987. február 12-én elfogadott ajánlása azt is kimondja, hogy „A bebörtönzés a szabadságmegvonásból adódóan önmagában büntetés. A fogva tartás körülményei és a büntetőrendszabályok ne súlyosbítsák a már meglévő szenvedést, kivéve, ha azt az elkülönítés vagy a fegyelem fenntartása szükségessé teszi.”

Ha a szabadságvesztés-büntetéssel kapcsolatos gondokat vizsgáljuk, főként a hivatkozott ajánlással ellentétes, rendkívül merev háromfokozatú hazai rendszert, kiszabásának az alternatív szankciók szűkös voltával sem indokolható gyakoriságát és az e büntetéssel összefüggő fontosabb járulékos kérdéseket (mint például a tartam, a feltételes szabadság kérdését) érdemes áttekinteni. Nem titkolom, a végrehajtó szervezetben eltöltött

három évtized kissé elfogulttá tesz, ebből ered a szokatlan nézőpontot kifejező cím. Nézzük sorjában. Kezdjük a háromfokozatú végrehajtási rendszerrel, amely többszöri változtatásával együtt is a Csemegi-kódex hagyatéka, hiszen a szabadságvesztésre ítélt bűnelkövetők kategorizálása (a bűncselekmény jellege, súlya, a büntetés mértéke, az elkövető előélete, jogi szempontból jelentőséggel bíró személyes tulajdonságai és egyéb ismérvek szerint) az első magyar büntetőtörvénykönyvben jelenik meg. Az alapgondolat – a büntetés árnyalt, egyéniesített végrehajtása – egy szankció többszörözése, ilyen módon mintegy a szűkös büntetési rendszer kiszélesítése irányában változott. Ezt a törekvést érzékelteti a hatályos Btk.-nak az 1987. évi III. törvény 3. §-ával megállapított 45. §-ának (2) bekezdése, amely szerint „*Ha a bíróság szabadságvesztést alkalmaz, fegyházat, börtönt vagy fogházat szab ki*”.

Milyen érvek sorolhatók fel mellette, s milyen ellentmondás rejlik ebben a konstrukcióban? Az egyik – valós – érv a *differenciálás* (legalábbis az elsődleges ismérvek szerinti differenciálás) igénye, amelyet a Btk. miniszteri indokolása fejt ki. A következő érv már vitatható, nevezetesen, hogy a hagyományos elnevezések részét képezik a jogi köztudatnak, általánosan ismertek mindenki számára, és jól érzékeltetik a büntetés szigorúbb vagy enyhébb voltát. Nos, lehet, hogy a közvélemény számára mindez ilyen egyszerű, a valóságban azonban soha nem sikerült a fokozatok, különösen a börtön és a fogház közléles határvonalat húzni.

A rendszer merevségének oldására 1993-ban, a bv.-kódex módosítása során történt egy – mint kiderült, eléggé ellentmondásos – kísérlet: a *végrehajtási szabályok enyhítése lehetőségének bevezetése*. Közismertek a bebörtönzés, a szabadságtól megfosztás, a külvilágtól való elszigetelés nem kívánt, személyiséget károsító mellékhatásai, ezek elhárítását, mérséklését szolgálta, hogy a börtön- és a fogházfokozatú elítéltek bírói döntés alapján jogot szerezhetnek – egyebek mellett – a végrehajtó intézet rendszeres elhagyására. A cél és az eszköz nem vitathatóan helyes, ezt a megállapítást a nemzetközi (és tegyük hozzá, összességében a hazai) tapasztalatok is alátámasztják. Miért ellentmondásos ez a konstrukció? Nos, mindenekelőtt azért, mert a törvény a büntetés tartamától függetlenül igen kevés idő elteltében határozta meg az elérics feltételét, ugyanakkor a bv. bíróra bízta a döntést. Törvényi követelmények hiányában a bv. bírók igyekeztek az egységes gyakorlathoz szükséges szempontrendszert kialakítani és érvényesíteni, jóllehet, feladatuk nem jogalkotás, hanem jogalkalmazás. A túl könnyű elérhetőség, az elítélttel szembeni követelménytámasztás hiánya tehát hamar felszínre került, miként az is: nem jó, ha a szerzett jogok azonnal teljes mértékben gyakorolhatók, mivel hiányzik az elítélteket ösztönző *fokozatosság*. Ez utóbbi problémát miniszteri rendelet igyekezett feloldani úgy, hogy nyomban ellentétbe került a törvénnyel, mivel az elítélt jogát az intézet havi egy alkalommal történő elhagyására korlátozta, s az intézet döntésétől tette függővé a további – legfeljebb havonta összesen négyszeri – eltávozást, míg ugyanerről a törvény az elítélt jogaként rendelkezett. Mindezeket túl a végrehajtási szabályok börtönben és fogházban egységesen történő enyhítése azt is eredményezte, hogy a börtönbüntetésüket az általánosnál enyhébb szabályok szerint töltő elítéltek azonnal érzékelhetően kedvezőbb életkörülmények közé kerültek, mint a fogházfokozatú elítéltek.

Az érvek és ellentmondások sorában megemlítendő a *feltételes szabadság*, pontosabban a feltételes szabadságra bocsátáshoz kötelezően betöltendő minimális hányadnak a

végrehajtási fokozathoz kapcsolása. Kétségtelen, hogy határozott tartamú büntetés kiszabása esetén a fokozattal együtt ennek a meghatározása is megtörténik, a döntés tehát ropant egyszerű, a bíróságnak csupán azt kell vizsgálnia a törvény szabta keretek között, eltérjen-e az általános szabálytól. Mindenki számára érthető megoldás, még az sem jelent gondot, ha a végrehajtás során a bv. intézet kezdeményezésére a bíróság megváltoztatja a végrehajtási fokozatot, hiszen az új fokozatra vonatkozó szabályokat kell csupán alkalmazni. Az ellentmondás abban rejlik, hogy fokozatváltoztatás hiányában az ítélező bíróságnak a végrehajtás módjára vonatkozó rendelkezése a büntetés megkezdésétől a szabadulásig érvényes. Aligha szükséges részletesen indokolni, mennyire nem mindegy, hol tart egy elítélt a hosszú, többéves büntetése letöltésében: mondjuk, egy év telt el és kilenc van hátra, vagy fordítva. Másképp jelentkezik az érdekeltsége, amikor a szabadulása még „látótávolságon kívül” van, vagy már elérhető közelségben, ennek megfelelően lényegesen kevesebb biztonsági, a jogait, azok gyakorlását, relatív – intézeten belüli – szabadságát korlátozó intézkedés szükséges a rend fenntartásához.

A börtön- és fegyházfokozatú elítélteknél a végrehajtási szabályok enyhítése szinte teljesen egybemossa a végrehajtási körülményeket, míg a fegyházfokozatú elítéltek – fokozatváltoztatás nélkül – csupán a büntetés végrehajtásának legutolsó periódusában kerülhetnek átmeneti csoportba, ez eredményezhet érzékelhető változást az életükben. A fokozat megváltoztatásának kezdeményezésére kizárólag a végrehajtó intézet jogosult, ezért az érdemesség mellett bizony némi szerencsére is szüksége van az elítéltnak: legyen, aki felfigyel rá, és elindítja az eljárást. Az intézet pedig elég ritkán kezdeményez, mert javaslata az életkörülmények változásán túl – ami enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása esetén, mint jeleztem, már alig érzékelhető – automatikusan kiterjed a büntetés kötelezően letöltendő minimális tartamának megváltoztatására is. Egy lehetséges megoldás szinte önmagát kínálja: az ítélező bíróság külön, érdemben döntően minden esetben a feltételes szabadság tartamáról – akár a jelenlegi, a fokozat meghatározására, továbbá a lehetséges eltérésre vonatkozó törvényi követelmények alapján –, a végrehajtás során pedig ugyancsak elkülöníthető és önállóan is megváltoztatható a végrehajtás módja (a többfokozatú rendszer megtartása esetén) éppúgy, mint a feltételes szabadságra bocsáthatóság ideje.

A feltételes szabadsággal kapcsolatban azt is érdemes végiggondolni, mennyire lehet objektíven megítélni, tényleg valószínűsíthető-e, hogy a büntetés további szabadságelvonás nélkül is elérte a célját. Másként megközelítve a kérdést: tartható-e az a felfogás, hogy a bíróságnak mintegy jósolnia kell, ennek alapján nyújt kedvezményt, vagy elismerhető-e az elítéltnak a szabadsághoz való – visszaszerzésében és megtartásában egyaránt feltételekhez kötött – joga. Ebben az esetben ugyanis a feltételes szabadságra bocsátást megelőzően elegendő a törvényben meghatározandó feltételek meglétét vizsgálni. Az eljárás és a döntés leegyszerűsödik, első fokon arra a szintre helyezhető, ahol a legtöbb információ áll közvetlenül rendelkezésre. A büntetés-végrehajtási bíró mentesül egy sor formális döntéstől (nem állítom, hogy mindegyik az, csupán a mennyisége jelentős) és az ezzel összefüggő feladatoktól, ugyanakkor másodfokú eljárásban a problematikus, vitás esetekben igen körültekintő és alapos döntést hozhat. A törvényesség garanciáját az *ügyési kontroll* (minden intézeti döntés kötelező megküldése), az *ügyész óvási*, az *elítélt* (és jogi képviselője) *fellebbezési joga* jelenthetné. Felvethető egy ilyen jogi konstrukció ese-

tén, hogy a végrehajtó szervezet a bíróság hatáskörébe tartozó kérdésbe avatkozik. Aligha, hiszen az ítélező bíróság döntéséhez kötve van, az ítéletben meghatározott kötelezően letöltendő időtől nem térhet el.

A szabadságvesztés-büntetés kiszabásának gyakorisága meghaladja a szükséges mértéket. Oka gyakran a személyre szólóan ténylegesen alkalmazható alternatívák hiánya, sok esetben azonban csupán az általános megelőzést célozza, erősen megkérdőjelezhető eredményességgel. Mi más érv szólhat mellette, ha például gondatlanságból okozott súlyos, több ember halálával járó közlekedési vagy más baleset miatt kell kiszabni? Az elkövető számára magatartása következményének a tudata, továbbá a büntetőeljárás kellemtelenségei bizonyára egy életre szóló tanulságul szolgálnak, amit a büntetés és végrehajtása már alig, vagy egyáltalán nem képes erősíteni. Azt az illúziót is el kell vetni, hogy a büntetéssel fenyegetés és a szigorú büntetések alkalmazása jelentős hatással lenne az egyre romló közlekedési morálra. A megoldást főként más – nem büntetőjogi – eszközök alkalmazásában kell keresni.

A szabadságvesztés, különösen annak tartama „leértékelődésében”, a büntetések idejének növelésében megnyilvánuló szigorításban a jog szerepének, lehetőségeinek korlátozott volta is kifejeződik. Szinte lehetetlen megállapítani, van-e akár csekély mértékű tényleges visszatartó hatása a szigorúbb ítékezésnek, az azonban kétségtelen, hogy ideig-óráig tömegigényt, az igazságszolgáltatással kapcsolatos széles körű várakozást elégít ki, amely azonban – mindig magasabb szinten – újrakeletkezik. A folyamat olyan érzést is kiválthat, mintha a fel nem derített bűncselekmények elkövetőinek járó büntetésen azoknak kellene osztozniuk, akiket sikerült bíróság elé állítani. A spirál csupán a jog eszközeivel nem kezelhető, sőt alig befolyásolható. Felmerülhet a kérdés: meghatározható-e ésszerű felső határ. Az élet vége, mint a kiszabott büntetés végpontja, a társadalom védelme szempontjából valóban biztonságosnak tűnik, azonban azt is látni kell, hogy valójában az elítélt (emberi) élethez való jogát vonja el véglegesen, amelynek a helyébe a létezéshez való kilátástalan jog kerül.

Az életfogytig tartó szabadságvesztés kötelezően letöltendő minimális idejének a bírói mérlegelésen alapuló meghatározása sem tekinthető az általános megelőzést legjobban szolgáló eszköznek. A laikusok számára ugyanis kevéssé érzékelteti, mi a különbség két, eltérő visszhangot kiváltott ügyben hozott azonosnak tűnő ítélet között. Bár a kontinentális felfogástól, hagyományoktól idegen, e tekintetben még az irreálisan magas, de meghatározott tartamú büntetések kiszabása is kifejezőbb lehetne, mert azt bárki könnyedén meg tudja ítélni, hogy például 82 év több mint a 30. Természetesen ilyen hosszú időre – az elérhető legmagasabb emberi életkorra is figyelemmel – értelmetlen volna bárkit elítélni, ha a büntetéshez nem kapcsolódik egy olyan rugalmas, de jól meghatározott, könnyen áttekinthető végrehajtási rendszer, amely mindenki számára arányosan biztosítja a szabadság feltételekhez között visszaszerzésének lehetőségét is.

Hatályos büntető jogszabályaink a megalkotásuk óta többször változtak, és további változásokra szorulnak. A közeli jövő feladataihoz tartozik a rendszer elemeinek, ezen belül a szankciókra és a végrehajtásokra vonatkozó szabályoknak az összehangolása, a meglevő ellentmondások feloldása, hosszabb távon pedig az összhang megőrzése is.

Rendszeresség

A hivatásos pártfogók utógondozói tevékenysége

Az utógondozás története egyidős a börtönök megjelenésével. A szabadságvesztés-büntetés mai formájának kialakulása felébresztette a karitatív érzelmű emberek érdeklődését, segíteni akarását a szabaduló emberekkel kapcsolatban. A segítség eleinte segélyezésre korlátozódott.

Nem véletlen, hogy az első, már szervezetbe tömörült karitatív csoport is a Rabsegélyező Egylet nevet viselte. Az első egylet 1866-ban alakult, majd közel negyvenéves munkálkodás után olyan szervezetté vált, amely a szabaduló elítéltek gondozásában már nemcsak a pénzbeli segílyt tartotta fontosnak. Célrendszere gazdagabb, a segélyezés mellett a munkába álláshoz, elhelyezkedéséhez is segítséget akart nyújtani, és nevében is kerülni akarta a rab elnevezést a társadalom minősítő reakcióinak elkerülése érdekében. Ekkor jelent meg először, *Angyal Pál* javaslatára, szakmai körökben a pártfogó elnevezés. Az új egyesületek a patronázs nevet vették fel. Patronázsegyesületek minden nagyobb városban alakultak, közel hasonló célokkal.

Az első világháborúig töretlen volt fejlődésük. Országos konferenciákat tartottak, évkönyveket adtak ki, magas méltóságú személyek támogatását nyerték meg ügyüknek. Az első világháború után az elítéltek gondozását, megsegítését már kevesen vállalták, az egyesületek felbomlottak.

A patronázsegyesületek feladatuknak tartották a pénzbeli segítségadás mellett az elhelyezkedésben, munkaszerzésben

való segítséget, egyéni gondozást, erkölcsnemesítő beszélgetéseket a rászoruló elítéltekkel. A tevékenységet ingyenesen végezték, a segélyezés költségeit a kormány vállalta magára.

A második világháború után a már ismert okok miatt (a szocializmustól idegen a bűn és a bűnözés) nem folyt utógondozás sem. Csak az 1960-as években kezdtek központilag kezelni a szabaduló elítéltek gondjait, és szervezték meg életvitelük ellenőrzését. Két állami szervezetre bízta a feladatok megoldását. A rendőrség feladata lett az elítéltek ellenőrzése, a tanácsok pedig az utógondozás keretében a segélyezés és a munkába helyezés megoldását kapták feladatul. Egy éven keresztül kellett nyomon követni a szabaduló elítéltek sorsát, megadni azt a segítséget, amelyre lehetőség volt.

Az 1970-es években felnőtt egy fiatal kriminológuskör, amely már fontosnak tartotta olyan intézmény kiépítését, amely egységesen kezeli az utógondozással kapcsolatos feladatokat. A politikai légkör megváltozása, a bűncselekmények és az elkövetők számának növekedése tette fogékonná az akkori kormányt e feladatra. Az 1975. évi 20. törvényerejű rendelet először az utógondozás intézményét hoz-

ta létre, majd megalakult az a szervezet, amelynek feladata az utógondozás végrehajtása lett. Ezt a szervezetet nevezték el pártfogói felügyeletnek. A pártfogói felügyelet végrehajtását és az elítéltek utógondozását részletesen szabályozza a 7/1979. (VI. 29.) IM-rendelet.

A hivatásos pártfogók látják el az utógondozással járó feladatokat, a pártfogói felügyeletet, és ellenőrzik a javító-nevelő munkát. A javító-nevelő munka időközben megszűnt, helyette a közérdekű munkával kapcsolatos feladatkör, és 1999. március elsejétől a vádhalasztás eljárásában való részvétel jelenik meg feladatként a pártfogók számára.

Az utógondozás a pártfogó részfeladata. A pártfogót megkeresheti a büntetés-végrehajtási intézet vagy a szabadulás előtt álló elítélt, hogy segítséget kérjen bizonyos problémái kezelésében.

Az utógondozás törvényben szabályozott célja az, hogy a szabadságvesztésből szabadulónak segítséget nyújtson a társadalomba visszailleszkedéshez, valamint az ehhez szükséges szociális feltételek megteremtésében.

Ennek érdekében, az elítélt vagy a büntetés-végrehajtási intézet kérésére, segíteni kell a munkahelykeresésben, az elhelyezkedésben, a lakhatási lehetőség biztosításában, az oktatási programban való részvétel lehetőségének megteremtésében, az egészségügyi ellátás elérésében.

Az utógondozás nem tartalmaz büntetőelemeket, csak segít.

A benne való részvétel nem kötelező, az elítélt tehát valószínűleg akkor fordul az intézményhez, ha úgy látja, hogy számára meg tudja adni a megfelelő segítséget. Akkor lép ki a folyamatból, amikor akar, amikor úgy gondolja, megkapta már azt, amire szüksége volt. Ilyen előnyös ajánlatok mellett megnőtt a jogintézmény

iránti érdeklődés. *Onozóné dr. Wenner Margit* 8219 elítéltről számolt be, akik 1979 és 1984 között országosan keresték fel személyesen vagy levél útján a bíróságokon a hivatásos pártfogókat valamilyen segítségért. A budapesti utógondozói anyagot vizsgálva is hasonlókat tapasztalhatunk. 1986-ban 218 személy, 1987-ben 323, 1988-ban 176, 1989-ben 90 elítélt kereste fel, többségben levél útján, szabadulása előtt a büntetés-végrehajtási intézetekből a pártfogókat. Érdekes módon azonban ez a kezdeti lelkesedés fokozatosan csökkent. 1990-ben már csak 55-en, 1991-ben 36-an, 1992-ben 22-en, 1993-ban 13-an, 1994-ben 56-an fordultak a pártfogókhoz segítségért.

Fokozatosan csökkent a segély iránti kérelem is. 1997-ben a pártfogó utógondozói tevékenysége már csak segélyosztásra korlátozódott a szabadulók körében. Később ismét emelkedett a segítséget kérők száma, és a megoldást sürgető személyes problémák is egyre színesebbé, sokrétűbbé váltak. 1995-ben 43-an, 1996-ban 34-en, 1997-ben 96-an, 1998-ban 94-en keresték fel a pártfogókat szabadulás után.

Véleményem szerint ennek a jelenségnek többféle oka is van. Az első az, hogy az intézmény büntetőpolitikai helyzete kérdéses. Egy olyan szervezet, amely csak szociális feladatok ellátására hivatott, miért tartozik a büntetőpolitika területére? Elegendő-e az, hogy a végrehajtó szervezet, a pártfogói felügyelet, illetve részben a végrehajtás terepe, tehát büntetés-végrehajtási intézet a büntetőhatalom része? Joggal beszélhetünk-e ebben az esetben utógondozásról, mint önálló büntetés-végrehajtási jogi intézményről, különösen akkor, ha a szociális feladatok, vagyis a kriminális életvitelhez kötött, abból kiléptető, megoldást kereső szociális

tevékenység megoldását segítő saját szociális infrastruktúrával nem is rendelkeznek? Nincs az intézménynek saját működetésű szállója, nem rendelkezik rehabilitációs célzatú munkalehetőségekkel, nincs saját szociálismunkás-gárdája, amellyel a nehezebb, problematikusabb elítéltek folyamatos figyelemmel kísérése, gondozása, az aktuális személyi vagy családi problémák megoldása, a naprakész segítség természetes lenne.

A második ok az, hogy az utógondozói munka eredményes végrehajtását akadályozza a pártfogói felügyelet szervezeti megjelenítése. Az igazságügy rendszerében a pártfogói felügyelet a bírósághoz tartozik. A bíróság munkájának természeté miatt sem tudja segíteni a pártfogói felügyelet szociális munkáját, bizonyos típusú szociális munkát eleve lehetetlen végrehajtani a bíróság épületében, például a természetbeni segítségadást. A szervezeti elhelyezkedés a szociális munka végrehajtását nehezíti, a professzionális szakmai munka végzéséhez szükséges szakmai továbbképzések rendszeresen elmaradnak. A szociális munka végrehajtásához szükséges ismeretek megszerzésében, a munka végrehajtásában a pártfogók magukra maradtak, ami azért tekinthető veszélyesnek, mert az 1975. évi 20. törvényerejű rendeletben foglaltak szerint a pártfogónak szociális munkát is kell végeznie. Jogszabályi kötelezettségeiket ezen okok miatt nem tudják teljesíteni.

A harmadik ok véleményem szerint az, hogy az elítéltek a pártfogókban a felügyelőt látják, az utógondozást végző pártfogónál a büntetőszerepet tekintik elsődlegesnek. Ennek megértéséhez egy kis kitérőt kell tennünk.

A pártfogói felügyelet nem önálló jogintézmény. A bíróság által elrendelt, önállóan nem alkalmazható intézkedési

forma. De szerepköre gazdagabb, mint az utógondozói munka, hiszen a segítő funkciók mellett hatósági, szankcionáló szereppel is bír. A magatartási szabályokat súlyosan megszegő, a pártfogói felügyelettel tudatosan szembehelyezkedő elítélteknél jogszabályban megfogalmazott kötelessége a hivatásos pártfogónak az ügyészséget tájékoztatni a történetekről. A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásával kapcsolatos végső döntést nem a pártfogó hozza meg, hanem az első fokon eljáró bíróság vagy a büntetés-végrehajtási bíró. A pártfogó által gyakorolható hatósági szerepkör használatának jogi garanciákkal való körbeástaása éppen azt célozza meg, hogy indokolatlanul senki ne kerüljön vissza a szabadságvesztés-büntetést végrehajtó intézetbe, alapvető emberi jogától, a szabadságtól senkit se lehessen megfosztani.

Éppen ezért ez a tévedés tekinthető legkönnyebben korrigálhatónak. Legalábbis ezt bizonyítják az adatok. 1995-ben már 67-en, 1996-ban 78-an, 1998-ban 94-en keresték fel szabadulásuk után a pártfogókat, és ezek a számok nem tartalmazzák a szabadulás előtt, a börtönön belül végzett utógondozói munkát. A rendszerváltozás után évekig hangoztatták az elítéltek, a büntetés-végrehajtási szakemberek, később már a bírók is, hogy a pártfogói felügyelet kiürült, eszköztelen segítségre alkalmatlan intézmény. A professzionális szintű szociális segítségre jelenleg alkalmatlan a hivatásos pártfogói intézmény, de ha tevékenysége eltolódik a szociális szervezői munka irányába, és ebben a munkakörben tevékenykedik a hivatásos pártfogó, akkor jelentős sikereket érhet el ezen a területen is. A rendszerváltozás óta komoly szakmai tudással rendelkező egyházi és civil karitatív szervezetek végzik a szociális szférában az ál-

lam által nehezen megoldható, drága, költséges szakterületek ellátását. Méghozzá olcsón és szakszerűen. A pártfogói szolgálat jelenleg ezen szervezetek szolgáltatásainak igénybevételével nagyon sok esetben tud hatékony segítséget nyújtani az elítélteknek. A szervezet arra kényszerült, és úgy látszik, ez jó megoldás, hogy az elítéltek problémáinak kezeléséhez igénybe vegye az adott feladatkörre szakosodott civil szervezetek segítségét.

Ha nem is túl látványosan, de ismét megnőtt az elítéltek érdeklődése a pártfogói szervezet iránt. Célszerű megkülönböztetnünk az utógondozás két formáját. A szabadságvesztés-büntetést végrehajtó intézeten belül megkezdett, a szabadulás előtt álló elítéltek körében végzett utógondozói munka, amelynek színtere a büntetés-végrehajtási intézet, illetve a szabadulás utáni utógondozói munka, amelynek színtere viszont a bíróság.

Mit jelent a szabadulás előtti és a szabadulást követő utógondozás? Miben tér el a két gondozási forma egymástól?

A szabadulás előtti utógondozói tevékenység a szabadulás előtt egy, három vagy hat hónappal indul, amikor már a leendő szabaduló számára is időszerű a családi kapcsolatok rendezése, az elhelyezkedés, a lakhatás. Ekkor még van idő arra, hogy a pártfogó ezen problémáknak utánajárjon, és ahol tud, segítséget nyújtson. Ekkor tudja értesíteni, megkeresni azokat a szervezeteket, amelyek szolgáltatásai megkönnyítik a társadalomba való beilleszkedést, továbbá segítyt ad a szabadulás után, segítyt kér az önkormányzattól a szabadulás időpontjára. A pártfogó bekerhet iratokat, megkeresheti a családot a szabadulás utáni befogadás érdekében, megkezdheti az ügyintéztést a szükséges gyógykezelések biztosításához.

A szabadulás előtti utógondozás sikerének legfőbb eleme a *rendszeresség*. A pártfogónak rendszeresen, előre megadott, illetve a bv. intézettel egyeztetett időben fogadóórát kell tartania az elítélteknek. A rendszeresség alapfeltétel az elítélt bizalmának megszerzéséhez. Jól tudják ezt a karitatív szervezetek képviselői is, akik rendszeres időközönként, megbízható gyakorisággal megjelennek a büntetés-végrehajtási intézetekben.

A pártfogói felügyelet és a büntetés-végrehajtási intézetek együttműködésében jelen levő rendszeresség lehet tehát az oka annak, hogy az utóbbi időben a budapesti adatok szerint megnőtt az utógondozói munkát igénylők száma. De nemcsak a szabadulás előtt álló elítéltek körében, hanem a már szabadultak esetében is. Egyre több problémával kezdik ismét felkeresni a szabadulók a pártfogókat, és egyre nagyobb számban. A kérések középpontjában még mindig, mint korábban említettem, a segélyezés áll. Többféle kérés inkább a szabadulás előtt állók körében figyelhető meg.

Az elítéltek bizalmát a pártfogói felügyelet az utógondozói munka révén lassan visszaszerzi, a kérdés csak az, hogy tudja-e a pártfogói felügyelet olyan ütemben fejleszteni szakmai tudását, bővíteni kapcsolatrendszerét az állami vagy a civil szférával, amilyen ütemet az elítéltek érdekében az élet diktál. Képes lesz-e a szervezet az újonnan felébredt érdeklődésnek megfelelni, és azt fenn is tartani. A válaszom egyértelmű: képes lesz, ha a tevékenység rendszeressége fennmarad, és ha az folyamatos tudásbővítéssel, szakmai bázisok kiépítésével jár együtt. Itt elsősorban egyházi vagy civil karitatív szervezetekre gondolok, amelyek még soha nem tagadták meg az együttműködést a pártfogói szervezetektől.

TAPASZTALATCSERE

A szabadulás után az elítélt dönti el, hogy mely szervezethez fordul segítségért. Ehhez ismeretekre, tudásra van szüksége arról, hogy melyik szervezet milyen feltételek mellett, mennyi ideig nyújt használható szolgáltatást. A szabadulás utáni utógondozás főképp a hajléktalannak, a felbomló családi háttérűek, a vágyontalanok és jövedelemnélküliek esetében tenne szükségessé olyan infrastruktúrát, amellyel a pártfogói felügyelet ma egyáltalán nem rendelkezik. Nincs szállója, ahol az akutan nehéz helyzetbe kerülő elítéltek átmeneti időre szállást kaphatnának, nem tud étkezést biztosítani, ingyenes ruhaosztást, nem tud szociális feladatokot ellátni. Ezért indokoltnak tartom, ha ezt a területet meghagynánk tisztán szociális profilú szervezetnek, legalábbis átmenetileg, amíg a pártfogói szervezet saját infrastruktúrája ki nem épül. A hosszú szabadságvesztés-büntetésből szabadulók pedig feltétlenül pártfogói felügyelet alá helyezném, az elítélt és a társadalom érdekében.

A büntetés-végrehajtási intézetekre is többletmunka hárul az utógondozói munka új stílusa miatt. Meg kell ismerniük a nevelőknek is a pártfogói felügyelet utógondozói munkáját, nekik is meg kell ta-

nulniuk elkülöníteni a pártfogói felügyeletet az utógondozástól. Tudniuk kell az elítéltek szabadulás utáni helyzetéről. Folyamatosan figyelemmel kell kísérniük az elítéltek szabadulás utáni várható helyzetét, ahhoz, hogy tudják, az elítéltek közül ki szorul pártfogói segítségre, kinek javasolják ezért a pártfogó megkeresését.

A büntetés-végrehajtási intézetben jelen vannak más civil szervezetek is, illetve egyházi karitatív szervezetek. A mi munkánk jelentősen eltér az egyházakétól. Lelki gondozást nem végezhetünk, nem kerülhetünk érzelmi kapcsolatba az elítéltekkel. Nem foglalkozunk olyan elítélttel, aki a közeljövőben nem szabadul. A szabadulás után felmerülő beilleszkedési nehézségekre nem tudunk olyan sokrétűen válaszolni, mint ők. Emberszeretűk, önfeláldozásuk csodálatra, eredményeik irigylésre méltók.

Fontos azonban, hogy soha nem egymás ellen, hanem egymás mellett tevékenykedünk a büntetés-végrehajtási intézetekben. A jövő útja pedig az lehet, hogy együtt dolgozunk. Ennek legfőbb haszonélvezője az elítéltek mellett a társadalom lenne.

Illés Tiborné

Nemzetközi kapcsolatok

1999. március 17. és 24. között *Endrődi László* vezetésével 5 fős delegáció tett látogatást több angol bv. intézetnél a garth-i börtön parancsnokának meghívására.

1999. március 17. és 21. között *Zoltánné Gelencsér Zsuzsa* vezetésével 5 fős delegáció vett részt a CEBIT 1999 informatikai szakkiállításon Hannoverben.

1999. május 30. és június 6. között *dr. Boros János* vezetésével 12 fős delegáció járt Hollandiában, a holland–magyar együttműködés előkészítése céljából. Ugyanezen időszakban a 20 fős magyar bévés labdarúgó-válogatott a hollandiai Vughtban nemzetközi labdarúgótornán vett részt, és 3. helyezést ért el.

1999. május 31. és június 4. között *Radnai József* vezetésével 3 fős delegáció utazott Szlovákiába az Új börtönépítészeti megoldások, régi börtönök felújítása címmel rendezett szakmai tapasztalatcserére.

1999. június 14. és 18. között *Sövény Zoltán* vezetésével 4 fős delegáció utazott Lengyelországba szakmai tapasztalatcserére a lengyel bv. kaliszi oktatási és továbbképzési központjába.

1999. június 14. és 18. között *Dögei Sándor* és *Kebelei Zsolt* Szlovákiában szakmai tapasztalatcsere-úton vett részt.

1999. június 14. és 18. között *Csiszérné Koncz Klára* 3 fős delegációval szakmai tapasztalatcserén vett részt Romániában, ahol a fogvatartottak munkáltatását tanulmányozták.

1999. június 21. és 25. között *Matyi László* és *Orehovszky Zoltán* Szlovákiában tartózkodott szakmai tapasztalatcsere-úton, ahol a különleges biztonságú körleten elhelyezett fogvatartottakkal való bánásmód szlovákiai gyakorlatával ismerkedtek meg.

1999. június 21. és 25. között *dr. Kapeller Magdolna* vezetésével 3 fős delegáció utazott Szlovákiába szakmai tapasztalatcserére a személyi állomány ellátásával és rehabilitációjával kapcsolatban.

1999. június 21. és 25. között *Garami Lajos* vezetésével 3 fős delegáció tett látogatást néhány román bv. intézetben a két ország közötti szakmai tapasztalatcsere-egyezmény keretében.

RÖVIDEN

1999. június 21. és 29. között *Csere László* vezetésével 5 tagú delegáció utazott Kanadába, a kanadai büntetés-végrehajtás országos parancsnoka általános helyettesének meghívására a fogvatartottak munkáltatásának tanulmányozása céljából.

Jan Synowiec, a lengyel büntetés-végrehajtás informatikai főosztályának vezetője 1999. május 10. és 14. között 4 fős delegáció élén látogatást tett az informatikai igazgatóságon és néhány bv. intézetnél.

William Rentzmann, a dán bv. országos parancsnoka a dán–magyar együttműködés keretében 12 fős delegáció élén 1999. május 25. és 28. között látogatást tett az országos parancsnokságon és több bv. intézetnél.

A bajor–magyar együttműködés keretében *Hartmut Koppenhöffer*, a bajor büntetés-végrehajtás országos parancsnoka bemutatkozó látogatáson Magyarországon járt 1999. május 26. és 28. között, és megtekintette a magyar bv. néhány intézményét.

Zdzislaw Bakowski, a lengyel büntetés-végrehajtás nyilvántartási főosztályának vezetője 3 munkatársával együtt 1999. június 7-től 11-ig szakmai tapasztalatcserét folytatott néhány bv. intézetnél.

Han Van Leek és *Henk Beukers*, a holland Reclassering Nederland pártfogói szövetség képviselőit 1999. június 16. és 19. között látogatást tett néhány bv. intézetben.

Bernhard Wydra, a straubingi bv. oktatási központ vezetője 4 fős delegáció élén 1999. június 23. és 25. között látogatást tett a bv. oktatási központjában, valamint két intézetben.

Túlélők Pálhalmán

1999. június 11-én immáron második alkalommal került sor Pálhalmán a helyi sportegyesület és a civil gárda szervezésében arra a túlélőversenyre, amelyen a 17 induló csapat között voltak katonák, rendőrök, pénzügyőrök, civilek és büntetés-végrehajtási dolgozók. A szervezők kemény megmérettetést szántak az indulóknak, akiknek a 110 kilométeres távon 48 órán belül nehezebbnél nehezebb feladatokat kellett leküzdeniük.

Az első „laza” 40 kilométeres kis körön csak az ellenőrzőpontok megtalálása jelenthetett akadályt. A résztvevők igencsak nekiveselkedtek, gyorsan fogytak talpuk alatt a kilométerek. A táv felénél már kezdett szorítani a cipő, a nap egyre melegebben süttött, nehezült a hátizsák. A kör végére már kidőltek az első kiesők. Másfél, kétórás pihenő után a bátrabbak nekivágtak a második szakasznak, ami első ránézésre sem tűnt leányálmoknak. A tűző napsütésben még jó néhány kilométert kellett megtenniük, mire elértek az első feladathoz. Itt rönkfákat kellett cipelni, emelkedővel nehezített terepen. Voltak, akik nem jutottak el a helyszínre, mert erejük fogytán a verseny feladására kényszerültek, mások eltévedtek, és csak néhány órással később érkeztek meg.

Túljutva az akadályon, szinte mindenki pihenővel töltötte az éjszakát, hogy reggel felfrissülten keljen át a rácalmási szigetvilágon. Szigetről szigetre haladtak, úsztak,

RÖVIDEN

tutajt építettek, hogy később ismét szilárd talajt érezhessenek a talpuk alatt. Közben az eső is eleredt, így alulról, valamint felülről kapták a fiúk a vizet. Az eső nehezítette a ruhák száradását, de legfőképpen a haladást. A vízi átkelést néhány csapat nem tudta megoldani, így már csak kilenc kezdett az épületharchoz. Az ellenség leküzdése után a sebesültek ellátásából kellett vizsgáznuk, ezután a bozótban elrejtőzött ellenfeleiket kellett leküzdeniük. Mindkét csatát festéklövő fegyverekkel vívták, a harcban „elvézettek” büntetőidőt kaptak. Akik nem tévedtek el, elérték a városi Vidámparkba, ahol a gyermekvasutat kellett körbetolniuk 80-100 méter hosszan. Többen már túljutottak a holtponton, így érkeztek a várost megkerülve a lőtérre, ahol a fegyverek szét- és összeszerelését követően szituációs lőgyakorlat következett. A vértlen alakot szerencsére senki sem lőtte le, de itt is sikerült néhány csapatnak büntetőidőt összeszednie. Ezt követően már csak egyetlen feladat volt hátra, Nagyvenyimen lőszeresládákat kellett cipelniük, hogy végre nekivághassanak a célhoz vezető utolsó szakasznak.

Este negyed kilenckor, szinte kézen fogva, a nézők tapsától kísérvé ért célba a két együttes, az Extrém Szabadidősport második és első csapata. Ez lett egyben a végső sorrend. Két órával később érkezett meg a Pénzügyőr Sportegyesület gárdája, majd a Pénz- és Vámügyőrség többi csapata, a hozzájuk csatlakozó sátoraljúj helyi versenyzőkkel. Jöttek a többiek is. Az állampusztaiak, akiknél az egyik versenyző rendkívüli kitartásról tett tanúbizonyságot, hiszen a vízi átkelés közben szögbe lépett, emiatt tetanuszinjekciót kapott, de folytatta a versenyt, sőt az utolsó 30 méteren még futásra is maradt ereje. Még mindig jöttek a beérkezők. Jött Combat, és velük a másik

RÖVIDEN

egyedüli harcos, a pálhalmi csapat tagja. Az utolsó versenyzők negyed négykor értek célba. Ekkor a szervezők megnyugodtak, látván, hogy a fiúk végül is túléltek.

A verseny záróaktusaként a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka, *dr. Bökönyi István* adta át a győztesnek járó díjat. A legjobb büntetés-végrehajtási együttes az Állampisztai Bv. Intézet csapata lett. Az egyénileg távot teljesítő két versenyző jutalmat kapott, miként az összes célba ért csapat is.

Ügyészek napja

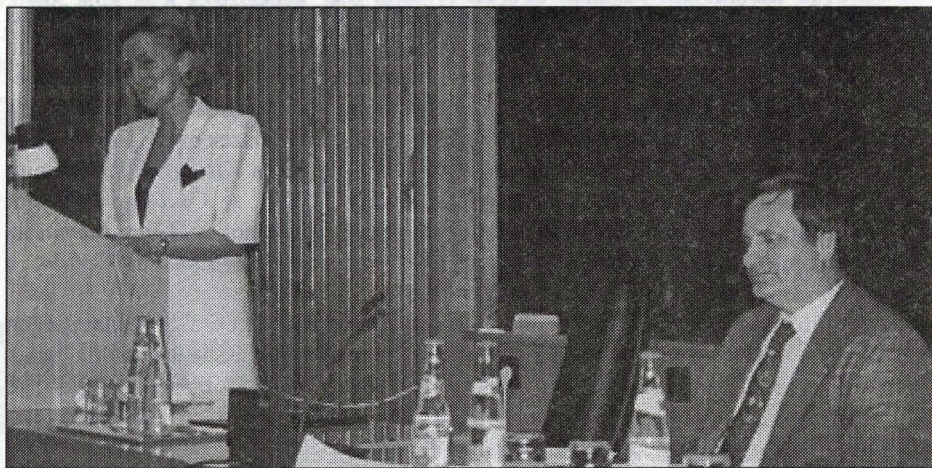
Ma is a gyors és részrehajlásmentes igazságszolgáltatás a cél, akárcsak 1871. június 10-én, a királyi ügyészségről szóló törvénycikk kihirdetésének napján volt – mondta *Györgyi Kálmán* legfőbb ügyész az ügyészek napjának ünnepségén, amelyen megjelent *Dávid Ibolya* igazságügy-miniszter, *Solt Pál*, a Legfelsőbb Bíróság és az Országos Igazságszolgáltatási Tanács elnöke, az Országgyűlés több tisztségviselője, *Kósáné Kovács Magda*, *Gál Zoltán*, *Isépy Tamás*, *Fenyvessy Zoltán* és *Vastagh Pál*, valamint jogi közéletünk számos vezető személyisége, *Gábor László*, az Országos Ügyvédi Kamara főtíkára, *Sárközy Tamás*, a Magyar Jogász Egylet elnöke, *Mezey Barna*, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának dékánhelyettese és *Lomnici Zoltán*, a Legfelsőbb Bíróság főtíkára.

A legfőbb ügyész a most kilencedik alkalommal megrendezett szakmai ünnepségen először a múlt század kiemelkedő jogtudós ügyészeinek munkásságát méltatta, majd idézte érveiket a kormányzattól független ügyészség gondolatáról. *Györgyi Kálmán* kijelentette, előreláthatólag az ügyészség a jelenlegi közjogi státusban végzi majd feladatait. A tanácskozáson *Lévai Ilona*, a Legfőbb Ügyészség főosztályvezetője tartott előadást arról, hogy a szervezett bűnözés új világrendszere elleni harcban milyen feladatai vannak, illetve lesznek az ügyészeknek.

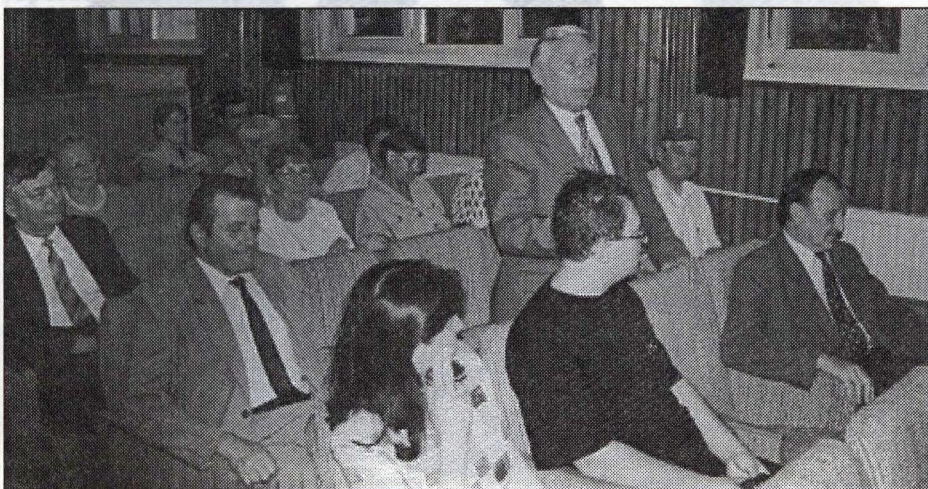
Az ünnepségen tíz ügyész kapta meg a legmagasabb szakmai elismerésnek számító Kozma Sándor-díjat, tíz tisztviseelő az Ügyészségért díjban részesült, kilenc nyugállományba vonuló ügyész, illetve ügyészségi tisztviseelő kimagasló szakmai életútja elismeréséül emlékgyűrűt vehetett át.

Képek, események

Hetvenöt évvel ezelőtt, 1924 májusában alakult meg az Igazságügyi Sport Club. Erre az eseményre és az eltelt háromnegyed évszázadra emlékeztek a sportegyesület mai vezetői május 30-án Pilisszentkereszten. A jubileumi emlékülésen megjelent, és rövid beszédet mondott a sportklub újonnan megválasztott tiszteletbeli elnöke, dr. Dávid Ibolya igazságügy-miniszter. Dr. Katona Sándor sportkörülnök ugyancsak jubilált, tíz éve irányítja az egyesületet. A klub nehéz éveket élt át, egyre-másra vesztette el sportlétesítményeit, holott az igazságügyi dolgozók rendszeres testedzése ma éppoly fontos (lenne), mint a megalakulás évében

Július 2-án a Rendőrtiszti Főiskola bv. szakán végzett harminckét nappali és levelezőtagozatos hallgatónak tiszti kinevezést és beosztásba helyezési parancsot adott át az országos parancsnokságon ünnepélyes keretek között *dr. Bökönyi István* vezérőrnagy, országos parancsnok

Oktatás

A fiatalkorúak speciális prevenciója

A XIX. század végi európai büntetőjogi reformmozgalmakból a fiatalkorúakat érintő kriminálpolitika közös eredményt mutatott fel. Az anyagi jogi, eljárásjogi és büntetés-végrehajtási jogszabályokban nívum az, hogy „*a szankciónak vagy intézkedésnek nem a cselekményhez kell igazodnia, hanem a fiatalkorú helyzetéhez, és a büntetőjogi beavatkozás célja a fiatalkorúak problémáinak megoldása. A tett, a bűncselekmény ebben az összefüggésben megszűnik központi kategória lenni, valaminek csupán szimptomája, jelzi azt, amit meg kell oldani.*”¹

Ha abból az értékelésből indulunk ki, hogy az elkövetett cselekményen felül, a tett mellett, a felróható magatartáson kívül az elkövető személyét kell értékelni, az ő személyiségét, pszichés sajátosságait, a fiatal kor sajátosságaiból eredő problémákat kell megoldani, akkor nemcsak a büntetés kiszabása, hanem annak végrehajtása során is jelentős szerepet kap a fiatalkorú nevelése, oktatása.

Itthon az elmúlt évtizedekben „*a büntetés egész intézményrendszere a politika direkt, intim irányítási szférájába került*”.² A szocialista társadalmakban az általános és a középiskolai oktatás és nevelés, sőt a párt ideológiája sem bizonyult elég hatásosnak, mert az oktatás tartalmi követelménye nem felelt meg a büntetés-végrehajtás céljának. Az ideológia káros hatásaitól megtisztított elmélet a modern tudomány jelentős összefüggéseinek ad hangsúlyt. A büntetés végrehajtása során a végrehajtási elvek között fontos szerepet kap a felelősség elve. „*Ezen elv érvé-*

nyesítésével az elítéltnak segítséget kell adni ahhoz, hogy önmagán tudjon segíteni. A beilleszkedést erősítheti az elítéltek felelősségének, önbecsülésének és önállóságának fejlesztése” [a Bv. tvr. 38. §-ának (1) bekezdése]. „*Az önálló életvitelre előkészítést... az egyik oldalon, míg az elítélt felelősségének fokozását, önálló életvezetésének segítését és szorgalmazását a másik oldalon.*”³ Ennek a konkrét meghatározásnak különösen indokolt a fiatalkorúak büntetés-végrehajtása során érvényt szerezni. Az oktatás részévé kell válnia az életstratégiai felvértezésnek, megfelelő módon való gyakorlása pedig a speciális prevenció eredményességének feltétele.

A korábbi időszakra, annak eredménytelenségére – a fiatalkorúakra is – vonatkozik a szakember megállapítása: „*Hazánkban is jelentős azoknak az elítélteknek az aránya, akik nem fejezték be általános iskolai tanulmányaikat, alacsony a középfokú, és egészen elenyésző a felsőfokú végzettségűek száma.*”⁴

Jogszabályok

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1966. évi 21. sz. törvényerejű rendelete, a büntetés-végrehajtási szabályzat a szabadságvesztés végrehajtásának célját (2. §) a szocialista nevelési elvek és módszerek gyakorlati érvényesítésével és felhasználásával az elítéltnak törvénytisztelő állampolgárrá való átnevelésében jelölte meg, az elítéltek átnevelésének egyik legfontosabb eszközét pedig a társadalmilag

hasznos munkában, a foglalkoztatásban látta. Az eszköz, a munkával való foglalkoztatás azonban a fiatalok elítéltek esetében csak korlátozott lehetőséget biztosított. A büntetés-végrehajtási szabályzatnak a fiatalokúakra vonatkozó speciális regulái között pozitív rendelkezések is találhatóak. A jogszabály – a tankötelezettség alapján – kötelezettségként írja elő a hiányzó általános iskolai végzettség pótlását, illetve a szakmai oktatásban való részvételt. Az általános iskolai oktatás – mint általában a községi és városi iskolákban – a dolgozók általános iskolája részére meghatározott tanterv szerint történt, és a büntetés-végrehajtási intézet székhelye szerint illetékes tanács végrehajtóbizottságának felügyelete alatt állt [a 353. § (2) bekezdése]. A nevelés célját abban határozta meg, hogy előmozdítsa a fiatalok helyes irányban való fejlődését, törvényiszertelő állampolgárrá válását.

A nevelés kimondottan ideológiai tartalmú. Ennek során „*arra kell törekedni, hogy a fiatalokú életszemlélete és magatartása minél inkább megfeleljen a helyes erkölcsi követelményeknek*” [a 349. § (2) bekezdése]. A nevelés során a szocialista társadalom együttélési szabályainak megismerésére és az annak megfelelő magatartás kialakítására irányuló kezdeményezéseket támogatni szükséges (357. §). A neveléshez és az oktatáshoz a társadalom hathatós támogatását is igénybe kell venni (369. §).

A szakképzés az oktatás kiemelt területe, de a büntetés-végrehajtás keretében fontosabb és jelentősebb szerepet tölt be, a szakmunkásképzést és a betanítottmunkás-képzést foglalja magában. Tekintettel arra, hogy a törvény a szakképzés megkezdésének feltételét az általános iskolai tanulmányok befejezéséhez kötötte, mint ahogy ma is ahhoz köti, ezért nem minden

büntetés-végrehajtás alatt állt fiatalokú részére nyílt meg ez a képzési lehetőség. A betanítottképzésben pedig az jelentett problémát, hogy a szabadulásig elég idő volt-e a szükséges szakmai ismeretek elsajátításához.

A Bv. tvr. rendelkezései

Az 1978. évi IV. törvényt, a Büntető törvénykönyvet követően, a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló új, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1979. évi 11. számú törvényerejű rendelete is hatályba lépett. Ez meghatározta az elítéltek kötelezettségeit és jogait, előmozdította a büntetés és intézkedés céljának megvalósítását. Az elítéltek nevelésének sajátos módszereként – többek között – az elítéltek intézményes oktatását, a művelődési tevékenységet jelölte meg (38. §). A fiatalokúakra vonatkozó speciális rendelkezések között azt az általános megfogalmazást rögzítette csupán, hogy a szabadságvesztés végrehajtása során különös gondot kell fordítani a fiatalokú nevelésére, oktatására, személyiségének fejlesztésére és testi fejlődésére [a 48. § (2) bekezdése]. Persze, ezt a meghatározást megfelelő tartalommal kellett megkövetelni. A jogszabály a szakmunkás-, illetve a betanítottmunkás-képzésben való részvételt, valamint a középfokú tanulmányok folytatásának biztosítását írja elő. Az általános és középiskolai, valamint a gyógypedagógiai oktatást – a 2/1980. (IV. 21.) IM számú rendelettel módosított 8/1979. (VI.30.) IM számú rendelet, a büntetés-végrehajtási szabályzat 32. §-a értelmében – az oktatási jogszabályok szerint kell végezni. Az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény 128–133. §-a rendelkezésének megfelelően a felnőttek iskolai

oktatása keretében, a dolgozók általános iskolai oktatása körében, a dolgozók általános iskolájában, ifjúsági osztályokat szervezve vettek részt az oktatásban a szabadságvesztés-büntetésüket töltő tan kötelesek. A bizonyítványt a büntetés-végrehajtási intézetre utalás nélkül állította ki a területileg illetékes iskola.

A nevelésre vonatkozó rendelkezés az erkölcsi-akarati nevelés fogalmát használja. Feladatául jelöli meg az elítélt megváltozási szándékának felébresztését, társadalomellenes beállítódottságának felszámolását. Az erkölcsi-akarati nevelés eszközei közül különösen fontosnak tartja az egyéni és a közösségi foglalkozást, továbbá a jutalmazást és a fegyelmezést.

A börtönoktatás hétköznapijai

A börtönoktatás fogalmát kutatási munkám során speciális meghatározásként használok, mivel – helyesen – alapelvként érvényes, hogy az iskolai bizonyítványban ne történjen utalás a képzés helyének konkrét megjelölésére. A szakirodalom is, különösen az általános oktatással való összevetésben, gyakran használja ezt a fogalmat.

A fiatalok elítéltek oktatásának, nevelésének szükségszerűen több évtizedes hagyománya alakult ki. Az általános iskolai oktatásnak jelentős szerep jutott. A nehezebb feladatokat az analfabéták, az úgynevezett funkcionális analfabéták jelentették. A 2–6 osztályt elvégzett fiatalok gyakran nem tudtak írni, olvasni. Sok esetben csak a nevüket voltak képesek leírni. A fogva tartott fiatalok több mint 50 százaléka nem fejezte be az általános iskolát, 3 százaléka egyáltalán nem járt iskolába, jó néhányuk már az első osztályon sem jutott túl.⁵

A Tököli Általános Iskola kihelyezett tagozata dolgozók általános iskolájaként működött (és működik) a büntetés-végrehajtási intézetben. Az elmúlt időszakban tanévenként 300-350 fiatalkorú elítélt kezdte meg, és körülbelül 150-200 fejezte be tanulmányait. Abban is speciális ez az oktatás, hogy sokszor 14-16 éves fiatalokat kell megtanítani a betűvetésre, és gyakran a pedagógiai programot a szabadulás idejéhez kell hozzáigazítani. A tanítási sajátosságok mellett a tanulók személyisége is sok esetben kiegyensúlyozatlan, a személyiségzavarban szenvedő és más mentális problémákkal küszködő tanulók oktatása, nevelése viszont nemcsak nagyobb terhet, hanem fokozottabb, koncentráltabb intézkedéseket is megkíván.⁶

A szakmunkásképzést Tökölön a büntetés-végrehajtási intézet mellett működő vállalat biztosította. Korábban évente több szakmában több száz betanított munkást oktattak. 1991-ben megszűnt ez a képzési forma, hiszen profitirányult lett a gazdaság, így a nonprofit alaptevékenység nem kapott helyet benne.

Nemzetközi szerződések

Az ENSZ büntetés-végrehajtási kongresszusai közül a téma szempontjából kiemelkedő jelentőségű az 1960-ban Londonban megtartott tanácskozás. A bűnözés megelőzése körében hangsúlyt adott a szociális és nevelési, azaz az iskolai szervezeteknek, és meghatározta feladataikat.

Az ENSZ közgyűlése 1985. november 29-i plenáris ülésén a 40/33/1985. számú határozatával fogadta el a fiatalok igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozó minimumkövetelmények szabályai című dokumentumot, az úgynevezett *pekingi szabályokat*.

Alapelvként kimondja, hogy „*elegendő figyelmet kell szentelni azoknak a pozitív intézkedéseknek, amelyek minden lehetséges forrás*”, közöttük „*az iskolák teljes mozgósítását vonják maguk után abból a célból, hogy elősegítsék a fiatalok jólétét, közben csökkentsék a jogi beavatkozás szükségességét, és segítsék elő azt, hogy eredményesen, tisztességesen és humánusan bánjanak a törvénnyel összeütközésbe került fiatalokkal*” (1.3. pont).

Míg az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló 1950. évi, úgynevezett római szerződést hazánk csak az 1993. évi XXXI. törvénnyel hirdette ki, addig a gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezményt a magyar Országgyűlés már az 1991. évi LXIV. törvénnyel szentesítette. Az emberi jogok mellett a gyermeki jogok érvényesítése azért vált hangsúlyozottá, mert az oktatási rendszer átrendezése új oktatási törvény megalkotását kívánta meg. Az egyezményben előírt kötelezettségek közül ebben a vonatkozásban kiemelendők az alábbiak:

- a törvényhozó szervek, a közigazgatási hatóságok, a szociális intézményrendszer, a bíróságok minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindegyikét álló érdekét veszik figyelembe elsősorban (3. cikk),

- meghoznak minden olyan törvényhozási közigazgatási vagy egyéb intézkedést, amely az egyezményben elismert jogok érvényesüléséhez szükséges (4. cikk).

A hazai gyakorlat

A nemzetközi dokumentumokból következően a fiatalok státuszát a szakemberek a következőképpen határozzák

meg: „*a gyermekeknek, figyelemmel fizikai és szellemi érettségük hiányára, különös védelemre és gondozásra van szükségük*”, továbbá „*a gyermek nem csupán tárgya (passzív alanya) a nevelésnek, hanem olyan, születésétől kezdve önálló joggal rendelkező személy, akinek ezt a minőségét garantálni kell*”?

A büntetés-végrehajtási körülmények tényleges feltárása során megállapították, hogy míg a fejlett országokban a fiatalok fogva tartásának körülményeit és a velük szemben alkalmazott bánásmódot kiemelten kezelik, addig a büntetés-végrehajtás hazai körülményei e téren kedvezőtlenek, a fiatalok intézete zsúfolt és korszerűtlen. A felzárkózás érdekében tudományos kutatásokra alapozott tanulmányok készültek – többek között – az elítéltek oktatásának, képzésének helyzetéről és lehetséges irányairól. A büntetés-végrehajtási munkában nem elhanyagolható a fogvatartottak oktatásának, szakmai képzésének jelentősége. „*Fontosságát alátámasztják a szociológiai-kriminológiai kutatások is, amelyek megállapítják, hogy a bűnüldözésben, a bűnöző életmódot igazoló nézetrendszer kialakulásában is jelentős szerepe van az alacsony műveltségi, értelmi színvonalnak, a kulturálatlanságnak és a szakképzettség hiányának.*”⁸ E megállapítások mellett nem lehet közömbösen elhaladni, hiszen a passzivitásból következően a helyzet romlik.

A kilencvenes évek elején a magyarországi politikai és társadalmi átrendeződés és a nemzetközi normák hazai érvényesülése megalapozott munkát és hosszú folyamatot igényelt. Több korábbi nemzetközi egyezményhez való csatlakozásunk és nemzetközi szerződést elfogadó jognyilatkozatunk ebben az időben történt.

A nemzetközi szerződések, egyezmények elfogadásának következményeként került sor egyrészt a hazai viszonyok értékelésére, másrészt a jogszabályok módosítására. Így a büntetés-végrehajtás helyzete is átértékelődött. A kormány az 1992-es, a büntetés végrehajtásáról szóló határozatában többek között előírta a fiatalok büntetés-végrehajtási körülményeinek tényleges feltárását, továbbá kötelezte a szakhatóságot a szabadságvesztés-büntetés fejlesztésének irányairól szóló előterjesztés elkészítésére. Ez a komplex feladat az érintett tárcák együttműködését igényelte.

A fiatalok szabadságvesztés-büntetés idején történő oktatása céljában, intézményi rendszerében, módjában, eszközeiben olyan közel áll a javítóintézeti nevelés során megvalósítandó neveléshez, oktatáshoz, képzéshez, hogy az oktatás elvi kérdéseit illetően nem indokolt a különválasztás. Így az oktatás elvi kérdései e munkában is együtt jelennek meg.

Szegeden vizsgálatot végeztek az életfogytiglanos, illetve kontrollcsoportként a

hosszú tartamú, legalább öt évet meghaladóan szabadságvesztésre ítélték között. A vizsgálat eredményei közül – témánkat illetően – az iskolai végzettségre vonatkozó adatok igényelnek kiemelés. Az eredmények azt mutatják, hogy a szülők iskolai végzettsége is alacsony szintű, az elítéltek körében pedig „mind a két mintában legnagyobb arányban a 8 általános iskolai végzettség fordul elő, de a lakossági átlaghoz képest magasabb arányúnak tekinthető a 8 osztályt nem végzettek száma: az életfogytiglanosok közel harmadának nincs meg a 8 osztálya, míg a kontrollcsoportnál közel az ötödének. Ezen belül analfabétának tekinthető az életfogytiglanosok körében 5,7%, míg a kontrollcsoportnál 1,2%”.⁹

Ezekből a vizsgálati eredményekből is arra lehet következtetni, hogy az iskolai végzettségnek jelentősége van a helyes életvezetés kialakításában, a társadalmi normák szerinti élet meghatározásában.

Kisida Erzsébet

Jegyzetek

¹Szabó András: Bűnmegelőzési stratégiák. Belügyi Szemle, 1985/6, 10. oldal

²Lőrincz József–Nagy Ferenc: Börtönügyi Magyarország, BVOP, 1997, 41. oldal

³Dr. Nagy Ferenc: Célok és alapelvek a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása körében. Magyar Jog, 1996/4, 203. oldal

⁴Lőrincz József–Nagy Ferenc: Börtönügyi Magyarország. BVOP, 1997, 90. oldal

⁵Lásd Fejes–Imre–Vincze Tamás: A fejlődés fő irányai című művét. A fiatalok szabadságvesztés-büntetéséről. Börtönügyi Szemle, 1992/3, 45. oldal

⁶Lásd Fejes–Vincze: ugyanott, 47. oldal

⁷Ugyanott, 43. oldal

⁸Ugyanott, 47. oldal

⁹Nagy Ferenc: A szegedi vizsgálatról. Börtönügyi Szemle, 1995/4, 24–25. oldal

Rabtanítók

A felnőttoktatás hagyományai a Csillagban

A Börtönügyi Szemle 1999. márciusi számában a Múlt rovatban közölte Kisida Erzsébet a börtönoktatásról szóló cikkét, amely a fiatalok körében végzett munka másfél évszázados történetét taglalta. A hazai és a nemzetközi elméleti és történeti alapokat is bemutató tanulmány terjedelmi okok miatt sem foglalkozhatott a börtönoktatás másik szegmensével, a felnőttoktatással, amely szintén nagy múlttal rendelkezik.

„A magyar börtönügy múlt század végi virágkora” alatt intézeti tanítók alkalmazásával, az igazgatók hathatós ellenőrzésével jelentős eredményeket ért el a felnőttoktatás. Ezt jól szemlélteti a Szegedi Fegyház és Börtönnek, akkori nevén Szegedi Királyi Kerületi Börtönnek már az első befogadás évében elért eredménye.² Itt a szervezeten meginduló munkáltatás igényei miatt egyes ipari szakmákban is képzést kezdtek.

A két világháború közötti színvonalas felnőttoktatást dr. vitéz Csiky Jenő és dr. Sükrei József igazgató jelentési adataival tudjuk szemléletesen bizonyítani. Külön figyelmet érdemel az a gondoskodás, amely a szakmát szerettek szabadulás utáni beilleszkedését szolgálta.

Az 1960-as, 1970-es és 1980-as években a fő cél a kötelező általános iskolai oktatás mellett a szakmunkásképzés és a középiskolai oktatás jelentős létszámbeli fejlesztése volt. Ma is érdekesek az ezzel kapcsolatos adatok, tények.

Európa élvonalában

Törökfalvi Török Kálmán, a szegedi Csillagbörtön első igazgatója – aki a *Tauf-fer Emil* által kidolgozott világszínvonalú büntetés-végrehajtási koncepció jelentős követője és gyakorlatba átültetője volt – az *Emlékirat a Szegedi Királyi Kerületi Börtön és Királyi Törvényszéki Fogházakról* című, közel százoldalas korabeli könyvében részletesen bemutatja az 1885. január elejétől működő intézmény tevékenységét. Ennek során nagy hozzájárulással szól többek között az oktatásról, amelynek érdekében először is biztosították az oktatás tárgyi feltételeit. „*Tanesszközök dolgában az intézet el van látva iskolai helyiséggel, íróasztalakkal és a kezdők számára nélkülözhetetlen ábécés könyvekkel*” – írja az igazgató. Folyamatosan nyilvántartották a fogvatartottak képzettségét. Ezt külön adják meg a foglyokra és a rabokra vonatkozóan³. „*A foglyoknál, tehát a törvényszéki fogházban a műveltségi fok alapján oktatás nélküli 377 fő, csak olvasni tud 88, olvasni és írni tud 660, míg magasabb oktatásban részesült 2 személy, ez összesen 1127 fő.*”⁴

Ugyanezen adatok a „raboknál”, tehát a börtönben így alakulnak: oktatás nélküli 230, csak olvasni tud 3, olvasni és írni tud 204, magasabb oktatásban részesült 1, vagyis összesen 438 ember.⁵

Mivel a foglyok csak rövid időt töltöttek a törvényszéki fogházban (a 200 fős intézményben volt az 1127 befogadás!), így csak a börtönben levő rabok oktatásával foglalkoztak.

A korabeli rendelkezések szerint kötelező volt tanulni minden 30 év alattinak, aki nem tudott írni-olvasni. Az idősebbek önként jelentkezhetek. Az intézet első statisztikája szerint 1885 végén az iskolaköteles rabok száma 150 volt, önként jelentkezett tanulni 6 személy, tehát összesen 156-an jártak iskolába.⁶

Érdekes tény: a civil életben folyó iskolai munkát nem lehetett megzavarni, ezért az intézet első tanítójának a tanévet be kellett fejeznie, és *Bohn Károlyt* csak szeptember 1-jétől nevezték ki. Az igazgató szerint így is elindult az oktatás az alábbi módon. „A kezdők osztályát a haladók osztályától elkülönítve, az elsőkben az írást, gépies olvasást és számolást, a másodikban az értelmi olvasást, szépírást és számolást a műveltebb osztályhoz tartozó rabok által eszközöltetem.”⁷

Fontosnak tartja megemlíteni könyvében az igazgató az oktatást végző rabok nevét is. „*Gaál István (földbirtokos), Hillinger Samu (kereskedő) és Kurucz János (néptanító) rab. A kezdők osztályában a magyar nyelven való oktatást Gaál István és Hillinger Samu, a haladók osztályában Kurucz János vezette. Hillinger Samu oktatta a német, rác és román ajkú rabokat is, mindkét osztályban sikeres eredménnyel.*”⁸ Valóban szükséges volt az anyanyelvi oktatás, hiszen a közel félszáz rab anyanyelvét tekintve az alábbiak szerint oszlott meg: magyar 228, német 31, tót 44, rutén 9, szerb 27, horvát 9, román 70, más nyelvű pedig 20 volt. Ez összesen 438 fő.

Meg lehetett elégedve az igazgató úr „az iskoláztatásra beiratkozott 78 rab” szorgalmával és tanulmányi eredményével, hiszen közli az elért minősítést is. „A kezdők osztályában az oktatásban jó eredménye volt 25 egyének, középszerű 16-nak, rossz 6-nak, a haladók osztályában viszont a 78 tanulóból jó eredménnyel tanult 21 egyén, középszerűen 7, rosszul pedig 3.”

Az 1885-ös év végén az igazgató úr büszkén számol be azokról a rabokról, akik „már önálló munkálkodásra képesítvék”. Így az asztalos és esztergályos iparágban 12-en, a képfaragóiparban 4-en, a kádároknál 6-an, a szövőmunkásoknál 9-en, a szabóknál 16-an, a cipészeknél 14-en, a gyékényfonóknál pedig 8-an szereztek szaktudást.

Ez a statisztika lényegében a korabeli szakképzés eredményeit tartalmazza. A „segédlevél” megszerzése, a képzés során szoros együttműködés alakult ki a kamarákkal, a szakmákkal, amelyek ekkor a vizsgáztatással kapcsolatos iparhatósági jogköröket gyakorolták.

A fogházban fogva tartottak esetében figyelembe vették a házi műhelyben rendszeresen végzett munka során megszerzett gyakorlatot, a civil életben előzetesen szerzett gyakorlati időt is. Az igazgató a tanoncszerződés helyettesítésére írásbeli nyilatkozatot közölt a szerzett gyakorlati ismeret időtartamáról.

A rabok közül kevés akadt, aki valamilyen szakmai előképzettséggel érkezett az intézetbe. „A letartóztatott rabok legnagyobb része beszolgáltatásuk előtt földműveléssel és az e körül járó más teendőkkal és szolgáltatásokkal foglalkozott, ámbár tanulékony-

ságuk és munkaszorgalmuk tagadhatatlanul nyilvánul, hosszas és kitartó munkára azért nem képesek, mert egyszerű igényeik mellett a több fáradságot és utánjárást követelő munkát, a nevelés és fölfogás hiánya miatt kerülnek” – írja az igazgató úr.

Nagyon érdekes megfigyelése van a szakmai haladás hatásáról. „...Azon egyének-nél, akik valamely munkanemben kellő jártasságot és ügyességet sajátítottak el, a mesterségtudás és egyéni önérzet egy olyan sajátos kinyomata nyilvánul meg a börtönben, amit a szabad iparosoknál nem lehet mindenhol fölfedezni...”

A szakképesítés megszerzése azért is fontos volt, hogy a fogvatartott az intézetben elsajátíthatott ipari munkát a szabadulása után is folytathassa, ezt a korabeli büntetés-végrehajtási szakemberek is felismerték. Ezért tartották fontosnak a megfelelő vizsgáztatásokat.

A fentiekben leírt oktatási tevékenységet az igazgató rendszeresen ellenőrizte. Ennek egyik formája az intézeti házitanács előtti beszámoltatás volt. „Az intézet összes szellemi és anyagi ügye, valamint a rabok és foglyok személyes ügye is az intézeti házitanácsban tárgyalatik” – írja az igazgató.

A házitanács elnöke az igazgató, jegyzője az egyik tisztii írnok, tagja az ellenőr, a gondnok, az intézeti lelkész, az orvos és a tanító. A házitanács minden hónapban egyszer ülésezett. Szükség esetén gyakrabban is összehívta az igazgató.

Vizsgált témánk szempontjából figyelemre méltó, hogy a kötelező napirendek között a negyedik minden hónapban az alábbi: „A tanító jelentést tesz az oktatás sikeréről, és előadja az oktatás emelését célzó kívánságait.” Ezzel az ellenőrzés mellett az intézet vezetői állományának informálása is biztosítva volt.

A két világháború között

Az iskolai oktatás feladata maradt a két világháború között is az analfabéták betűvetésre, olvasásra tanítása. Ezt a feladatot *Honthegy* József börtöntanító végezte Szegeden, az intézetben hosszú időn keresztül.⁹ Módszerében a fél évszázada bevezetett gyakorlatot követte. Az oktatás az érvényben levő szabályok szerint ekkor is kötelező volt.

Honthegy Józseftől *Imre András* vette át a börtöntanítói feladatokat, aki a szakmai oktatás szakértője volt. A visszaemlékezések szerint nagy buzgalommal szervezte a rabok kulturális tevékenységét. Irányításával „rabzenekar” is működött, amelyben játszottak a délvidéki fogvatartottak is.

Az intézet folytatta a tanoncképzést az egyes ipari szakmákban. 1935-ben például a cipésziparban 8, a cipőfelsőrész-készítő iparban 2, a borbélyiparban 1 elítélt nyert képzést a segédi vizsga letétele után. Az iparostanoncok az „ipari kiképzés” mellett a polgári iparos tanonciskolák mintájára megfelelő elméleti oktatásban is részesültek – számol be erről dr. vitéz Csiky Jenő igazgató.¹⁰

A börtön falain belüli szakképzéssel igyekeztek segíteni a szabadulás utáni reszocializációt ebben az időszakban is. „Az Igazságügyi Minisztérium előzetes engedélyével évenként több, szakmáját bent, az intézetben kitanult, s arra érdemesnek mutató le-tartóztatott kap szabadulása alkalmából iparának üzéséhez szükséges szerszámokat se-gélyként, amivel szabadulása után folytathatja tanult iparát, és a társadalomban el tud

helyezkedni, a mindennapi megélhetéshez szükséges anyagiakat megszerezheti, s ez megóvjaa a bűnözésbe való visszatéréstől” – írja dr. Sükrei József „börtönintéző-fogalmazó”, későbbi igazgató a harmincas évek derekán.¹¹

Ő ír arról is, hogy „az intézetet elhagyók közül azokat, akik arra hivatkozva, hogy hozzátartozójuk s anyagi kitartásuk nincs, addig, amíg munka- és kereseti lehetőséghez nem jutnak, az igazgatóság részesíti segélyben vagy a fogházmisszióhoz, a helybeli és vidéki jótékony egyesületek elnökségéhez fordulnak, s azok kapcsolják be őket a társadalmi gondoskodásba. Így a szabaduló és a munkája után megélni akaró elítéltet elhelyezkedésében támogatják. Bár ez a mostani gazdasági helyzetben sokszor nagy nehézségbe ütközik, az egyesületek, iparhatóságok, kamarák és más intézmények fáradozását majdnem minden esetben siker koronázza.”

Kötelező és önkéntes oktatás

Az 1960-as években a fő feladat az írás-olvasás tanítása mellett az általános iskolai végzettség területén meglévő hiányok felszámolása volt. A tanulás ekkortájt kötelező. Ebben az időszakban az intézethez közel levő iskola pedagógusai jártak be órát tartani, vizsgáztatni. Ennek az iskolának a pecsétjével kapták meg a bizonyítványukat, hogy ne tűnjön ki a szabadulás után a börtönmúlt. A szabad életben működő dolgozók iskolája követelményeivel volt azonos az oktatás anyaga, módszere, vizsgarendje. A büntetés-végrehajtási és az oktatásügyi szervek ennek betartását ellenőrizték és értékelték.

Az 1964/65-ös tanév végén a 119 „beiratkozott” tanuló közül 104-et bocsátottak csak vizsgára, ezek közül 12 fő lett osztályismétlésre kötelezve.¹² A következő tanévre beiratkozott tanulók száma 129.

Az 1970-es években továbbra is feladat az alapvető hiányosságok pótlása. Az évtized végére csökken az általános iskolai tanulók száma, de így is közel százan tanulnak kötelező jelleggel ezen a szinten.

Új vonás, hogy a munkáltatás szakemberigényéből kiindulva, mindig szerveznek faipari jellegű szakmunkásképző osztályt, ahol önkéntes alapon asztalosok és kárpitósok tanulnak. Ezekben az években van lehetőség a fogvatartottak számára, hogy középiskolában is tanuljanak. Minden évben 30-40-en járnak ezen oktatási formára. Az évtized végére az éves jelentések szerint az alábbi tanulói létszámok alakultak ki.

Az intézetben fogva tartottak száma jelentős növekedésével kapcsolatos az utolsó év nagyobb általános iskolai tanulói létszáma. Az egyes osztályokban, képzési formákon az alábbi volt az általános iskolai tanulásra kötelezett, és a középiskolába, szakmunkásképzőbe önként beiratkozottak száma az 1985/86-os tanévben.

	1979/80	1980/81	1982/83
általános iskola	86	92	160
középiskola	38	41	33
szakmunkásképzés	26	36	24

alap, I.	28 fő
alap, II.	37 fő
5-6. osztály	47 fő
7. osztály	50 fő
8. osztály	27 fő
szakközépiskola I. osztálya	30 fő
faipari szakmunkásképző II. osztálya	27 fő
Összesen:	241 fő

A nevelők segítették, figyelemmel kísérték a tanulók munkáját. Az osztályátlagok meghaladták a hármast, sőt a közép-iskolában volt 3,7-es osztályátlag is. Ez a tanulók többsége motiváltságát is bizonyította. Az intézet vezetése elismerte, jutalmazta a tanulókat. Az oktatást, vizsgáztatást ekkor is külső, úgynevezett bejáró tanárok, szakemberek végezték.

A szakmával rendelkezők ebben az időszakban aránylag könnyen el tudtak helyezkedni szabadulásuk után. A korszakban a sok munkásszállás lehetőséget biztosított az eredeti lakhelytől távolabbi munkára is.

Ezt a periódust zárta le az az intézkedés – amelynek eredményességét néhányan napjainkban is megkérdőjelezik – , hogy a személyiségi jogokra, az Európa Tanács ajánlására hivatkozva megszűnt a kilencvenes évekre az írás-olvasás megtanulásának, az alapképzettségi hiányok pótlásának kötelezettsége.

A jellemzőnek tartott három hosszabb periódus konkrét adatai egy intézet példáján keresztül mutatják be a magyar büntetés-végrehajtás értékes – sokszor európai élvonalba tartozó – hagyományait. Természetesen ma nem lehet és nem kell alkalmazni egyes módszereket.

A hagyományok folytatása az, hogy az országos adatok szerint az elmúlt tanévben az elítéltek több mint egyötöde tanult. Az, hogy ennek több mint a fele munkaerőpiaci képzés huszonhárom szakmában, valamint, hogy a PHARE-program keretében négy, az Európa Tanács Leonardo-programja keretében egy szakképzési program indult, a korszerű követelményekhez való igazodást bizonyítja.

Ma már Szegeden is ezek a tendenciák dominálnak. A fogvatartottak szakmát tanulnak, még hozzá a foglalkoztatási és beilleszkedési perspektívát figyelembe véve. Megkezdődött a középiskolai oktatás szervezése a szakmunkások szakközépiskolai képzése keretében. Új elem, hogy számítógépes tanfolyamok indulnak a holland segítséggel berendezett szaktanteremben. Van már nyelvoktatás, sőt teológiai felsőfokú tanulmányokra előkészítő tanfolyam is. Az intézet történetében először jelenik meg a felsőfokú képzés. Egyelőre még csak három fővel kezdődött a levelező főiskolai képzés a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola könyvtáros szakán.

Oláh Miklós

Jegyzetek

¹Lőrincz József–Nagy Ferenc: Börtönügy Magyarországon. Kiadja: a BVOP Sajtóirodája. Budapest, 1997.

²Emlékirat a Szegedi Királyi Kerületi Börtönről és Királyi Törvényszéki Fogházakról. Szerkesztette és írta Törökfalvi Török Kálmán királyi kerületi börtönigazgató, a királyi törvényszéki fogházak megbízott kezelője, Szeged szabad királyi város törvényhatósági bizottsági tagja és a szegedi evangélikus-református egyház tanácsnoka. Szeged, 1886. Kiadja Engel Adolf könyv- és könyvrendelési vállalkozó. Szeged, 1997.

³A korabeli terminológia szerint a törvényszéki fogházban „foglyok”, a börtönökben „rabok”, a fegyházakban „fegyencek” voltak. Nem vált általánossá viszont a Deák Ferenc által is használt 16 év alattiakra vonatkozó „bűnhöncz” kifejezés.

⁴Törökfalvi Török Kálmán idézett műve.

⁵Ugyanott

⁶Ugyanott

⁷Ugyanott

⁸Ugyanott

⁹1926-ban lépett államszolgálatba. 1935-ben a X. fizetési osztály A csoportjának harmadik fokozatában volt, ami jelentős megbecsülésről tanúskodik, hiszen a büntetőintézeti tisztnek a X. és XI. fizetési osztályban voltak, a főtisztek pedig a VIII. és IX. osztályban.

¹⁰A Szegedi Kir. Ker. Börtön és Államfogház igazgatójának évi jelentése az 1935. évről. Aláírta dr. vitéz Csiky Jenő igazgató.

¹¹Dr. Sükrei József: „A szegedi Csillagbörtön” Kézirat év nélkül, valószínű 1935, mert ekkor kerül Szegedre, és 1936-ban már ellenőr.

¹²Bizottsági ellenőrzés jegyzőkönyve. Csongrád Megyei Levéltár. A Szegedi Fegyház és Börtön anyagai.

Nehéz idők

A Módszertani füzetektől a Börtönügyi Szemléig (2)

„Tagadni múltat, mellet verve,
megbabonázva, térdepelve...”
(*Ady Endre*)

Századunk sorsfordító viharainak tanúi közül keveseknek szabadott 1945-től közel ötven esztendeig a nyilvánosság előtt emlékezni. Sarokba kényszerítették a nagy nemzeti keserveket, az úgynevezett tömegtájékoztatási eszközöket éber pártkatonák vigyázták. Az 56-os forradalmat követő években elsősorban a némaságra, bólogatásra, mellébeszélésre nevelték, kényszerítették a lakosságot, hogy a „köznek” ne legyen őszinte véleménye a magánéletben, még kevésbé a munkahelyeken, a társadalmi, politikai szervezetekben.

Ha napirendre kerültek fontosabb ügyek, szinte ontották a rádióban, tévében, újságokban a döntések magyarázatát. A félelmet bizonytalankodás, aztán közömbösség váltotta fel, mert a kádári akarat kézivezérlésű végrehajtói a „könnyűlovasságtól” a nehéztüzérségig bevetettek mindent. A cél eléréséhez leginkább az tűnt kézenfekvőnek, hogy nyomdatermékek özönét zúdítsák a munkásokra, a velük szövetséges parasztságra, és jócskán kapjanak szellemi táplálékot a különféle képpen gondolkodó értelmiségiek rétegei, a tanítóktól a tisztékig. Az MSZMP pártbizottsága 1969-es határozatát követően számtalan gyárban, vállalatnál adtak ki belső – üzemi – lapokat, és közvetlenül a

rendszerelváltás előtt 1800 féle sajtótermék (28 napilap, 120 hetiújság, 1600-nál több folyóirat, időszaki periodika) látott napvilágot. A Magyar Újságírók Szövetsége ötezer-ötszáz tagot tartott nyilván: ennek háromnegyede volt rendszeresen dolgozó zsumaliszta.

Érdemes szemügyre venni a párt propagandistájának szerepét kevésbé (vagy másként) vállaló fővárosi és vidéki folyóiratok munkatársainak, szerkesztőinek tevékenységét, hiszen változó korlátok között mozoghattak, s feladataik is eltérők voltak. A Kortárs, az Új Írás, a Nagyvilág, a Szovjet Irodalom, a Mozgó Világ, a Valóság, a Látóhatár, a Kritika tevékenysége országos jellegűvé formálódott, versek, novellák, drámák, szociográfiák közlésével tükrözték a prózai, lírai, kritikai törekvéseket. Velük párhuzamosan vidéken is kiadtak „központi” irányítású, ám az adott tájegységhez sok tekintetben kötődő, úgymond művelődéspolitikai, társadalomtudományi szemléket. Az Alföld (Debrecen), a Jelenkor (Pécs), a Tiszatáj (Szeged), a Forrás (Kecskemét), az Életünk (Szombathely), a Napjaink (Miskolc), a Műhely (Győr), az Új Auróra (Békéscsaba), a Somogy (Kaposvár), a Dunatáj (Szekszárd), az Új Forrás (Tatabánya), a Jászkunság (Szolnok), a Palócföld (Nógrád megye) kiadói, a kéziratokat gondozók soha nem lehettek teljes jogú versenytársai az országos hatáskörű (terjesztésű) orgánumnoknak. Ám ne feled-

kezzünk meg arról se, hogy a cselekedeteiket vizsgálók tapasztalatait közzétenni akarók, az adott szakterületeken ténykedőkkel kapcsolatot tartani óhajtók is vágytak valamiféle fórumra, ezért a minisztériumok, pedagógusok, orvosok, vadászok, kertészek, hadtörténészek, barkácsolók, divatformálók, fotósok, ebtartók, filmesek, vallási felekezetek, nyelvészek, akadémikusok, társadalomtudósok és az egypártrendszerű hatalmat minduntalan igazolni szándékozók kikövetelték a maguk jussát: a História, Pártélet, Társadalmi Szemle, Vigília, Filmvilág jókora háalmazáshoz tartoztak az adott (szak)területen közérdeklődésre számot tartó véleményeket, előadások szövegeit tartalmazó „füzetek”, „szemlék”, „közlemények”. Ide sorolható az Igazságügyi Minisztérium fennhatósága alá tartozó Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága negyedévenkénti kiadványa, a Módszertani füzetek, amelynek első száma 1982 októberében, még „könyomásként”, 75 oldalon, főleg az őrszolgálat témájával foglalkozva, tucatnyi szerző közreműködésével jelent meg. Nagy Tibor bv. vezérőrnagy a következőket fejtegette beköszöntőjében.

„Ismeretes, hogy a büntetés-végrehajtásnak nehéz gazdasági körülmények között kell végrehajtania megnövekedett feladatait. Ezt motiválják még az intézetek eltérő adottságai. A jogszabályok végrehajtásának útja sokféle lehet, hiszen két azonos fokú intézményben sem azonosak a körülmények, a célt tehát többféleképpen lehet megközelíteni. Éppen ezért szükség van a közös gondolkodásra, arra, hogy véleményt mondjunk bizonyos kérdésekről, vitatkozzunk róla, hogy kialakítsuk az egységes állásfoglalást. Széles körű vélemény- és tapasztalatcserére, a vélemények ütköztetésére és az előrehaladást szolgáló vitára biztatunk e kiadvány

keretei között. Természetesen nem a jogszabályok helyességét vagy megvalósíthatóságát akarjuk itt vitára bocsátani, de a végrehajtás legcélravezetőbb útjának és módjának megvalósítását az itt folyó vita keretében is szeretnénk elősegíteni.

A Módszertani füzetek évente négy alkalommal jelenik meg, minden, a büntetés-végrehajtásnál dolgozó vezető és beosztott egyaránt hozzájuthat. A kiadvány tehát valamennyiünk számára íródik, és ugyanakkor mindenki írhat bele, akinek olyan mondanivalója van, amely közérdeklődésre tarthat számot. Bárki hozzá szólhat, véleményt mondhat akár a füzetekben megjelent témáról, akár más fontos kérdésről. Ebben az esetben nem kell megtartani a szolgálati utat, a szerkesztőbizottság dönt arról, hogy a szóban forgó írás megjelenik-e vagy sem, és vállalja a teljes felelősséget.”

Nem véletlenül idéztünk hosszasan a terjedelmes szövegből. Ekkoriban láthatatlanul is komoly erők mozgolódtak az élet szinte valamennyi területén: engedély nélküli (szamizdat) sajtótermékek idegesítették a BM állambiztonsági szolgálatának nyomozóit, szociográfiák, riportok, dokumentumok tucatjaiban firtatták a politikai döntések fonákságainak súlyos következményeit (Ilyen gazdagok vagyunk?). Terítékre került a fiatal értelmiség helyzete (Arctalan vagy harctalan nemzeték!), a „második”, illetve „harmadik” gazdaság „kaparj, kurta, neked is jut” kérdésköre, vagy a „lophatsz, magyar, csak rajta ne kapjanak!” politikai engedékenységet sugalló témája, a lakótelepek, tanya sorsa, a gyermekgondozási segélyen levő anyák iszákossága, a csövesek számának gyarapodása, a „Beatrice-probléma”, a nemzethalál (Herder-jóslat) körül kialakuló eszmecsere-sorozat. Ismét fölérődték a fejlett nyugati és a szocialis-

tanak nevezett országok közötti ellentétek okainak elemzése: életmód, erkölcs, bér, hátrányos helyzet, cigánykérdés, a „pártosság, népiesség, realizmus” társadalomtudományi szempontú értékelése.

Komoly zavar keletkezett a fejekben, növekedett a bűnözés, egyre kevésbé lehetett titkolni a „szzipus” kamaszok táborának növekedését, képtelenség volt gátat vetni a prostitúció terebélyesedésének. Hiába csukták zárt intézetbe a családjukra, környezetükre is veszélyes alkoholistákat, a szesz imádata nem csökkent, akadtak jócskán gyilkosok, rablók, tolvajok, fajtalankodók, nemi erőszakot elkövetők. Rohamosan növekedtek az igazságszolgáltatásra háruló feladatok, kezdve a felderítéstől a vádemelésig, a jogerős ítélet kimondásától a büntetés letöltéséig. Mind nehezebb feladat hárult az őrszolgálatra, mert a 8/1979. (IV. 30.) IM-rendeletben fogalmazottak Bv-szabályzatát külön szakutasítással módosították 1981-ben, majd 1982. július elsején, de megtették ezt jó néhányszor a későbbiekben is.

Amire hárultak az eligazítások naprakész feladatai? A Módszertani füzetek szerzői kezdetben, lévén többségükben intézményparancsnokok, illetve az őrszolgálati osztályok vezetői, szőrszálhasogató részletességgel sorolták a feladatok, köteleességeket, az utasítások értelmezéseit, a beosztottakkal kapcsolatos teendőket, hogy a jó szándékú gondoskodás ne tűnjön kivételezésnek. Figyelemre méltó vélemények követték egymást, de óhatatlanul is felmerül a kérdés, hogy a tudálékoskodó dolgozatok kikhez szóltak, hiszen a végrehajtásban közreműködő felügyelők nagyobbik százaléka nem rajongott az elméleti, az okosságot követelő „agytagításért”. A gyakorlat hívei voltak, nem véletlenül, mert a végletekig meghunyászkodó, a jogkövető magatartásával

büszkélkedő elitétől sem lehetett elvárni, hogy példamutatóan viselkedve folyamatosan kiérdemelje a teljes bizalmat. Bár az úgynevezett „differenciált” őrséssel összefüggő feladatok végrehajtásával kapcsolatos eligazításoknál főleg arra hívták fel a figyelmet, hogy az azonos végrehajtási fokozaton belül is lehet különbséget tenni, az egészséges gyanakvást fontosnak tartó örök általában legyintettek szinte mindenre, amit olvasni kellett.

A második számtól korszerű nyomda-technikával készültek a füzetek, „nevesítették” a szerkesztőbizottság tagjait, közülük néhányan rendszeresen publikáltak, érzékelhetően törekedtek arra, hogy ez a sajtótermék folyóirat jelleget kapjon. Kétségtelenül „intellektualizálódtak” a körülmények, a bévés előjárók (elsősorban a fiatalabbak) már felsőfokú végzettséggel rendelkeztek, és mind kevésbé tartotta őket cselekvési, magatartási gúzsban az 1956-ot követő esztendőök szellemisége.

A nyolcvanas évek elején, közepén kevésszer buktak felszínre a párt némely vezetőjének alkalmasságát megkérdőjelező vélemények, csak elvétve inogtak trónusok, de a „lengyel események” arra figyelmeztették a változástól rettegőket: „jobb félni, mint megijedni”. A fegyveres testületek rangsorában a büntetés-végrehajtás volt (maradt) leghátul, ide bármikor lehetett a Duna-parti „fehér ház”-ból, az MSZMP megyei bizottságaiból levitézlett elvtársakat „ejtőernyőztetni” – majd beletanulnak... –, és rájuk bizony számíthattak az eredmények összegzésekor, mert alkalmasint vigyázással gyöngítették a törvényességi követelményeket. (Vajon kik tették lehetővé, hogy az IM hajdani miniszterhelyettese, valamint a „holdudvarhoz” tartozók palotáit elítéltek építsék, tatarozzák?!)

A Módszertani füzeteket a mai „hályogkovács” tájékozatlan jóhiszeműségével lapozgatva, nehéz gyorsan tallóztatni, mert erőteljesen kívánczik annak latolgatása, miért is vélték fontosnak a „belső használatra” figyelmeztetést. Aki valaha is dolgozott 1948-tól a rendszerváltozás kezdetéig szerkesztőségben, azzal előfordulhatott, hogy közölték vele: „A téma – úgy – nem tartozik a nyilvánosságra...”

Mindezeket a hétköznapiak gyakorlatából ismervén, arra is emlékszem, hogy a MÚOSZ-iskola hallgatói közül mennyire „lógtak ki” magatartásukkal, vonalasságukkal, a Vörös Október Ruhagár tartós divatját szemléltető „odavezényelték”. Bár a lazább helyzetekben is sikeresen „vigyázták az elveket”, de a szájukat kevésbé. Elárulták, hogy az MSZMP határozataival, végrehajtási utasításaival kapcsolatos bárminemű cikk írása megtisztelő pártfeladat, netán burkolt jelzése az előléptetésnek, különösen akkor, ha a kiszemelt tollforgató buzgón magyarázta az elért eredményeket és az elkövetkezendő időszak feladatait. Különösen a „belső használatra” készült szemlék, füzetek munkatársaira hárult a szellemi zűrzavar tisztázása, mert az országos (megyei) napi-, heti-, havilapokban, a különféle szervezetek, szövetségek sajtótermékeiben nem utaltak elég célirányosan arra (mint az olvasható a XII. kongresszus határozataiban), hogy „A reakciós imperialista körök ideológiai és politikai fellazítási törekvései hazánkban is éreztetik hatásukat... felélenkült az ellenséges, illetve ellenzéki tevékenység... az emberek felfogásának és gondolkodásmódjának megzavarására irányuló törekvések eleve nagyobb sikerre számíthatnak...”

Dr. Markója Imre igazságügy-miniszter az 1983. évi országos vezetői értekezleten hívta fel a figyelmet a politikai ne-

velőmunka hatékonyabbá tételének fontosságára, és a Módszertani füzetekben 18 oldalnyi terjedelemben közölték beszédének szövegét. Ebben aztán lelhető minden: korbács és mézesmadzag, borúlátás és józanságot hirdető bizakodás, adatok a növekvő bűnözésről, figyelmeztetés, hogy a felelősségre vonáskor a „mit követett el” mérleglésénél legyen követelmény az is, hogy „ki és miért”... Nem véletlenül pólyálgatták finom szövegbe a tettesek személyének fontosságát, hiszen már nem lehetett „meggymagos” durvasággal rárontani a gyarapodni vágyókra, a gmk.-kat alapítókra. Az országban 1981-től 1983-ig 2151 gazdasági munkaközösséget és 306 polgári jogi társaságot jegyezték be a cégbíróságokon, de ugrásra készen figyelték a magánszektorban tevékenykedőket, mert tőlük nem várható a kommunizmus életmódjára való törekvés. Nem így az IM apparátusához tartozóktól.

„Dolgozóink többsége azonosult a párt politikájával, a szocialista építés céljaival, s e politikát és célokat mindennapi tevékenységével magas színvonalon támogatja. Ugyanakkor, elvértve bár, de észlelhetünk aggasztó jelenségeket is. Ilyen például az időnként megnyilvánuló politikai passzivitás, a labilitás fokozása egyes ideológiai és politikai jelenségek megítélésében, vagy az igénytelenség az iránt, hogy a szocialista építés gyakorlatával, az étellel jobban megismerkedjenek. Ezeknek az aggasztó jelenségeknek a felszámolásáért mindent meg kell tennünk, ha azt akarjuk, hogy tevékenységünk politikai és jogpolitikai szempontból is kifogástalan legyen.

Ennek annál is nagyobb jelentősége van, mivel jól tudjuk, hogy az igazságügyi apparátus munkássága a társadalom egészének formálására is kihat. A jogalkotó életviszonyokat szabályoz, magatar-

tásokat ösztönöz, enged vagy tilt, a jogalkalmazó pedig a szocialista állam törvényeinek megtartását kényszeríti ki, illetve e törvények tiszteletére nevel.”

A tollforgatásban némi jártasságot szerzett, vagy ehhez vonzódtó értelmesebb bévések ösztönösen is fölismerték, hogy szép feladat az elkötelezettség, ám amíg csak a békevágy és a 31 forintos napi díj biztos, ajánlatos figyelni a belső hangra: „Most ne foglalj állást!” Különösen az MSZMP tagsági igazolványával rendelkező fortélyosabbak tudták, hol a bátorság mezsgyéje, hogy a szerkesztőségi tevékenységbe invitált „külsősök” kiválasztása kádermunka, mert a nyilvánosság, úgymond, a negyedik hatalmi ághoz (törvényhozáshoz, végrehajtáshoz, bírósághoz) tartozik, noha ez az „uralom” sem a néptől származott. Hiába mentegőzték a közhellyé vált idézettel („Érted haragszom, nem ellened!”), a kínpadra tuszkoltaknak kevés vigasz volt, hogy olykor Sztálin is hangoztatta: „Ahol gyalulnak, ott hull a forgács is!” Nem lenne különösebb baj mindezekkel, csupán az időpont, hiszen 1983-tól egyre ritkábban illet önfaggató tipródások nélkül „áthidaló megoldásként” alkalmazni a politikai mellébeszélést, a népfrontos dekázgatást.

A Módszertani füzetek első évfolyamaiban az arculat- és útkeresés jegyében olyan szerkesztési szokásokat alkalmaztak, tartósítottak, amelyeket a két világháború közötti esztendőkből „csinosítottak” a *Nyugamál*, de ott tagozódnia kellett a verseknek, novelláknak, tanulmányoknak, könyvismertetéseknek, míg az Mf-nél az anyagok csoportosításával adagolták az olvasnivalót. Ezek nem a színvonaltalanságra utalnak, ilyesmit állítani túlzás lenne, mert jócskán találni műveszmezfuttatásokat, alaposan válogatták a Szemle rovatba szánt, a nemzetközi sajtó-

ban közölt cikkeket, de a beköszöntőben hirdetett viták következetesen kimaradtak. A több nézőpontot felsorakoztató véleménycserék helyett bírálatként közreadott lelkendező „kritikai észrevételek” kaptak jobbra helyet. Nehezen hihető, hogy senki nem tartotta fontosnak a „ne csak az igazat, hanem a valódit” megfogalmazását!

Az Mf 1986/2. számának tartalomjegyzékéből idézek. Differenciálás a büntetés-végrehajtásban; A differenciálás sajátosságai a fiataloknál; A differenciálás néhány csoportdinamikai tapasztalata; Differenciálás a munkásfejlesztési koncepcióban; A munkáltatás differenciálásának néhány kérdése... és így tovább, még vagy ötször csupán azért, mert a Rendőrtiszti Főiskolán tartott előadás-sorozat, konferencia bevezetőjében *dr. Borics Gyula*, az IM államtitkára azt hangsúlyozta: „...maga a jog is igyekezett, igyekszik differenciálni. Természetesen ez nemcsak a szocialista jog privilégiuma, hiszen a burzsoá államok joga is differenciál. Mi azonban már a jogalkotás során tudatosan messzemenő differenciálásra törekszünk.” Nagy érdeklődés lehetett az ülésteremben, de mire gondolhatott a szövegeket szedő munkás?!

Közvetlenül az 56-os forradalom leverését követően, politikai megfontolásból megszervezték a Heti Híradó kiadását, szigorúan belső terjesztésre. Ez a bizonyos „Rabcájtung”, avagy „Bévénews” elsősorban az elitéltek újságja lett, lapszemlékkel, hangulatjelentésekkel, véleményekkel, de olvasták a személyi állományhoz tartozók is, tájékozódva a rájuk bízottak gondjairól. Három évtizeddel később, az Mf hasábjain *Turbók Attila* (a HH szerkesztője) és *dr. Farkas Tibor* (munkatárs) „emlékezett” a törekvése, eredményekre, kudarcokra, rövid váloga-

tást adva a megjelent riportokból, hogy a rabokat olyasmikről is tájékoztatták: mennyit eszik-iszik egy nap a főváros lakossága, mennyien érettségiznek sikeresen esztendőnként a szabadságvesztésüket töltők közül.

Az Mf tartalma, hangvétele ez idő tájtól valamicskét jó irányba térülgetett, de a „felszabadulás”, „marxizmus”, „elvtárs” kifejezés, az idegen szavak megmagyarázhatatlan gyakorisága (státustervek, mobilitási vágyak, objektivitás, szubjektivitás, koncepció, bázis, látencia, demoralizáló-dás, paraziták, statisztika, mortalitás, marginális, fiktív, aktív stb.) mellett előfordultak az egyébként színvonalas tanulmányokban is szándékos ferdítések, a tények elhallgatása(i). Egy helyütt például azt olvashatjuk: *„...1948-ban törölték a fegyelmi fenyítések köréből »az embert lealacsonyító, fizikai szenvedést okozó fenyítési eszközöket: a leláncolást, a lábbillincshasználatát«.* Az említett igazságügy-miniszteri utasítás az egyéb, fájdalmakat okozó szankciókról (billincsről, kényszeröltönyről) nem szólt. Azt sem lehet tudni, hogy a jogszabály mennyire valósult meg a gyakorlatban. A Belügyminisztérium felügyelete alá került büntetés-végrehajtási gyakorlatról vajmi kevés hozzáférhető ismeretforrásunk van. Az viszont közismert, hogy még a belügy égisze alatt kiadott, 1955-ös Bv-szabályzat mellőzött minden, fizikai fájdalomkozással járó fenyítést. Így több mint három évtizede jogilag megszűnt még a bv. fenyítési rendszerén belül is a testi jellegű szankció.”

A szerzőpáros az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán oktató adjunktusként (egyikük a büntetőeljárás jogi tan-székén), tehát szándékos csúsztatásnak vélhetjük ama érvelésüket, hogy nincsenek adatok a Rákosi-hatalomátvételt követő évekről, és 1955-ben eltörölték...

Hihetetlennek tartjuk „tájékozatlanságukat”, hiszen 1986-ban tucatnyi szamizdat közölte a márianosztrai, a gyűjtőbeli, a váci, a recski szenvedések történetét, azt, hogyan kötöttek gúzsba merő szórakozásból félholtra kínzott embereket. A testi fenytés 1955-öt követő megszűnése is ehhez hasonlatos szépítgetés, mert rengetegen tanúskodhatnának az ellenkezőjéről, kezdve az „események” résztvevőivel szembeni durvaságoktól a „téveszmés” politikai kegyetlen ütlegeléséig; még 1988-ban is jelentek meg ilyesféléről híradások.

De váltsunk lépést! Közeledett (rohamléptekkel) a rendszervált(oz)ás, más lett az Mf szerkesztőbizottságának elnöke, bővült a tagok száma, új szerzők jelentkeztek, az értelmiséghez tartozás ismérve lett, hogy tanulmányaikat hovatovább csak az Idegen szavak és kifejezések szótára segítségével „silabizálhatták” a véleményekre valamiért kíváncsiak. Kevésbé ismert kifejezések kerültek „forgalomba” a szegénység (depriváció), a cigánybűnözés (relatív specifikus kultúra, roma populáció, spontán diszkrimináció, kontrollhipotézis), a fiatalkorúak jogellenes tevékenységei (pszichés agresszivitás, frusztráció, tendencia) kapcsán. Az, hogy kriminálpedagógus, etnikum, mechanizmus, intenzitás hovatovább fel sem tűnt az előfizetőknek, hozzászoktak, különösen a konferenciákra meghívottak, hiszen ott örökzöld témaként szerepelt az adaptáció problémája.

Nem hergelhet minket a gonoszkodás, pusztán azt érzékeltetjük, hogy egy belső használatra készült, a személyi állományhoz tartozók mindegyikének szánt folyóirathoz küldött bármiféle témájú, terjedelmű „anyagból” miért nem gyomlálgatták következetesen az efféle jövevényszavakat, miért nem keresték helyettük a ro-

konértelműeket, ha úgy tetszik, a többségnek is érthető „szinonímákat”. Miért nem alkalmaztak már a kezdetektől olyan olvasószerkesztőt, aki megértette, érezte, mekkora kötelességet ró valamennyi tollforgatóra, honatyára, közéleti szerepet vállaló szónokra az a költői parancs: „Nyelvében él a nemzet!” Lehet tréfálkozni a „lám csak, mennyire művelt vagyok” kártékonyságán, netán mentegethetők is a szerzők azzal, hogy a felsőfokú tanintézményekben beléjük itatódtak a hétköznapi beszédben is használt kifejezések, ám az Mf 1989/4. számában nyomdafestéket kapottra nincs magyarázat. „A klinikai orientációjú korrekciós adaptációk...” Ilyesmikre mondják pestiesen, hogy nem semmi, de a nehéz idők még nem értek véget, noha 1990-ben minden különösebb búcsúzkodás nélkül „elhuny” az Mf, és jogutódjaként a Börtönügyi Szemle lett az IM BVOP negyedévenként (még mindig belső használatra) megjelenő kiadványa. A második számtól dr. Tari Ferenc vette át a szerkesztőbizottság elnöke tisztét.

Jó ideig nem történt látványos változás, hacsak azt nem tekintjük annak, hogy teljesen elmaradtak a politikai eszme-futatások, helyükre egyértelműen szakirányú tanulmányok kerültek. Ne találgassuk, hogy a még helyükön maradt szerkesztőbizottsági tagok merrefelé nézegettek a kétségtelenül hínáros hónapokban, azt látva, tapasztalva, hogy a korábbiaktól jelentősen eltérő szokásokkal neveznek ki egyeseket, másokat háttérbe szorítanak, nyugdíjaznak, és némelyek magabiztosan tömnek előre az ismeretlenségből. Folyóiratot nehéz úgy kézben tartani, hogy hátra, előre, oldalra nézegetve kell latolgatni, mit szólnak hozzá a régiek, mennyire vélik korszerűnek a másként cselekedni, gondolkodni akarók, illetve a többpárt-

rendszerű, ám demokratikus kormány valahová, valamiért hirtelen elkötelezettjei.

Az összességében egy évfolyam be-kötött négy példányát lapozgatva mindinkább érezhető a „szélárnyék” türelmetlen nyugalma, hogy majdan „melyik út vezet Budára”, de az 1991/4. szám utolsóoldalti oldalán közölt soron kívüli előléptetések kedvezményezettjeinek névsora már jelezte a „nem zörög a haraszt” várható következményeit. És lőn, a XI/1. szám, 1992 tavaszán vadonatúj köntösben hagyta el a nyomdát (a borítótól a betűtípusokig, a tördelésig), eddig ismeretlen szerzők, köztük civilek kaptak helyet az immáron bárki által előfizethető sajtótermék hasábjain. Csupán a formátum maradt, de az átlagosan 80-100 oldalnyi terjedelem rovataiban érzékletesen tükröződött a tudatosság, valamint üdítően „magyarították” a szövegeket, de azért maradtak jócskán az angolból, németből, latinból, franciából örökbe fogadott szavak. Semmi nem lehet tökéletes, és nem elég akarni, változtatni kell!

Nem oly könnyű emlékezni, különösen egyedül nehéz: dr. Farkas Tibor, a BSz és a BÚ főszerkesztője, a Bv. Sajtóirodájának vezetője „testközelből” látta 1982 októberétől a hogyanokat, miérteket, ám gyakorta hallgatja el látható udvariasságból a válaszokat. Ez érthető is, hiszen 1992-ig nem tartozott az irányítók szűk köréhez, viszont „belsőként” szerzett tapasztalatokat arról, hogyan lett a Módszertani füzetek című folyóiratból Börtönügyi Szemle, és azt sem feledte: miért lehetett két évvel később első számú vezetője a BVOP szakmai periodikájának, illetve hetilapjának.

– A Büntetés-végrehajtási Szemle 1962-ben szűnt meg, azzal fejezvéen be az

1957-től tartó „működését”, hogy az MSZMP novemberi VIII. kongresszusán eldicsekedtek a „szocializmus alapjainak lerakása”-val, ám figyelmeztettek az osztályharc további létezésére. Aztán kereken két évtizedes csönd következett, nem formálták semmiféle nyomtatott tájékoztatókkal az állomány szemléletét, nem áramoltatták az olvasható információkat, de az MSZMP XIII. kongresszusán ismét téma lett, hogy az igazságügyi szervekre háruló feladatok maradéktalan végrehajtásához elengedhetetlenül fontos a rendeletek, utasítások, intézkedések közzététele, lehetőséget teremtve a tapasztalat- és véleménycserékre. Ezért indult a Módszertani füzetek kiadvány?!

– Elég pontos összefoglalása az előzményeknek, mégsem tükrözi a teljes valóságot, mert a közvetlen előzményekhez tartozik, hogy akkoriban mindahány minisztériumnak volt szakmai sajtóterméke a könyvostól a tökéletes nyomdatermékig. Az IM-ben 1981 decemberében látott napvilágot a Jogpolitika, és az Igazságügyi Közlöny büntetés-végrehajtási mellékletei is azt az igényt szolgálták, hogy az állományhoz tartozók az új Btk. megjelenését követően egységesen értelmezzék a bv. előtt álló feladatokat. Első lépésként ügyelni kellett arra, hogy kizárólag „Belső használatra”, kézirat gyanánt adják közre a rendeleteket, hiszen akkor nem fontos mindenféle engedélyeket beszerezni, mások a sajtórendészeti szabályok. Jómagam és a most velem lévő, de az indulást követő esztendőben még kívül rekesztett szerkesztőtársaimmal csak láttuk az Mf.-fel kapcsolatos teendőkkel megbízottak küzdelmeit.

– *Hadd mondjam, hogy felkészültem a beszélgetésre, nem pusztán kíváncsiságból, sokkal inkább azért, mert lényegesnek tartom a tárgyilagos kérdéseket, és*

alkalmasint szívesen vitatkozom. Röviden az indulás okairól! Az 1979-ben hatályba lépett Btk.-hoz kapcsolódó bévés jogszabályokat sokáig nem értelmezték azonosan az ország 29 börtönében, fegyházában, hiszen sok függött a parancsnoktól, az elítéltek összetételétől, az adott környék gazdasági helyzetétől, a személyi állomány életkorától, iskolai végzettségétől stb. Hogyan egyeztethették a hozzáférhetőlegesen azonos módszereket, a hatékonysághoz szükséges folyamatos cselekedeteket?

– Némelyek fölismerték az elfoglaltság nélküli vizsgálódás fontosságát és ez részben azzal volt magyarázható, hogy mind többen rendelkeztek egyetemi, főiskolai végzettséggel, gyarapodtak a fiatal diplomások, a kritikai véleményüket (is) hangoztatók. Ha megnézzük az Mf-ben publikáló szerzők beosztását, rendfokozatát, látható, hogy igen sok közöttük a nevelési feladatokkal foglalkozó, frissiben doktorált tiszt, bár a szerkesztőbizottság tagjai között jobbra régebbi neveltetésű emberek, többnyire férfiak kaptak helyet.

– *Vajon mennyi gond lehetett a kéziratok javítgatásával, hiszen a tanulmányok, észrevételek, javaslatok fogalmazásához napjainkban sem elegendő az adott szakterület magas szintű ismerete?!*

– Fogalmam sincs, illetve sietősen elnézést kérve a hajdani szerkesztő kollégáktól, mégiscsak annyit, hogy akadt egy, évekig pozíciójában maradt hölgy, aki összegyűjtve a kapott, küldött anyagokat, napokra távolmaradt és az első oldaltól az utolsóig átfogalmazta az egészet. Szakmailag, stílárisan elfogadhatóvá tette az Mf-eket, csupán a szerzők nehezen ismerték föl a munkáikat. Mentségéül említem, hogy azokban az időkben még innét-onnét odaszóltak: küldenek valamit a következő számhoz, vagy szükség van helyre,

mert néhány megjelenés kell a disszertáció elfogadtatásához, az előléptetéshez, kinevezéshez, netán a főtisztek baráta, ismerősei akarták csillogtatni tollforgatói tehetségüket. Ebből adódott az a mostanság is olykor létező jelenség, hogy egymásnak üzengetnek a bv. valamelyik területén tüsténkedők, hiszen a testülettől teljesen független külsősök száma kevés. Hosszasan lehetne magyarázni, elemezni az okokat, de röviden annyit: ebben a rezsimektől függetlenül zárt világban fontos a fegyelem, a szenzációhajhászást mellőzni képes fölkészültség, az adott ígéretek be- és megtartása.

– *Ne folytassuk: oldalakat megtölthetnének a sokakat távol tartó követelmények. Maradjunk a nyolcvanas esztendőök végénél, amikor előzetes tájékoztatás nélkül, még mindig belső használatra, de részben megváltozott szerkesztőbizottsági tagokkal látott napvilágot 1990 januárjától a Börtönügyi Szemle. Miért nem közölték a „címváltoztatás”-sal kapcsolatos érveket?*

– Feltehetőleg ezzel akarták érzékeltetni a „jogfolytonosságot”, noha ennek ellentmond, hogy a rendszerváltozásra való készülődés idején sokan nyugdíjba mentek, nem vállalták a „lépésváltás” követelményeit. A BSz következő két évfolyamában is nyomon követhető az útkeresés, a helyezkedés szándéka, de ez nem véletlen, hiszen valahonnét-valahová menetelni korábbi megrögzöttséggel, de a változtatni akarás bizonytalankodó igényével nem volt könnyű. Ezt ismertük fel néhányan: Ács Jenő, a Heti Híradó évtizedeken át munkatársa, Turbók Attila, az átmeneti időszakban rendet tartó „névtelen” szerkesztő és jómagam. Megpályáztuk mind a Sajtóiroda, mind a BSz, mind az utcán is árusításra kerülő BörtönÚjság működtetésével, kiadásával kapcsolatos teendőik végzését.

– *Valóban, de az 1992/1. szám impresszumában az olvasható, hogy a XI. évfolyam, 1. szám, és szintén nincs magyarázat a látványos változásokra, miszerint a szerkesztőbizottság korábbi tagjai rovatvezetők lettek, mások léptek helyükbe, új lett a nyomda, megváltozott a borító, a tördelés, nem is említve az új szerepeket: dr. Farkas Tibor főszerkesztő, Turbók Attila szerkesztő...*

– A vélemény- és a módszertani tapasztalatok cseréjének szükségessége alig változott, de tágabbra nyitottuk a külsősök befogadhatóságának határait. Helyet adun disputákra hajlandó jogászoknak, hivatásos pártfogóknak, papoknak, szociográfusoknak, újságíróknak, és megtehetjük, hogy válogatunk a kéziratokban, bár arról sem hallgathatok: komoly a lemorzsolódás. Elég rápillantani az „E számunk szerzői” bekeretezett lajstromára: 1992-től napjainkig jócskán távoztak megbecsült munkatársak. Ez ugyan érthető, hiszen elég nagy a mozgás a „szakmában”, mindig akadnak jelentkezők, viszont tapasztalható az a régi beidegződés, hogy a főnök engedélye, hozzájárulása nélkül kockázatos lehet a „más irányú tevékenység”, noha nem kötelező a szolgálati út betartása. Gond továbbá a kudarctól való félelem. Híre kelhet szűkebb-tágabb környezetben az elutasításnak, vagy a felkérés arra, hogy a szerző dolgozza át a beküldött anyagot. Mi nem törekszünk „arc-talanításra”, csupán a legszükségesebb javításokat végezzük, vagy visszaadjuk a kéziratot. Szerencsére nincsenek komolyan veendő tabuk, még kevésbé fölülről kapott utasítások, tiltások, kérések, hogy ennek-annak a „futtatása” parancs.

– Az elmúlt hat évben elértük azt, hogy a bévés szakembereknek rangot jelent a folyóiratban való megjelenés, a tudományos fokozatokat elérők közül számosan

hivatkozhattak itteni publikációra. Ugyanakkor a Műhely és Tapasztalatcse-re rovatunkban közölt írások az intézetekben dolgozó tiszteknek is módszertani, elméleti kapaszkodókat adnak gyakorlati munkájukhoz.

Lépésváltás

A BSz történetének jelentős „lépésváltása” az 1993/1. szám megjelenésével vette kezdetét, és nem csupán a rovatok kialakításával, a hasábok, betűtípusok módosításával, a belső használatra megjelenés eltörlésével. Ám a formás küllemű folyóirat (új borító, stb.) sem mentesülhetett teljes mértékben ama kötelezettségek „végrehajtásától”, hogy felelősséggel tartoznak az IM-nek, de legfőképpen a BVOP-nak, hiszen elsősorban továbbra is a belső tájékoztatás feladatát kell (ha másképpen is) vállalniuk. A valahová, miként tartozás útkeresését jelentősen befolyásolta, hogy 35 év után a szintén belső terjesztésű Heti Híradó helyébe az országos terjesztésű, bárki által megvásárolható BörtönÚjság lépett, és ez a „nyitottság” alapjaiban másította meg a szerkesztő(ségek) tevékenységét.

Ez az esztendő a békesség, a nyugalom keresésével múltott, latolgatva a Btk. átfogalmazásának következményeit, mert a józan mérlegelés mellett előtüremkedett a tiltakozás, miszerint az 1978. évi IV. törvény nem a pártállam szörnyszülötte, és a „szocialista büntetőjogalkotás” sem a közép-kelet-európai országokban létezett politikai megnyomorítottságok következménye! Szükséges volt erről beszélni a rendszerváltozást követő harmadik évben: a halálbüntetés alkotmányellenessé nyilvánítása, az emberi jogok (Human Rights) elfogadása, az elítéltek szabad vallásgyakorlása és megannyi más szövegszerű, illetve végrehajtási szabály ér-

vényesülésének tudomásulvétele után. A Szemle főleg arra törekedett, hogy valamicskét tükrözze a nyugat-európai gondolkodást, bár nem hirdethette fennhangon a különbségeket, hiszen a célkitűzések megvalósításához pénz kellett, de honnét!

Ám ahhoz, hogy a bv. fejlődésének az új törvényben előírt szabályai állami akaratot fejezzenek ki, és azokat megértsék a tegnapi végrehajtók is (pl.: a helyes arányt!), szövetségesekre volt szükség. Kik legyenek azok? A két régi-új sajtótermék tollforgató munkatársaikból néhányan letették a pennát, vagy mozdítottak „köpönyegen”, de sokáig ott motoszkált a tanulmányok, vélemények válogatásakor, hogy a közlésre szánt dolgozatoknál a szerző személye, netán a „Mit tehetünk ilyenkor?” rábólintás került a mérleg serpenyőjébe. Ami azt illeti, (1994 tájékatól) már nem vélték fontosnak a finomkodó véleményeket, hanem közreadták: a fizikailag, lelkileg nehéz (vészhelyzetes) feladatokat kellő társadalmi, anyagi megbeccsülés híján, a létminimum környékén élő, szabadidejükben túlmunkára kényyszerülő, fáradt fegyőrök végzik, teljesíthetetlen kívánalmak, elégtelen feltételek közepette.

Az átalakulás időszerűségét, fontosságát hangoztatók kitértek arra is, milyen következményei lehetnek a tartósan állami tulajdonban maradó vagyton kezeléséről és hasznosításáról szóló 1992. évi LIII. törvény alapján a bv. vállalatok kft.-vé alakításáról szóló határozatnak, amely éppen tucatszámú vállalatot, gyárat, célgazdaságot érint Sopronkőhidától Annamajorig. A korszerű elképzelések jogi kereteinek anyagi adottságai tekintve komoly bukások fenyegették azokat, akik a végrehajtást illetően ábrándokat kergettek, de a „milyen börtönrezsimit?” kérdését faggag-

tók is nehéz helyzetbe kerültek, hiszen az „Életet kell adni a normaszövegnek!” parancsot eltérően hajthatták csak végre 1993-ban az ország 33 bv. intézetének 3124 zárkájában fogva tartott 16 ezer elítélttel. A BSz szerkesztői megkísérelték a lehetetlent!

Szerencsénk volt, mert időközben megjelentek az angolul, németül, franciául beszélő, felsőfokú diplomával rendelkező tisztek, akik megértették, hogy ebben a dologházban csillagosként tevékenykedni több, mint szolgálat: hivatás! De a gyökeres változtatásra újak fölszerelésére viszont nincs korlátlan lehetőség, még a pályaelhagyók pótlása is nehéz: összességében 1993. december 31-én 1304 tisztt, 4511 tiszthelyettes, 975 közalkalmazott (6790 fő) léte függött az állomány sorsáról döntő intézkedésektől. Az elbocsátások, kilépések, fegyelmi ügyek okairól ritkán közöltek adatokat, de ez érthető is, mert az egészhez viszonyítva 5 százalékot sem ért el a számuk.

Nem szívesen, ugyanakkor illő tisztelettel, a kívülről, távolról vizsgálgatók tárgyilagosságával szükséges említést

tenni a rezsimváltások esélyeit latolgatók szorongásairól, hogy az „Ibis ad cruce[m]” „Mégy a keresztre!” veszélye mennyire fenyegette a BSz szerkesztőit, szerzőit, netán a kiadót is. Persze ebből az 1994 utáni kormány alig szándékozott valami hasznot csiholni, mert erre a szakterületre vezényelhető emberekben ők sem dúskáltak. Az igazságügyi tárca vezetője, dr. Vastagh Pál a BSz 1995/1. számában közölt eszme-futtatásában a tapasztalat jogászok nyugalomával söpörte szőnyeg alá az alkotmányozási kérdéseket, jelezve, miként lehet a hatalmat korlátozni hatalommal! (Montesquieu).

Ha valaki venné a fáradságot, hogy egy úgynevezett repertóriumban összegyezze az Mf és a BSz évfolyamainak szerzőit, tartalomjegyzékét (15 év után illendő), nemcsak az jutna eszébe, hogy fölbukkanhatnak okos gondolatokkal jelentkező diplomások, de a kellő tapasztalatok nélküli bévés értelmiségieknek Vergilius figyelmeztetését lehetne tanácsként adni: „A bűn táplálója a titok!”

Hajnal László Gábor

Kötelező olvasmány

A Büntetés-végrehajtási nevelés című jegyzetről

A Rendőrtiszti Főiskola és a Rejtjel Kiadó kiadta Módos Tamás *Büntetés-végrehajtási nevelés* című jegyzetét. A kiétel megjelenésének időszerűségét jelzi, hogy az e témában utoljára kiadott főiskolai jegyzet – amely a *Büntetés-végrehajtási pedagógia* címet viselte – 1989-ben jelent meg.

A rendszerváltozást követő években a magyar börtönügy feltételrendszere sokban módosult. Ezek a változások legközvetlenebbül talán a fogvatartottakkal kapcsolatos nevelőmunkát érintették; a nevelők szerepe jelentősen megváltozott. Az európai normák irányába mutató korszerűsítési törekvések a hazai büntetés-végrehajtási nevelés számára újszerű kihívásokat jelentettek, ugyanakkor a szociális támogatórendszer hiánya, a pártfogás és utógondozás megoldatlansága nagyon hátráltatta az új típusú nevelői tevékenységet.

Ezekre a körülményekre is utal a Büntetés-végrehajtási nevelés című jegyzet szerzője, Módos Tamás, a könyvéhez írott előszóban, amelyben leszögezi, hogy a nevelésről alkotott felfogás megváltozása ellenére „*a fogvatartottakkal való bánásmódban, a társadalmi beilleszkedés személyiségbeli feltételeinek kialakításában a nevelésnek, a pedagógiai módszerek alkalmazásának továbbra is jelentős szerep jut*”.

A jegyzet írója a könyvben több helyütt is hangsúlyozza, hogy a nevelőmunka napi gyakorlatának olyan struktúrába kell beilleszkednie, amelynek sok eleme ellentétes a korszerű pedagógiai felfogással. „*Ebben a viszonyban a nevelés elsőrendű feladata mindazoknak a negatívumoknak, hátrányoknak csökkentése, amelyeket a börtön okoz a személyiségben*” – vallja.

A kötet anyaga három nagy fejezetre oszlik. (Célszerűbb lett volna talán ezeknek a „rész” elnevezést adni.) Az első bevezető jellegű, alapfogalmakat tisztáz, a második elvi és módszertani kérdéseket tárgyal, míg a harmadik fejezet a leginkább gyakorlati: alapvetően a nevelési módszerek alkalmazásáról szól. A kiadvány a hivatkozások felsorolásával és irodalomjegyzékkel zárul.

Az I. fejezet első anyagrésze a bűnnel, a bűnelkövetővel, a büntetéssel, illetve a nevelőbüntetéssel kapcsolatos felfogásokat érinti, a következő a kriminálpedagógia kialakulását és jelentősebb képviselőit mutatja be. A kriminálpedagógia tárgyának és hatókörének tárgyalása során a szerző felvázolja az inadaptáció folyamatát s a bűncselekményt közvetlenül megelőző szakasz történéseit. (Fiatalkorú bűn-elkövetők esetében hangsúlyozottan célszerű a kétféle folyamatot értelmezni ahhoz, hogy a tett okait megérthessük.)

A büntetés-végrehajtási nevelés fogalmát Módos Tamás a következőképpen határozza meg Niels Christie nyomán: „*A pedagógiának a kriminálpedagógián keresztül*

közvetített ismeretanyagán alapuló tudatos, tervszerű magatartás- és tevékenységformáló, valamint azzal szerves egységet képező személyiségfejlesztő munka, amely a bűncselekményt elkövető és ezért szabadságelvonással járó büntetésre ítéltre irányul."

A büntetés-végrehajtási nevelés feltételeinek változásáról írva a szerző rövid történeti kitérőt tesz. Érdekes megállapítása szerint ma még nem látható tisztán, hogy a büntetés-végrehajtási tevékenység honi pedagógizálódása mennyiben vezethető vissza politikai okokra, vagy mennyire öntörvényű fejlődés eredménye, esetleg az erősödő társadalmi kívánalmakra adott reakció. Módos utal az 1983-as nevelési koncepcióra, amely az elméleti kérdések megoldásában jelentős előrehaladást jelentett, a rendszerváltozás körüli időszak fejleményeire, továbbá a fogvatartottakkal való foglalkozás, a treatment nemzetközi változásaira is kiténik. A büntetés-végrehajtási nevelés sajátosságai kapcsán – ez már az első fejezet ötödik gondolati egysége – a szerző a büntetés-végrehajtás belső ellentmondásaival, a fizikai környezettel, valamint a büntetés-végrehajtási rezsimekkel foglalkozik.

A büntetés-végrehajtás nevelési rendszere című „alfejezet” a nevelés alapvető tartalmi elemeit, a nevelés személyi, szervezeti feltételeit és az utógondozást tárgyalja. A II. fejezet a nevelés hatásrendszerének, a nevelési folyamat szakaszainak és sajátosságainak ismertetésével kezdődik. Az elítéltek nevelésének tartalmi kérdéseivel kapcsolatosan Módos Tamás megkülönbözteti a nevelés úgynevezett elsődleges, illetve másodlagos tartományát. Az előbbi a fogvatartottak reszocializációs, beilleszkedési esélyeire, az utóbbi művelődési szükségleteik kialakítására vonatkozik. A büntetés-végrehajtási nevelés alapelvei a nevelői tevékenységet meghatározó, irányító, szabályozó (normatív) jellegű általános és lényeges irányelvek, amelyek a nevelés hatékonyságát is megalapozzák. Az alapelvek azokat a legfontosabb célokat és feladatokat jelölik meg, amelyek a társadalom követelményeit tartalmazzák. Ezekkel az alapelvekkel foglalkozik a II. fejezet következő anyagrésze. Hét elvet mutat be a szerző, aki ennél az anyagrésznél jelentős mértékben támaszkodik az európai börtön szabályok és más nemzetközi dokumentumok eszmerendszerére.

A kötet legterjedelmesebb, legkidolgozottabb része a büntetés-végrehajtási nevelés módszertanát tárgyalja. Attól függően, hogy az elítéltekre közvetlenül gyakorolt hatásokon, vagy a fogvatartottak egymásra gyakorolt hatásának befolyásolásán alapulnak, a nevelési módszerek lehetnek közvetlenek (direktek) vagy közvetettek (indirektek).

A direkt nevelési módszerek funkcionális felosztásakor Módos Tamás megkülönbözteti a szokások kialakításának közvetlen módjait (követelés, segítségadás stb.), a magatartási-tevékenységi modellek közvetítésének direkt eljárásait (elbeszélés, személyes példa stb.), továbbá a tudatosítás közvetlen módozatait (előadás, magyarázat stb.). Noha e módszertani formák mindegyikéről viszonylag részletesen ír, hangsúlyos szerepet kapnak nála az ellenőrzés kérdései, továbbá az ösztönzés alapformái: az elismerés, elmarasztalás, jutalmazás és büntetés.

Az indirekt nevelési módszereket ugyanúgy feladataik, a magatartás vezérlésében betöltött szerepük szerint csoportosítja a jegyzet írója. (Lásd a szokások kialakításának, a magatartási és tevékenységi modellek közvetítésének, továbbá a tudatosítás közvetett módjait.) A közvetett hatásrendszer különösen a társas kapcsolatok kialakításában, szabályozásában játszik szerepet. Itt olvashatunk például az öntevékeny szervezetek prob-

lémaköréről. (Ennek a témának a Büntetés-végrehajtási pedagógia című jegyzet egy egész fejezetet szentelt.)

Mint ahogy Módos Tamás rámutat, a nevelési folyamat megszervezésekor mindkét módszercsoport rendszeres alkalmazása szükséges, mivel ezek egymás kiegészítői, s csak kiegyensúlyozott együtt-tesük alkot ténylegesen formáló nevelési hatásrendszert.

A könyv III. fejezetének első, legnagyobb egysége a nevelési folyamatba ágyazva mutatja be a nevelési módszerek alkalmazását. A szerző ebben az anyagrészen a befogadást, az elítélt megismerését, az egyéni nevelési tervet, illetve a nevelési program végrehajtását elemzi. Módos Tamás szerint: *„A gyakorlati nevelőmunka, amely a szabadságvesztés-büntetés időtartama alatt a büntetés-végrehajtási intézetekben folyik, sajátos, sok – esetenként gátló – tényező által befolyásolt pedagógiai tevékenység... Tevékenységi köre kiterjed az elítéltekkel való egyéni foglalkozástól a feltételrendszer pedagógiai szempontú befolyásolásáig”*.

A nevelési program végrehajtásáról írva a szerző érinti a differenciálás, az erkölcsi befolyásolás (ezen belül a pozitív menedzselés) kérdését, a bánásmóddal, az értelmi fejlesztéssel (oktatás, képzés stb.) és a nevelői foglalkozásokkal kapcsolatos ismereteket, végül röviden kitér a kérelmek, panaszok, jogorvoslati lehetőségek, továbbá a szabadulásra felkészítés témakörére. A különböző fogvatartotti kategóriák, csoportok vezetésében az egyéni képességekhez, szükségletekhez igazított pedagógiai eljárások javítják a tevékenység eredményességét. Vannak azonban olyan speciális csoportok, amelyek jellemzői alapvetően, lényegesen eltérnek a többi fogvatartotti kategóriától. Módos Tamás a következő elítéltekategóriákat tárgyalja: fiatalokú elítéltek, női elítéltek, gyógyító-nevelő csoportba utaltak, átmeneti csoportba helyezettek, illetve idegen állampolgárságúak.

A III. fejezet utolsó anyagrésze A büntetés-végrehajtási nevelés hatékonysága címet viseli. A szerző a nemzetközi irodalomra támaszkodva bemutatja a mérhetőség korlátait, s rámutat arra, hogy a szabadságvesztés végrehajtása során a fogvatartottat választásai, cselekedetei alapján ismerheti meg a nevelő.

A jegyzet a szabadságvesztés-büntetés korszerű felfogását tükrözi. (*„Elvárás, hogy a szabadságvesztés-büntetés ne károsítsa az egyén személyiségbeli értékeit, s amennyiben ez lehetséges, az öntevékenység, az önképzés, a munkavégzés lehetőségeinek biztosításával, a családi-társadalmi kapcsolatok támogatásával keltse fel felelősségérzetét saját jövőbeni sorsának alakulása iránt.”*) Ugyanígy korszerű pedagógiai, nevelési és büntetés-végrehajtási felfogást közvetít – a legfontosabb hazai szakirodalom feldolgozása révén.

A könyv szerzője a büntetés-végrehajtási nevelést nem tekinti önálló diszciplínának. Felfogása szerint a büntetés-végrehajtási nevelés ismeretanyaga az általános pedagógia alapjaira épül, a felnőttnevelés, a zárt intézet hatásrendszere, az elítéltek sajátos személyiségbeli és szociológiai jellemzőinek figyelembevételével. Ennek megfelelően a büntetés-végrehajtási nevelés sajátosságaihoz mindig a pedagógia felől közelít.

A büntetés-végrehajtási nevelés című jegyzetet nem az elméleti kérdések túlsúlyozása jellemzi. (Ez egy főiskolai jegyzet esetében érinnyek tekinthető.) Módos Tamás a legfontosabb nevelésméleti tételeket a gyakorlat oldaláról is megközelítve dolgozza fel. A büntetés-végrehajtási nevelés ismeretanyagába beépítette a nemzetközi

normákkal kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat. A konkrét pedagógiai ismereteken túl a feltételrendszer, a környezetet, a fogvatartottak személyiségbeli és szociális jellemzőit is bemutatja – felhasználva több évtizedes gyakorlati tapasztalatait.

A feldolgozott részek arányosak, ugyanakkor a szerző a hozzá közelebb álló tudás-területeket természetesen jobban kidolgozta. (A büntetés-végrehajtás külső kapcsolatrendszeréből, a nevelés szociális munka jellegéből adódó ismeretek egy későbbi kiadásban jó lenne, ha nagyobb teret kapnának.) A könyv felépítése logikus, nyelvezete egyszerű, világos: könnyen tanulható. Néhány táblázat és ábra szemléletesebbé tenné az amúgy jól tagolt szöveget.

Módos Tamás elsősorban főiskolai hallgatóknak szánta könyvét. A Büntetés-végrehajtási nevelés című jegyzet remélhetően nemcsak kötelező olvasmányként szerepel majd a hazai büntetés-végrehajtási szakirodalom elképzelt könyvespolcán.

Deák Ferenc

Könyvajánló

Emlékkönyv dr. Szabó András egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szerkesztő: Tóth Károly. Szeged, JATE ÁJK. 1998. (Acta Juridica et Politica) Ár nélkül.

Szabó András büntetőjogász-kriminológus, volt alkotmánybíró a közelmúltban két kötet is köszöntötte 70. születésnapja alkalmából. (A másik – Gönczöl Katalin és Kerezsi Klára szerkesztette – könyvet a Börtönügyi Szemle legutóbbi könyvajánlója már ismertette.)

A szegedi kiadvány nem kevésbé érdekes, mint a budapesti. Az előszóban *Molnár Imre* egyetemi tanár, dékán röviden szól az ünnevelt életútjáról és tudományos munkásságáról. Ezt követően a szerzők neve szerinti ábécésorrendben huszonöt tanulmány található a kötetben, amely Szabó András tudományos munkáinak jegyzékével zárul.

A tanulmányok mintegy fele büntetőjogi témájú, vagy a büntetőjoggal összefüggésbe hozható. Egy írás kifejezetten a büntetés-végrehajtással foglalkozik (*Juhász Zsuzsanna: A börtönnépesség alakulása egyes közép- és kelet-európai országokban a rendszerváltozás után*). A tanulmány, amely az ismert szakértő, *Roy Walmsley* könyve felhasználásával készült, rövid bevezető után a büntetés-végrehajtás bolgár, cseh, lengyel, román, szlovák és magyar helyzetét mutatja be. *Nagy Ferenc* dolgozata (*A büntetőjog legújabb változásairól nemzetközi és hazai kitekintés alapján*) áttekinti az osztrák és az angol büntetőjog egyes módosulásait, az új spanyol és orosz Btk.-t, továbbá kritikai észrevételeket tesz a magyar Btk. legújabb változásáról. A büntetés-végrehajtás szempontjából figyelemre érdemes a kötetből *Karsai Krisztina*

tanulmánya (*A magyar és a német kábító-szer-büntetőjog alapjai*), illetve Pócsik Iлона írása, amely az Angliában az 1990-es években lezajlott büntetőpolitikai irányváltásról szól.

Gergely Ferenc: A magyar gyermekvédelem története (1867–1991). Budapest, Püski Kiadó, 1997. 275 oldal. Ára: 780 Ft.

A hazai gyermekvédelem történetéről ilyen jellegű összefoglaló munka korábban még nem született. A szerző különösen az ötvenes-hatvanas éveket dolgozta fel nagy részletességgel. Ez az időszak a honi gyermekvédelem mélypontját jelenti.

A könyv első fejezete a polgári gyermekvédelem kibontakozását mutatja be a kiegyezés utáni időktől kezdve az 1918-1919-es forradalmakkal bezárólag. A következő anyagrész a két világháború közötti időszak történetét tárgyalja. Anyagi hiányában az intézethálózat ekkor alig bővült. A harmadik fejezet a koalíciós idők gyermekvédelméről szól. Az időszak elejét lendületes társadalmi összefogás jellemezte, míg 1948-tól kezdetét vette a szovjet mintájú struktúra kialakítása. 1949 és 1953 között nagy átalakulás következett be: a politika a gyermekvédelmet is a „szocialista építőmunka” szolgálatába állította, az intézetek egy része pedig büntető jellegűvé vált. A fői „gyermekváros” 1957-ben nyitotta meg kapuit. 1958-tól 1963-ig, a konszolidáció kemény éveiben, számos hátrányos rendelkezés sújtotta a gyermekvédelmet és szociálpolitikát. Az Epilógus című fejezet huszonhét év történetét foglalja össze, bemutatva az irányítás, a javító nevelés, a családpolitika és a nevelőszülői hálózat alakulását.

A kötet számos ponton érinti a bűnelkövető fiatalok, a fiataikorúak büntetés-végrehajtásának kérdéskörét, így hasznos adalékul szolgálhat a hazai börtönügy története szempontjából is.

Grád András: Kézikönyv a strasbourgi emberi jogi ítélekezésről. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó. 1998. 406 oldal. Ára: 3920 Ft.

Magyarország 1992. november 5-én ratifikálta az *emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről szóló egyezményt*.

Az egyezmény maga mindössze néhány keretszabály jellegű követelményt támaszt a tagállamokkal szemben, így az Emberi Jogok Európai Bizottságának és Bíróságának döntései töltik meg e kereteket tartalommal. 1998-ig összesen több mint 500 bírósági ítélet és 35 000 bizottsági döntés született. Ezen folyamatosan alakuló joggyakorlatot még a szakembereknek sem könnyű áttekinteniük. Az eredményes strasbourgi jogérvényesítés ugyanakkor az esetjog ismerete nélkül elképzelhetetlen. E felismerés vezette a tagállamokat arra, hogy sorra jelentessenek olyan kiadványokat, amelyek lehetőséget teremtenek a korábban csupán belső joggal foglalkozó jogászok számára is ezen ismerettömeg elsajátítására és felhasználására. Magyarországon mind ez ideig nem készült olyan jellegű kézikönyv, amely a gyakorló jogászok és más szakemberek számára részletesen feldolgozta volna az egyezmény joganyagát.

Ez a kiadás az egyes cikkekhez kapcsolódó esetjog tudományos igényű szintézisét nyújtja áttekinthető, közhírhelyes formában, valamint a strasbourgi gyakorlatot egybeveti a magyar jogi szabályozással és joggyakorlattal, kiemeli az esetleges eltérő követelményeket. A könyv segítségével az olvasó végezetül nemcsak a joganyagot is-

meri meg, hanem a strasbourgi jogérvényesítéshez nélkülözhetetlen és a Magyarországon megszokottól eltérő esetjogi gondolkodást is elsajátíthatja.

Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok, XXXV. Szerkesztő: Irk Ferenc. Budapest, Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet. 1998. 443 oldal. Ár nélkül.

Az OKKRI legújabb évkönyve – a szokásos módon – magas szakmai színvonalú tanulmányokat tesz közzé, közülük több is kapcsolatos a büntetés-végrehajtással. A kötet három fő részre tagolható. Az első, legterjedelmesebb egységben tényfeltáró kutatások kaptak helyet. A második rész jogismereti tanulmányokat tartalmaz. A harmadik részben Magyarország katonai főügyésze, Kovács Tamás fejti ki gondolatait.

A bűnmegelőzés lehetőségeinek feltárása továbbra is az intézet kutatásainak egyik fő területe. Az Országos Bűnmegelőzési Tanács által megrendelt közvélemény-kutatás néhány részlete táru az olvasó elé a tanulmánykötet első és hetedik írásában (Kó József: *Vélemények a bűnözésről*, illetve Virágh György–Kó József: *Lakossági vélemények a szexuális erőszakról*). A büntetés-végrehajtás szempontjából különösen érdekes Kövér Ágnes tanulmánya (*Bevezetés a jogok és köteleességek összefüggések elemzéséhez a zárt intézetek működésében*) újszerű problémafelvetésével. Ez jellemzi Bugán Antal, Münnich Ákos, Münnich Iván és Takács Ildikó dolgozatát is, amely a bűnözök társas orientációjával foglalkozik. A kutatás – mélyintertjük segítségével – büntetés-végrehajtási intézetekben zajlott le, így annak némely hozadéka a börtönkörülmenyekhez való alkalmazkodásról nyújt értékes információkat. Németh Zsolt írása a magyar rendőrség lehetséges kábítószerbűnözés-elle-

nes stratégiájával foglalkozik, de más rendvédelmi szervek mellett kitér arra is, hogy a büntetés-végrehajtás hogyan néz szembe a kábítószer-problémával.

Mönks, Franz J.–Knoers, Alphons M. P.: Fejlődéslélektan. Szentendre, FITT IMAGE–Ego School. 1999. 350 oldal. (Pedagógiai pszichológia, I.) Ára: 2240 Ft.

Eddig még nem jelent meg olyan fejlődéslélektani mű nálunk, amely komplex módon – az integrált közelítésmódot és a gyakorlati szempontokat is érvényesítve – dolgozta volna fel a kutatási eredményeket. A feldolgozás során számos olyan kérdéskör került terítékre, amely ma különösen fontos a személyiségfejlesztő munkában. A könyv a fejlődési folyamat elemzésébe gyakran vonja be a fejlesztési szempontokat is. Így nemcsak szűken értelmezett fejlődés-lélektani aspektusú a feldolgozás, de magában hordozza a pedagógiai pszichológia közelítésmódját is.

A kötet anyaga nyolc fejezetre tagolódik. A fejlődéslélektan alapjait követően négy anyagrész a gyermek- és serdülőkorral foglalkozik. A hatodik és hetedik egy-egy a fiatal felnőtt, illetve a felnőtt és idős ember fejlődéslélektanát tárgyalja. Különösen érdekes a könyv nyolcadik, utolsó fejezete, amely a Fejlődési zavarok és deviáns viselkedés címet viseli. Ezen belül többek között olvashatunk a tanulási, viselkedési problémákról és az autizmusról.

Akik valamilyen szinten és közegben személyiségfejlesztő munkát végeznek (vagy arra készülnek), haszonnal forgathatják a kötetet. Könnyíti a feldolgozást a fogalmak pontos bemutatása, a fejezetek lezárásaként megfogalmazott ellenőrző kérdéssor, amely a gyakorlati hasznosíthatóság vezérfonalára épül.

„A tettetésnek minden mesterségiben jártasok...” Koldusok, csavargók, veszélyeztetettek a modern kori Magyarországon (Szerkesztő: Léderer Pál, Tenczer Tamás, Ulicska László). Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó. 1998. 325 p. (Nagyítás. Szociológia könyvek.) Ára: 1200 Ft.

A társadalomtudományok megfigyelési körébe tartozó ezen jelenségcsoportot, életformát – a peremre szorultak helyzetét – ritkán vizsgálja a társadalomtörténet és a szociálpolitika is. Ezért van nagy jelentősége a kötetnek, amely egyszerre szöveggyűjtemény és tudományos munka.

A könyv nem elsősorban a bűnözés és bűnözővé válás folyamatával foglalkozik, hanem azok sorsát kíséri figyelemmel, akiket a 19. század folyamán a „veszélyes néposztályok” meghatározással illettek, szemben a „dolgozó néposztályok” kategóriájába soroltakkal. A válogatás a társadalom alján élő népeségcsoportokat mutatja be: a koldusok, csavargók, a munkakerülők és a munkanélküliek világát, továbbá utánpótlásuk, a veszélyeztetett gyermekek helyzetét ismerjük mega műből.

A kötetben érdekes adalékokat találunk a 19. századi magyar börtönügy tanulmányozásához. Elsőként *Tóth Lőrinc: A rabmunka* című 1888-ban megjelent művéből olvashatnak részleteket. Három szöveg is foglalkozik a dologházakkal. (*A dologház és lakói, Szabó Ferenc: Dologház Gyulán 1837–1846. A Pesti kényszerítő dologházi intézet alapszabálya*). Megismerhetjük a királyi javítóintézetek 1891. évi állapotáról szóló jelentést, s végül *Finkey Ferenc: A csavargás és koldulás szabályozása kriminálpolitikai szempontból* című tanulmányának részleteit.

Válogatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának Szakkönyvtára szerzeményeiből

CONTENTS

FORUM

1 Ibolya DÁVID: Transparency
(Strategy against corruption)

9 Ferenc NAGY: Ora et labora
(Certain questions of prison mi-
nistership and punishment enfor-
cement law)

STUDY

16 György VÓKÓ: Indispensable
(The importance of imprison-
ment in the fight against crime)

WORKSHOP

33 Ákos ERDŐDI: Face of vio-
lence (Thoughts about terrorism)

39 Péter Imre NACSÁDY: Diver-
sion (Questions of diversion in cri-
minal law)

51 István ERDŐS: Professions
and codes (Ethic doce instead of
statutory law)

56 Lajos GARAMI: Living dead?
(Major problems of real life sen-
tence)

EXCHANGE OF EXPERIENCE

64 Gyula CSER: Back-view
(Sanctions and their enforcement)

69 Mrs. Tibor ILLÉS: Regularity
(After care activities of probation
officers)

IN BRIEF

74 International Relations

76 Survivors in Pálhalma

79 The day of attorney

80 Pictures, events

PAST

82 Erzsébet KISIDA: Education
(Special prevention of juveniles)

87 Miklós OLÁH: Prison tea-
chers (Tradition of adult education
in Szeged prison)

93 László Gábor HAJNAL: Hard
times (From methodological leaf-
lets to the Prison Review 2)

BOOKSHELF

104 Ferenc DEÁK: Cumpull-
sory literature (About Tamás Mó-
dos book of prison education)

108 Offering books

INHALT

FORUM

1 Ibolya DÁVID: Übersehbarkeit (Strategie gegen Korruption)

9 Ferenc NAGY: Ora et labora (Einige Fragen über die Gefangnismission und das Strafvollzugsrecht)

STUDIE

16 György VÓKÓ: Unentbehrlich (Die Wichtigkeit der Freiheitsstrafe im Kampf gegen Kriminalität)

WERKSTATT

33 Ákos ERDŐDI: Das Gesicht der Gewalt (Einige Gedanken über den Terrorismus)

39 Péter Imre NACSÁDI: Ablenkung (Aktuelle Fragen der Diversision im Strafrecht)

51 István ERDŐS: Berufe und Kodexe (Ethische Sammlung statt Rechtsregel)

56 Lajos GARAMI: Lebende Toten? (Grundprobleme der Wirklichen Lebenslangstrafe)

ERFAHRUNG-SAUSTAUSCH

64 Gyula CSER: Hinteransicht (Sanktionen und ihre Vollzug)

69 Frau T. ILLÉS: Planmassigkeit (Nachsorgtatigkeiten der Bewahrungshelfer)

IN BRIEF

74 Internationale Beziehungen

76 Überlebende in Pálhalma

79 Der Tag des Staatsanwalten

80 Bilder, Ereignisse

VERGANGENHEIT

82 Erzsébet KISIDA: Ausbildung (Spezielle Pravention der Jugendlichen)

87 Miklós OLÁH: Gefangnislehrer (Tradition der Ausbildung von Erwachsenen im Gefangnis von Szeged)

93 László Gábor HAJNAL: Schwere Zeiten (Von methodologischen Verlagswerke bis Gefangnisrundschau 2)

BIBLIOTHEK

104 Ferenc DEÁK: Pflichtliteratur (Über das Unterrichtbuch von Tamás Módos -Strafvollzugszielung)

108 Bücherangebot

TARTALOM

FÓRUM

1 DÁVID Ibolya: Átláthatóság
(Stratégia a korrupció ellen)

9 NAGY Ferenc: Ora et labora (A
börtönpasztoráció és a büntetés-
végrehajtási jog egyes kérdései)

TANULMÁNY

16 VÓKÓ György: Nélkülözhe-
tetlen (A szabadságvesztés
végrehajtásának jelentősége a
bűnözés elleni küzdelemben)

MŰHELY

33 ERDŐDI Ákos: Az erőszak
arca (Néhány gondolat a
terrorizmusról)

39 NACSÁDY Péter Imre:
Elterelés (A diverzió időszerű
kérdései a büntetőjogban)

51 ERDŐS István: Szakmák és
kódexek (Jogszabály helyett etikai
gyűjtemény)

56 GARAMI Lajos: Élő halottak?
(A tényleges életfogytiglani
szabadságvesztés végrehajtásá-
nak fő problémái)

TAPASZTALAT- CSERE

64 CSER Gyula: Hátulnézet
(Szankciók és végrehajtásuk)

69 ILLÉS Tiborné:
Rendszeresség (A hivatásos
pártfogók utógondozói tevékeny-
sége)

RÖVIDEN

74 Nemzetközi kapcsolatok

76 Túlélők Pálhalmán

79 Ügyészek napja

80 Képek, események

MŰLT

82 DR. KISIDA Erzsébet:
Oktatás (A fiatalok speciális
prevenciója)

87 OLÁH Miklós: Rabtánítók (A
felnőttoktatás hagyományai a
szegedi Csillagban)

93 HAJNAL László Gábor:
Nehéz idők (A Módszertani füze-
tektől a Börtönügyi Szemléig 2.)

TÉKA

104 DEÁK Ferenc: Kötelező
olvasmány (Módos Tamás
Büntetés-végrehajtási nevelés
című jegyzetéről)

108 Könyvajánló

Ára: 100 forint

Tájékoztató

A szabadságvesztésből szabadultak társadalmi beilleszkedésének támogatására létrejött alapítvány az elmúlt évben a korábbi hagyományoknak megfelelően működött. A kuratórium négy alkalommal ülésezett. Az ülések napirendje elsősorban a beérkezett segélykérelmek elbírálása, illetve a közhasznú szervezetté való alakulás feltételeinek megteremtése volt. Az elmúlt évben is támogattuk a Testvéri Magyar Börtöntársaság akcióját, amely a fogvatartottak gyermekeinek üdültetésére irányult. A kuratórium határozata alapján háromszázezer forintot biztosítottunk erre a célra. A Magyar Pártfogók Országos Szövetsége kérésére ötvenezer forinttal támogattuk a Pártfogók című kiadvány elkészítését. Hagyományosan, az alapítvány fő célkitűzése a szabaduló fogvatartottak segélyezése, annak érdekében, hogy az első egy-két napra biztosítsuk a megélhetést. A beérkezett segélykérelmek száma ötszázegy volt, ebből két-százhetvennégyen részesültek segélyben. Az elutasított kérelmek nagy részénél is indokolt volt a segély, de csak a legrászorultabbakat támogathattuk. Segélyezésre az alapítvány 1 725 000 forintot fordított.